

ВІСНИК

Луганський
державний університет
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК

Частина 1

8'2010

ВІСНИК

Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

**ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ
ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)**

Спеціальний випуск № 8

У трьох частинах

Частина 1

Луганськ
2010

* Науково-теоретичний журнал * Виходить щоквартально * Заснований 1997 року * Засновник і видавець: Луганський державний університет внутрішніх справ * Реєстраційне свідоцтво КВ № 15990-4462 ПР, видане Міністерством юстиції України 20.11.2009 р. * Включений до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук *

Редакційна колегія:

Комарницький В.М.	- канд. юрид. наук, доц. (головний редактор)
Козаченко І.П.	- д-р юрид. наук, проф. (заст. гол. редактора)
Розовський Б.Г.	- д-р юрид. наук, проф.
Бурбело О.А.	- д-р екон. наук, проф.
Віленська Е.В.	- д-р філос. наук, проф.
Замойський І.Є.	- д-р юрид. наук, проф.
Лазор Л.І.	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України
Бобкова А.Г.	- д-р юрид. наук, проф.
Знаменський Г.Л.	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України
Малишева Н.Р.	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України
Мамутов В.К.	- д-р юрид. наук, проф., акад. НАН України
Сегай М.Я.	- д-р юрид. наук, проф., акад. НАПрН України
Дудоров О.О.	- д-р юрид. наук, проф.
Атоян О.М.	- д-р юрид. наук, доц.
Федоренко В.Л.	- д-р юрид. наук, доц.
Левченко О.І.	- канд. юрид. наук, доц. (відповідальний редактор)
Сілюков В.О.	- канд. юрид. наук, доц.
Бірюков В.В.	- канд. юрид. наук, доц.
Беніцький А.С.	- канд. юрид. наук, доц.

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (протокол № 11 від 25 червня 2010 року)

У даному спеціальному випуску публікуються аналітичні статті й тези доповідей вчених, котрі взяли участь у роботі міжнародної наукової конференції «Проблеми вдосконалення законодавства про протидію відмиванню злочинних доходів і корупції (Донбаські правові читання)», яка проходила в Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка 15 травня 2009 року.

Статті публікуються в авторській редакції.

✉ Україна, 91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4.
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
☎ 35-11-57, 35-11-40, факс 93-50-77.

© Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2010

А.І. Анапольська

ад'юнкт

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

РОЗВИТОК СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННИХ РОЗРАХУНКІВ ЯК ЧИННИК, ЩО СПРИЯЄ ВІДМИВАННЮ ДОХОДІВ, ЗДОБУТИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

На сьогодні спостерігається широке проникнення грошових коштів здобутих злочинним шляхом в легальну економіку нашої держави. Дана обставина з неминучістю призводить до встановлення контролю за діяльністю підприємницьких структур, криміналізації економіки України, підпорядкування економічних важелів і політичної влади злочинним угрупованням, сприяє розповсюдженню дії останніх у міждержавному просторі. Вказані злочинні дії виникли не з нічого, їх розвиток і масове упровадження в економіку практично всіх держав світу було обумовлено багатьма чинниками, вивчення яких є одним з перспективних напрямів у визначенні методів боротьби з легалізацією доходів здобутих злочинним шляхом.

Значну увагу дослідженню даної проблеми приділяли такі вчені України і країн СНД як: Е.А. Абрамов, Б.С. Болотський, А.Г. Вольвоводз, А.Ф. Волобуєв, М.І. Зубок, Б.Ф. Калачов, В.П. Корж, В.І. Міхайлов, Л.В. Миколаєва, В.О. Нікулін, В.Є. Оси-

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

пов та ін.¹ Між тим, не дивлячись на вагомий внесок вказаних авторів у вивчення сутності легалізації (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, вірне розуміння окремих її аспектів, раніше сформульовані висновки та пропозиції потребують уточнень та доповнень.

За даними експертів, доходи, що отримуються під час здійснення протиправної діяльності, в більшості випадків мають вигляд готівки. Проте, володіючи значними коштами, правопорушники все ж таки не можуть вільно скоювати крупні операції, здійснювати капіталовкладення в економіку, придбавати нерухомість і т.п., не викликаючи підозри. Дана обставина обумовлена, перш за все, тим, що злочинці прагнуть створити "законне джерело" для своїх капіталів. З цією метою грошові кошти поміщаються на рахунки в банках, інвестуються в законне підприємництво або іншим способом переміщуються за межі країни.

Увага власників злочинних доходів до певної країни або окремого регіону обумовлена рядом чинників. Зокрема, географічне положення, близькість торгових шляхів, існування у розпорядженні злочинців транспортних засобів та засобів зв'язку, відносно стабільний політичний клімат та ін. Цими чин-

---

¹ Див.: Правові проблеми боротьби зі злочинністю. – Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2002. – С. 55-57; Болотский В.С., Волеводз А.Г., Воронова Е.В., Калачев Б.Ф. Борьба с отмыванием доходов от индустрии наркобизнеса в странах Содружества. – М.: ООО Изд. "Юрлитинформ", 2001. – С. 124; Диканова Т.А., Осипов В.Е. Борьба с таможенными преступлениями и отмыванием "грязных" денег. – М.: ЮРИТИДАНА, Закон и право, 2000. – 310 с.; Никулин В.А. Отмывание "грязных" денег. Уголовно-правовая характеристика и проблемы соучастия. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 160 с.; "Грязные" деньги и закон. Правовые основы борьбы с легализацией преступных доходов / Под ред. Е.А. Абрамова. – М.: Информ, 1994. – С. 42-115; Волобуев А.Ф. Проблемы методики расследования майна в сфере підприємництва. – Х.: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – С. 80-93; Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности. – Х.: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – С. 209-221 та ін.

никами пояснюється привабливість для "відмивання грошей" таких країн, як Панама, Кіпр, Андорра, Кайманові та Багамські острови і ряд інших територій, що мають статус офшорних зон. Спрощена процедура реєстрації підприємств, закріплена у Постанові Кабінету Міністрів України № 740 від 25.05.1998 р. "Про порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності" також приваблює злочинців – суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності¹. Пов'язане це, перш за все, з тим, що вдале його відмивання потребує прикриття законним бізнесом, спроможним обґрунтувати надходження великих прибутків.

Зрозуміло, такі фірми воліють обслуговуватися банками офшорних зон. Між тим, поширеною є й діяльність підприємства на території однієї країни. Так, підприємство може бути створене в одному регіоні України, накопичення чи прокручування коштів в банку іншого регіону, перерахування через кореспондентські рахунки другого банку. Заплутування каналів проходження грошей ускладнює виявлення фірм та їх ланцюгів у масштабах країни. Проглядається загальна тенденція руху "брудних" грошей через банки офшорних зон, з наступним переказом у країни з сильною банківською, податковою системою, після чого вкрай важко відшукати джерело походження та власників коштів².

За оцінками вітчизняних і зарубіжних експертів за період незалежності України за її межі незаконно вивезено капіталу на загальну суму до 40 млрд. доларів США. Зазначене свідчить про необхідність прийняття державою кардинальних дій, направлених на боротьбу із цим негативним явищем. Так, 28 листопаду 2002 року Верховною Радою України був прийнятий

---

¹ Див.: Постанова Кабінету Міністрів України № 740 від 25.05.1998 р. "Про порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності" // Офіційний вісник України. - 1998. - № 21. - Ст. 767.

² Див.: Волеводз А. Международный розыск, арест и конфискация полученных преступным путем денежных средств и имущества (правовые основы и методика) / Науч. ред. А.Б. Соловьев. - М.: ООО Издательство "Юрлитинформ", 2000. - С. 170.

Закон України "Про запобігання і протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом", в якому дається визначення поняття легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, врегульовані інші істотні питання організації протидії процесам легалізації (відмивання) брудних засобів, механізм реалізації окремих положень цього Закону ще не розроблений. До таких положень можна віднести процедуру отримання компетентними органами інформації про значні та сумнівні операції клієнтів фінансових установ. Відсутність подібного механізму сприяє існуванню так званих центрів "конвертацій".

Через вказані "підпільні банки" проходять практично всі тіньові фінансові потоки, інформацію про які правоохоронним органам не можливо одержати у зв'язку з наявністю певних законодавчих обмежень.

Діяльність "центрів конвертацій" направлена на антиправне обслуговування резидентів України, які з їх допомогою проводять операції щодо акумуляції неконтрольованих прибутків на рахунках в закордонних банках з подальшим їх використанням, як з метою особистого збагачення, так і для використання відмитого капіталу як інвестиції для приватизації стратегічно важливих для економіки держави об'єктів власності.

Для відмивання злочинно одержаних капіталів організовані злочинні угруповання активно використовують всі недоліки існуючої системи банківських розрахунків, державної реєстрації і перереєстрації права власності на суб'єкти підприємницької діяльності. У зв'язку з цим, останніми роками, широкое поширення набув процес створення розгалуженої системи так званих фіктивних підприємств.

Державна реєстрація таких підприємств, зазвичай, проводиться по втрачених і викрадених паспортах або на номінальних власників. Надалі готується повний пакет документів, що подається до банківської установи, на відкриття поточного рахунку.

Прийомів легалізації (відмивання) може бути стільки, скільки їх здатний придумати людський розум, проте, їх різноманітність – це не більше ніж варіації на одну і ту ж тему. Тому численні фінансові маніпуляції мають загальні характерні особливості. У основу діяльності всіх злочинних організацій покладено один і той самий принцип з незначними по суті змінами. Зазвичай, грошові кошти спочатку вводяться в національну фінансову систему, а потім переводяться на різноманітні рахунки в закордонних банках, де починають циркулювати. Наступним кроком є повернення засобів в країну їх початкового отримання під виглядом переказу фізичним особам або як інвестиції.

Мета всіх цих операцій - повернути до обігу грошові кошти, які були одержані злочинним шляхом, не привертаючи при цьому уваги правоохоронних і контролюючих органів. При цьому вирішального значення набуває знання законодавства і особливостей валютно-фінансового режиму країни перебування, що дозволяє проводити легалізацію грошових коштів достатньо просто, надійно і з мінімальними втратами.

Аналіз світового досвіду, по виявлених фактах "відмивання брудних грошей" дозволив фахівцям і міжнародним експертам виявити наступні схеми легалізації грошових коштів, що складаються з трьох етапів.

1. *Розміщення грошових коштів.* При цьому відбувається зміна форми грошових коштів, тобто перетворення основної маси готівки в безготівкові кошти шляхом здійснення внесків в банки (конвертація валюти в депозити на рахунках або об'єднання цієї готівки з доходами від законного бізнесу через посередницьку фінансову установу, а також придбання цінностей, нерухомого майна і т. п.).

2. *Переміщення або проникнення в міжнародну банківську сферу.* Процес переказу грошей з одного рахунку на інший шляхом серії операцій. При цьому в цілях маскуванню "слідів грошових коштів" (шляхів їх руху), головна задача якого зробити

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

неможливим визначення первинного власника засобів, використовуються анонімність рахунків і банківська таємниця. Основним каналом при цьому виступають міжнародні перекази грошових коштів, що дозволяють використовувати відмінності в законодавствах різних країн.

3. *Інтеграція*. Процес подальшого переміщення фактично легалізованих капіталів їх первинному власнику або на рахунки потрібних організацій, фірм, осіб і т.п. як позики, позик, кредитів, оплати за послуги та ін.

Швидкість проведення банківських операцій протягом робочого дня, використання електронних систем переказу коштів, неефективний контроль з боку податкових органів дозволяють називати фірми, створені виключно для легалізації, фірмами – "однорідками", "міжкварталками". У період між шоквартальними звітами в податкову інспекцію вони встигають зареєструватися, відкрити розрахункові рахунки, провести по них кошти та їх закрити, а потім самоусунути. Подібні маніпуляції значно ускладнюють виявлення фірм, адже документи про особу засновників, власників, керівників, адреси офісу виявляються фіктивними. Як підсумок, фіктивні фірми викриваються з великим запізненням, а гроші повернути у легальну фінансову систему майже неможливо.¹

Узагальнена практика легалізації грошових коштів за допомогою фінансових операцій показує, що вирішення цього завдання здійснюється злочинними групами наступними способами:

а) Шляхом використання декількох фірм. Такі фірми, як правило, занесені в торговельний реєстр, мають іноземного комерційного директора і обмежену відповідальність. Основним видом їх діяльності вважається посередництво в операціях. Легалізація крупних сум грошових коштів здійснюється таким чином, що в бухгалтерські книги записуються доходи за

---

¹ Шумський П., Опришко А. Окремі питання боротьби з організованою злочинністю // Право України. – 1999. – № 1. – С. 48.

послуги, яких фактично не було, при цьому "єдиним" видом надходжень є комісійна платня, гонорари за "консультаційну діяльність" і т.п. Подібні операції прослідити вкрай складно, оскільки в обліках вони фігурують в замаскованому вигляді, що не дозволяє встановити їх істинний характер. Таким чином, якщо неможливо заявити і підтвердити істинну основу операції, то і необхідних законних доказів їх неправильного характеру одержати не вдається.

У зв'язку з викладеним фінансова перевірка подібної "фірми" вельми утруднена і вимагає великого об'єму робіт і часу, причому з дорогою перевіркою безпечі її міжнародних зв'язків. При цьому, в більшості випадків, незадовго до перевірки фірма виявляється тією, що "раптом" розпалася, а комерційний директор "раптово" відбув за кордон.

б) Шляхом переказу грошових коштів. Гроші вносяться клієнтом на різні рахунки, що відкриваються посередниками, і з них перекладаються на іноземні (зокрема за допомогою електронних засобів). На ці рахунки виписуються чеки, так щоб особа або фірма, яка внесла ці гроші, знов одержують їх в своє розпорядження. Існує інший різновид. Гроші переводять з однієї банківської установи за допомогою банку-кореспондента за межі країни і одержують гарантію банку про забезпечення позики, що приймається іншим банком.

Одночасно організована злочинність освоюють інші варіанти легалізації грошових коштів.

Так, спеціалізовані фінансово-податкові служби і Федеральний резервний банк (ФРБ) США були вимушені вжити екстрені заходи до наведення ладу відносно так званих "заочно оплачуваних" рахунків американських банків. При існуючій процедурі будь-який американський банк міг відкрити кореспондентський рахунок для іноземного банку, який, у свою чергу, давав можливість його клієнтам за відповідні комісійні здійснювати електронні розрахунки через американський банк, знаходячись за межами США. Іноземний банк, надаючи такі послуги, видавав клієнтам чеки, дозволяючи їм знімати грошо-

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

ві кошти з рахунку в американському банку. При цьому у ряді випадків одним і тим самим рахунком в американському банку могли користуватися тисячі клієнтів іноземного банку. Представники спецслужб США переконані, що використання таких практично неконтрольованих рахунків дозволило здійснювати "відмивання" значних грошових сум.

У розісланому на початку березня 1995 року спеціальному листі американським банкам ФРБ США відзначає, що більшість з них майже не робила ніяких зусиль для перевірки відомостей про осіб, що використовують заочно оплачувані рахунки. Одночасно їм була дана вказівка застосовувати до подібних клієнтів такі ж жорсткі заходи контролю, які вони практикують відносно своїх клієнтів усередині США. Це означає, зокрема, що банки зобов'язані перевіряти кожного клієнта, що використовує "заочні" рахунки, і негайно повідомляти федеральні власті про будь-які виявлені підозрілі моменти. Подібні рекомендації ФРБ США направлені також іноземним банкам¹.

Проте, як відзначають фахівці, вказані рішення в значній мірі залишилися лише на папері, оскільки практично неможливо примусити іноземні банки слідувати цим інструкціям, а у разі вживання жорстких адміністративних заходів американські банки (а, отже, і економіка країни) зазнають мільярдні збитки за рахунок відтоку внесків з подібних рахунків.

У США і країнах Латинської Америки останніми роками зростає кількість фінансових злочинів, скоюваних так званими "банками-примарами" – підставними або дійсно існуючими дрібними фірмами, що видають себе за банківські установи. Значна частина виявлених на американському континенті "банків-примар" діє з території США, головним чином з Каліфорнії і Флориди².

---

¹ Див.: Зубок М.І., Николаєва Л.В. Організаційно-правові основи безпеки банківської діяльності в Україні. – К.: Істина, 2000. – 88 с.

² Див.: Апель А., Гунько В., Соколов І. Обналичивание и оффшорный бизнес в схемах. – СПб: Питер, 2002. – 192 с.

Слід враховувати, що операції з "відмивання грошових коштів" нерідко є багатоступінчатими і реалізуються в рамках складних, добре продуманих схем, що часто не дозволяє встановити їх кримінальний характер. Зокрема, організуючи процес "відмивання грошових коштів" правопорушники прагнуть будь-яким способом вивести хоча б частину своїх засобів за межі діючої відносно них юрисдикції. Вони, зазвичай, добре знайомі з теорією "п'яти прапорів" (тобто п'яти різних країн). Перша – країна, де знаходиться протиправний бізнес. Друга – це країна громадянства, бажано мати паспорт хоча б однієї такої країни, якій байдуже, чим займається за кордоном її громадянин. Третій прапор – це доміцилій (з офіційної і юридичної точок зору це повинна бути стабільна і безпечна, є податковим раєм, країна з сильними законами про банківську конфіденційність). Четвертий прапор – це країна місцезнаходження грошей (вони повинні знаходитися в такому місці, звідки ними може надійно і анонімно управляти довірена особа). І останній – п'ятий прапор – країна перебування (те місце, де особа фізично проводить час). Краще за все, якщо всі п'ять прапорів знаходяться в різних країнах.

Саме тому багато банків та інші кредитно-фінансові інститути беруть участь в "відмиванні грошей", навіть не маючи гадки про це. На вимогу своїх клієнтів вони переказують крупні фінансові кошти в офшорні зони, що саме по собі, безумовно, не є протизаконним. Але подальшу долю цих грошей важко встановити, оскільки вони можуть багато разів переказуватися з рахунку на рахунок банків офшорних зон і кінцевий їх одержувач, таким чином, залишається невідомим. Тому проблема боротьби з "відмиванням" грошових коштів продовжує залишатися актуальною та потребує свого вирішення у межах держав всього світу.

П.П. Андрушко

професор кафедри кримінального права та кримінології
кандидат юридичних наук, професор
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У своїй доповіді я зупинюсь на декількох принципових питаннях кваліфікації діянь, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, які є одними з найбільш спірних і проблемних не лише у теорії кримінального права, а й у правозастосовчій практиці, а також на деяких питаннях приведення національного (вітчизняного) "антилегалізаційного" законодавства, в тому числі і ст. 209 КК, у відповідність з міжнародними договорами України та вимогами Сорока Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF).

Перш за все, це стосується визначення ознак предикатного діяння, доходи від вчинення якого можуть бути предметом злочину, склад якого передбачений ст. 209 КК, та підстав визнання коштів або іншого майна, одержаних внаслідок вчинення такого діяння, предметом цього злочину. Найбільш принциповою є відповідь на питання, як має підтверджуватись злочинне походження коштів або іншого майна – їх одержання внаслідок вчинення предикатного діяння, ознаки якого визначені у п. 1 примітки до ст. 209 КК, особливо у разі притягнення до відповідальності за ст. 209 КК особи, яка не вчинювала предикатного діяння.

Підхід законодавця до визначення ознак предикатного діяння, яке дається у п. 1 примітки до ст. 209 КК на час викладення її у новій редакції Законом від 16 січня 2003 р., в основному відповідав положенням Конвенції про відмивання, по-

шук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, Стасбург 8 листопада 1990 р., підписаної Україною 29 травня 1997 р. і ратифікованої Законом № 738/97-ВР від 17 грудня 1997 р.

Статтею 9 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, підписаної Україною у м. Варшава 16 травня 2005 р., але ще не ратифікованою Верховною Радою України, обумовлюється, що кожна Сторона або Європейське співтовариство може під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти, прийняття, затвердження або приєднання, шляхом звернення до Генерального Секретаря Ради Європи заявити, що пункт 1 цієї статті, у якому визначаються злочини, які національним законодавством мають визнаватись предикатним, застосовується: а) лише коли покаранням за предикатний злочин є обмеження або позбавлення волі більше ніж на один рік, або для Сторін, правові системи яких мають мінімальний строк для злочинів, злочин карається обмеженням або позбавленням волі більше ніж на шість місяців; та/або б) лише до переліку визначених предикатних злочинів; та/або с) до категорії тяжких злочинів по національному законодавству Сторони.

Пунктом 6 статті 9 названої Конвенції встановлено, що Кожна Сторона повинна гарантувати, що звинувачення у відмиванні коштів, відповідно до цієї Статті, є можливим, коли доведено, що власність, об'єкт пункту 1. а або б цієї статті, отримана в результаті предикатного злочину без необхідності встановлення якого саме злочину.

Сорока рекомендаціями FATF, прийнятими нею у новій редакції 20 червня 2003 р., передбачено, що "Країни повинні встановити карне переслідування за відмивання грошей на основі Конвенції ООН проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 р. (Віденська конвенція) та Конвенції ООН проти транснаціональної організованої

злочинності 2000 р. (Палермська конвенція), а також що Країни повинні застосовувати поняття злочину "відмивання грошей" до всіх серйозних злочинів з метою охоплення якомога ширшого спектру предикативних злочинів. Предикативні злочини можуть описуватися шляхом посилання на всі злочини чи на поріг, пов'язаний з категорією серйозних злочинів або з таким видом покарання, як ув'язнення, встановлене за предикативний злочин (пороговий підхід), чи на перелік предикативних злочинів, або шляхом поєднання цих підходів.

Якщо країни застосовують пороговий підхід, предикативні злочини повинні принаймні включати в себе всі злочини, які вважаються серйозними відповідно до свого національного законодавства, або включати в себе злочини, які караються таким максимальним покаранням, як позбавлення волі строком більш як один рік, або для тих країн, які мають мінімальний поріг для злочинів, встановлений правовою системою, предикативні злочини повинні включати в себе всі злочини, що караються таким мінімальним покаранням, як позбавлення волі строком більш як на шість місяців. Країни можуть передбачити, що поняття злочину "відмивання грошей" не застосовується до осіб, які скоїли предикативний злочин, якщо цього вимагають фундаментальні принципи їх внутрішньодержавного законодавства".

Крім того, Сорока Рекомендаціями FATF передбачено, що у національному законодавстві кримінальна відповідальність за "відмивання грошей", а там, де це неможливо, цивільна та адміністративна відповідальність, повинна поширюватись на юридичних осіб. Це не повинно перешкоджати паралельному кримінальному, цивільному або адміністративному переслідуванню юридичних осіб у країнах, де існують такі форми відповідальності. До юридичних осіб можуть застосовуватися ефективні, пропорційні та переконливі санкції. Такі заходи не повинні впливати на кримінальну відповідальність".

Зверну увагу на те, що у прийнятому Верховною Радою України 25 вересня 2008 р. у першому читанні проекті Закону

України "Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму" в новій редакції окремі принципові рекомендації Сорока рекомендацій FATF в редакції 2003 р. та підписаної Україною 16 травня 2005 р. Конвенції Ради Європи Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, яка ще не тільки не ратифікована Верховною Радою України, але й проєкт Закону про її ратифікацію у Верховну Раду України не внесений, не враховані. Зокрема, у п. 19 ст. 1 Закону дається таке визначення предикатного діяння: "Суспільно небезпечне діяння, що передує легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, – діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк три і більше років (за винятком діянь, передбачених статтями 207 та 212 Кримінального кодексу України) або яке визнається злочином за кримінальним законом іншої держави і за таке саме діяння передбачена відповідальність Кримінальним кодексом України, наслідком вчинення якого є доходи, одержані злочинним шляхом". Єдина суттєва відмінність наведеного визначення предикатного діяння від визначення, яке дається у п. 1 примітки до ст. 209 КК, – відсутність вказівки на протиправність діяння. При цьому збережений чинний пороговий підхід до визначення предикатного діяння – це діяння, за яке КК України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк три і більше років, в той час як згідно з Сорока рекомендаціями FATF та названою Конвенцією Ради Європи 16 травня 2005 р. мінімальний строк позбавлення волі має бути один рік.

Щодо правового режиму доходів, одержаних злочинним шляхом, які є предметом складу злочину легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, необхідно розрізняти їх об'єктивний характер, а саме їх злочинне походження, і усвідомлення особою, яка здійснює щодо них дії, передбачені ст. 209 КК, характеру походження таких доходів.

О.О. Дудоров вважає, що вказівка у ст. 209 КК на винятково злочинний характер одержання майна – предмета кримінально-правової легалізації не означає, що ст. 209 КК є нормою з кримінально-правовою преюдицією, яка вимагає для свого застосування попереднього винесення обвинувального вироку за суспільно небезпечне протиправне діяння – джерело "брудних доходів", а положення про необхідність дотримання у повному обсязі стосовно суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації доходів, конституційного принципу невинуватості вже на момент порушення кримінальної справи за розглядуваною статтею КК є необґрунтованим¹. Своєю позицією О.О. Дудоров обґрунтовує тим, що "вказаному принципу не суперечить та обставина, що у ряді кримінально-правових норм (зокрема, статтях 45-48, 198, 396) йдеться про вчинення злочину особою безвідносно до того, чи встановлено це у судовому порядку. Крім цього, можливою є ситуація, коли суб'єкт, який вчинив предикатне діяння, переходується від слідства і суду або з інших причин не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, а одержане ним "брудне" майно відмивається іншими особами"². Жодних інших аргументів в обґрунтування зробленого ним висновку, що "відповідальність за ст. 209 не виключена у тих випадках, коли особа, котра вчинила предикатне діяння, була звільнена від кримінальної відповідальності в установленому законом порядку (у зв'язку із закінченням строків давності, застосуванням амністії тощо) або не притягувалася до такої відповідальності (наприклад, у зв'язку зі смертю), а одержані внаслідок зазначеного діяння кошти, або інше майно стали предметом легалізації"³, О.О. Дудоров не наводить.

---

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 6-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2009. – С. 596.

² Там само. – С. 596.

³ Там само. – С. 596-597.

Не викликає заперечень твердження О.О. Дудорова, що для інкримінування ст. 209 особі, яка не вчиняла предикатного діяння, достатньо встановленого за допомогою будь-яких об'єктивних даних усвідомлення нею того, що вона вчинює дії з майном, одержаним унаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації доходів. Відповідно до міжнародно-правових актів, обізнаність, намір чи ціль як "необхідні ознаки суб'єктивної сторони складу злочину "відмивання доходів" ("відмивання грошей"), тобто обізнаність особи про те, що майно (власність), щодо якого нею здійснюються дії по його "відмиванню", одержане внаслідок вчинення предикатного злочину, встановлюється через усвідомлення особою, яка здійснює відмивання доходів, того, що ці доходи одержані саме від вчинення предикатних злочинів, і що таке усвідомлення може бути встановлене з об'єктивних фактичних обставин справи. Зокрема, у підпункті "с" п. 2 ст. 6 Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, зазначається, що обізнаність, намір чи ціль, необхідні як елемент складу злочину, який Конвенцією передбачається визнавати національним законодавством "відмиванням доходів" у п. 1 цієї статті, можуть виводитися з об'єктивних, фактичних обставин. Аналогічне положення міститься у підпункті "с" п. 2 ст. 9 згадуваної Конвенції Ради Європи Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, 16 травня 2005 р. У Директиві Ради Європи від 19 червня 1991 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей (91/308/ЄЕС) говориться, що знання, спроби чи прагнення, наявність яких вимагається як обов'язковий елемент дій по відмиванню грошей, можуть бути визначені з дійсних фактичних обставин.

У Законі "Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом" від 28 листопада 2002 р. у визначенні поняття "легалізація доходів" також

говориться лише про усвідомлення особою того, що кошти або інше майно, щодо яких нею вчинюються дії по легалізації доходів, були доходами, тобто будь-якою економічною вигодою, одержаною внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, проте не визначається, на підставі чого має встановлюватись таке усвідомлення.

Для інкримінування (ставлення в вину) особі скоєння діянь, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 209 КК, достатньо встановити, що особа усвідомлювала той факт, що кошти або інше майно, щодо яких нею вчинюються такі дії, одержані іншою особою внаслідок вчинення останньою предикатного злочину.

Водночас не можна погодитись з позицією О.О. Дудорова, що не потрібна наявність процесуального документа суду, що підтверджує факт вчинення предикатного діяння іншою особою (обвинувального вироку суду, постанови про звільнення особи від кримінальної відповідальності)¹. При цьому О.О. Дудоров зазначає, що наявність зазначених процесуальних документів суду, або принаймні постанови про порушення кримінальної справи полегшує з'ясування і доказування усвідомлення кримінально караного характеру походження відповідного майна².

З наведеною позицією О.О. Дудорова та його аргументами в її обґрунтування однозначно погодитись не можна. По-перше, предметом злочину, склад якого передбачений ст. 209 КК, є не лише доходи, одержані внаслідок вчинення злочину, а й доходи, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, яке з тих чи інших підстав не містить складу злочину (точніше – не містить всіх необхідних ознак складу злочину): вчинене особою, яка не досягла віку, з якого можли-

---

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 6-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юрична думка, 2009. – С. 597.

² Там само. – С. 597.

ва кримінальна відповідальність, або ж неосудною особою. По-друге, факт вчинення особою суспільно небезпечного протиправного діяння має бути встановлений і зафіксований у процесуальному документі суду чи органу досудового слідства: обвинувальному вирoku суду, постанові чи ухвалі суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності чи визнанні особи неосудною, постанові слідчого про закриття кримінальної справи у разі встановлення у справі, що суспільно небезпечне діяння вчинене особою, яка не досягла віку, з якого можлива відповідальність за вчинене діяння.

Зазначу, що визнати особу неосудною може лише суд, який, згідно зі ст. 421 КПК, встановивши, що особа вчинила діяння в стані неосудності, виносить ухвалу, а суддя – постанову або про застосування до особи примусових заходів медичного характеру, або про закриття кримінальної справи. Але у такій ухвалі (постанові) дається кримінально-правова оцінка вчиненого діяння. У справах про суспільно небезпечні діяння, вчинені особами у стані неосудності, обов'язково проводиться досудове слідство, при якому провадяться всі необхідні слідчі дії для всебічного і повного з'ясування обставин вчиненого суспільно небезпечного діяння.

У разі встановлення у кримінальній справі, що суспільно небезпечне діяння вчинене особою у віці від одинадцяти років і до виповнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, слідчий, згідно зі ст. 7³ КПК виносить мотивовану постанову про закриття справи та застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, а справу разом з постановою направляє прокурору; у разі встановлення, що суспільно небезпечне діяння вчинено дитиною, яка не досягла одинадцятирічного віку, слідчий виносить постанову про закриття кримінальної справи, про що повідомляє прокурора і службу в справах дітей за місцем проживання дитини.

Таким чином, встановлення факту вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, внаслідок якого одержав

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

ні кошти або інше майно, неосудною особою підтверджується постановою або ухвалою суду, а особою, яка не досягла віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, - постановою слідчого про закриття кримінальної справи або ж постановою чи ухвалою суду про застосування примусових заходів до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у віці від одинадцяти років і до виповнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність.

При застосуванні звільнення від кримінальної відповідальності на підставі закону про амністію факт вчинення особою злочину встановлюється постановою суду, якою особа звільняється від кримінальної відповідальності.

У назві ст. 209 КК предмет злочину, склад якого передбачений нею, визначається як доходи, одержані злочинним шляхом, але у диспозиції ч. 1 статті та у примітці до статті предмет злочину уточнюється і конкретизується - це лише кошти або інше майно, а не будь-які доходи взагалі, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів.

Набуття коштів чи майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, особою, яка заздалегідь, до вчинення такого діяння, обіцяла їх придбати, тобто набути, є нічим іншим як пособництвом у злочині, вчиненим особою, яка вчинила предикатне діяння. Пособництвом у злочині є і заздалегідь обіцяний збут майна, одержаного внаслідок вчинення предикатного діяння, який водночас може виражатись в укладенні угоди щодо такого майна. Дії, спрямовані на приховання чи маскуванню незаконного походження коштів або майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, якщо вони були заздалегідь обіцяні, водночас є і пособництвом у злочині у вигляді заздалегідь обіцяного переховування предметів, здобутих злочинним шляхом.

Під одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння треба розуміти грошові кошти або

інше майно, одержані (здобуті) не лише внаслідок вчинення діяння, яке містить склад злочину, а й одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить об'єктивні ознаки злочину, особою, яка за вчинене діяння не підлягає кримінальній відповідальності (недосягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність за вчинене діяння, неосудність), або ж яка не може бути притягнена до кримінальної відповідальності з інших підстав (закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, ухилення особи від слідства або суду, її смерть тощо), чи яка звільнена від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених кримінальним законом.

Якщо легалізацію грошових коштів і майна здійснює особа, яка їх здобула шляхом вчинення злочину, який не був предметом кримінального переслідування, то можливе притягнення особи до кримінальної відповідальності одночасно як за предикатний злочин, так і за легалізацію грошових коштів і майна, здобутих завідомо злочинним шляхом, оскільки така особа усвідомлює, що нею вчинюється легалізація (відмивання) коштів чи іншого майна, здобутих нею злочинним шляхом.

Пленум Верховного Суду України у постанові № 5 від 15 квітня 2005 р. "Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом", роз'яснив судам, що "суб'єктом злочину при його вчиненні у формі будь-якої з дій, визначених ч. 1 ст. 209 КК, може бути лише особа котра не вчиняла предикатного діяння, за умови, що вона усвідомлювала факт одержання коштів або майна іншими особами злочинним шляхом. Особа, яка вчинила таке діяння, відповідає лише за вчинення фінансової операції з коштами або іншим майном чи укладення щодо них угоди, а також за вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого май-

на чи володіння ними, прав на них, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а за використання таких коштів або майна – лише в разі, коли воно полягало у вчиненні фінансової операції чи укладенні угоди" (абз. 2 п. 15 постанови). Аналогічний підхід до визначення суб'єкта злочину, склад якого передбачений ст. 209 КК, обґрунтовувався і мною до прийняття названої постанови. Наведене роз'яснення потребує певних уточнень.

По-перше, Пленум Верховного Суду зайняв однозначну позицію з одного з найбільш дискусійних питань кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом – яка особа може визнаватися суб'єктом цього злочину. По-друге, Пленум Верховного Суду обмежив можливість визнання особи, яка вчинила предикатне діяння, суб'єктом злочину лише трьох перших форм об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209 КК.

Дії особи, яка була співучасником (підбурювачем, пособником чи організатором) предикатного діяння, а після його вчинення здійснила щодо коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок його вчинення, дії, передбачені ст. 209 КК, мають кваліфікуватися як сукупність злочинів – як співучасть у злочині, внаслідок вчинення якого одержані кошти або інше майно, і як легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. При цьому така особа, як і особа, яка вчинила предикатне діяння, може бути суб'єктом злочину, склад якого передбачений ст. 209 КК, лише його перших двох форм.

Дії, відповідальність за вчинення яких передбачена ч. 1 ст. 209, умовно можна поділити на дві групи:

1) дії, які є фактичною легалізацією коштів або іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало їх вчиненню, тобто дії, які є "похідним" злочином щодо предикатного діяння і вчиненням яких особа отримує економічну вигоду від злочинних доходів: а) вчинення з такими коштами чи майном фінансової

операції; б) укладення угоди з такими коштами чи майном; в) використання таких коштів чи майна; г) набуття таких коштів чи майна; д) володіння такими коштами чи майном;

2) дії, які є "власне" легалізацією доходів, тобто дії, які поєднані з фактичною легалізацією коштів або іншого майна, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало їх вчиненню. Такими є дії, спрямовані на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення. Фактично зазначені дії є нічим іншим, як приховуванням предикатного діяння. Якщо вчинення таких дій було заздалегідь обіцяне особі, яка їх вчинила, вони мають кваліфікуватися як співучасть у виді пособництва у такому (предикатному) злочині.

Суб'єктом злочину при його здійсненні шляхом вчинення фінансової операції чи укладенні угоди з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, може бути як особа, яка одержала їх внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, яке передувало вчиненню з ними зазначених дій, так і будь-яка інша особа, яка здійснила зазначені діяння з метою легалізації таких коштів або іншого майна, одержаних внаслідок вчинення предикатного діяння іншою особою. Суб'єктом злочину при його вчиненні у формах вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, може бути лише особа, яка не одержувала такі кошти або інше майно внаслідок вчинення такого

діяння, оскільки предметом злочину у цих формах, виходячи із тлумачення (логіко-граматичного) тексту диспозиції ч. 1 ст. 209, є кошти чи інше майно, одержані іншою особою внаслідок вчинення нею раніше суспільно небезпечного протиправного діяння. Одержання особою коштів або іншого майна внаслідок вчинення нею предикатного діяння є одночасно нічим іншим, як їх набуттям. Набуття коштів або іншого майна – це одержання їх у володіння (неправомірно). Суб'єктом злочину при його здійсненні у формі вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження коштів або іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, не може визнаватись особа, яка одержала кошти або інше майно внаслідок вчинення нею суспільно небезпечного протиправного діяння, а також співучасник предикатного злочину, оскільки такі дії є нічим іншим, як приховуванням особою вчиненого нею злочину – раніше вчиненого нею суспільно небезпечного протиправного діяння, яке містить ознаки діяння, передбачені п. 1 Примітки до ст. 209, чи співучасті у ньому.

Згідно зі ст. 396, суб'єктом приховування (заздалегідь не обіцяного) злочину є особа, яка не вчиняла злочину, який приховується, оскільки формулювання "заздалегідь не обіцяне приховування...злочину" означає, що суб'єктом цього злочину не може визнаватись особа, яка вчинила такий злочин. Суб'єктом цього злочину (передбаченого ст. 396) не можуть бути особи, які є членами сім'ї чи близькими родичами особи, яка вчинила злочин, який приховується. Заздалегідь же обіцяне приховування будь-якого злочину, а не лише тяжкого чи особливо тяжкого, є пособництвом у вчиненні такого злочину.

Виходячи із імперативного припису, що міститься у ч. 6 ст. 27, а саме що особи, які вчинили не обіцяне заздалегідь переховування предметів, здобутих злочинним шляхом, або

придбання чи збут таких предметів (а саме такими слід вважати, якщо такі дії підпадають під поняття переховування предметів, здобутих злочинним шляхом в розумінні ч. 6 ст. 27), не можуть, формально, притягуватись до кримінальної відповідальності за вчинення таких дій за ст. 209, оскільки ця стаття не вказана у ч. 6 ст. 27. Разом з тим, оскільки склад злочину, передбаченого ст. 209, є спеціальним щодо складу злочину, передбаченого ст. 198, тобто є спеціальною нормою щодо ст. 198, яка є, таким чином, видом "випадку, передбаченого ст. 198 КК", а при конкуренції загальної та спеціальної норм застосовується спеціальна норма, кваліфікація таких дій за ст. 209 не суперечить положенням ч. 6 ст. 27.

Як вчинені за попередньою змовою групою осіб мають кваліфікуватися будь-які дії, альтернативно передбачені ч. 1 ст. 209, у разі їх спільного вчинення декількома особами як співвиконавцями, якщо вони заздалегідь, до початку злочину, домовились про спільне їх вчинення. При цьому, очевидно, для кваліфікації дій, як вчинених за попередньою змовою, не обов'язково, щоб всі особи вчинювали одні й ті ж (тотожні) дії: ця кваліфікуюча ознака буде і у разі, коли одна особа вчинює одні із дій, альтернативно передбачених ч. 1 ст. 209, а інша особа – інші дії. Наприклад, як вчинені за попередньою змовою мають кваліфікуватися дії особи, яка вчинює фінансову операцію, що підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу, з коштами, які вона одержала внаслідок вчинення нею суспільно небезпечного протиправного діяння, і дії відповідального працівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу, який не повідомляє Уповноважений орган про вчинену фінансову операцію, чи повідомляє останньому завідомо неправдиву інформацію про здійснювану фінансову операцію з метою приховання чи маскуванню незаконного походження та переміщення таких коштів, оскільки дії такого працівника, якщо вони були обіцяні особі, що здійснила фінансову операцію, до моменту її вчинення, є нічим іншим, як легалізацією

(відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, у формі вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження та переміщення коштів або іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння. Головне для наявності розглядуваної кваліфікуючої ознаки – домовленість (змова) про спільне вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 209, має бути досягнута до моменту їх вчинення.

Таким чином, до статті 209 КК необхідно внести зміни для приведення визначення у примітці до неї ознак предикатного діяння у відповідність з вимогами Сорока Рекомендацій FATF та Конвенції Ради Європи 16 травня 2005 р. Крім того, у ч. 1 статті необхідно визначити мінімальний розмір коштів та вартості майна, вчинення щодо яких дій, описаних у диспозиції ч.1 ст. 209 КК, має визнаватись злочином.

А.С. Беніцький

начальник кафедри кримінального права
кандидат юридичних наук, доцент
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ФОРМИ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Злочинна організація є найбільш небезпечною формою співучасті. Виходячи зі змісту ч. 4 ст. 28 КК України злочинна організація – це стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Відповідно, ч. 4 ст. 28 КК України містить низку нормативних ознак, що характеризують злочинну організацію: 1) кількісний склад злочинної організації, 2) стійкість, 3) ієрархічність, 4) зорганізованість, 5) попередня змова, 6) мета спільної діяльності щодо вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, 7) керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, 8) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Кількісний склад злочинної організації передбачає, що в ній беруть участь як мінімум п'ять суб'єктів злочину. Таку кількість осіб визначено Законом України від 15 квітня 2008 року № 270 "Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності"¹. Раніше, згідно з прийнятим у 2001 р. новим кримінальним законодавством України, утворити злочинну організацію могли три суб'єкти злочину.

У державах пострадянського простору по-різному визначається кількісний склад злочинної організації (співтовариства). Наприклад, у кримінальних законодавствах Білорусі (ст. 19 КК), Узбекистану (ч. 5 ст. 29 КК), Таджикистану (ч. 4 ст. 39 КК), Молдови (ч. 1 ст. 47 КК) злочинну організацію (співтовариство) можуть утворювати дві організовані злочинні групи². У Кри-

---

¹ Див.: Закон України від 15 квітня 2008 року № 270 "Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності".

² Див.: Уголовный Кодекс Республики Беларусь № 275-3 от 9 июля 1999 года [Електронний ресурс] // Сайт Национального центра правовой информации Республики Беларусь - Режим доступа: <http://pravo.by/webnra/text.asp?Rn=hl9900275#&Article=126>; Уголовный Кодекс Республики Узбекистан от 25 апреля 1997 года [Електронний ресурс] // СоюзПравоИнформ. - Режим доступа: <http://www.base.spinfo.ru/show.fwx?Regnum=1013>; Уголовный кодекс Республики Таджикистан. Закон Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года № 574. С изменениями и дополнениями на 1 декабря 2001 года / Предисл.: Федоров А.В. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. - 410 с.; Уголовный кодекс Республики Молдова. Принят Парламентом Республики Молдова 18 апреля 2002 года, введен в действие 21 июня 2002 года. С изменениями и дополнениями на 19 декабря 2002 года / Вступ. ст.: Лукашов А.И. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. - 408 с.; Закон Республики Молдова "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты" № 243-XVI от 16 ноября 2007 года // Legile Republicii Moldova 243/16.11.2007 Lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative // Monitorul Oficial 194-197/747, 14.12.2007.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

мінальних кодексах Росії (ч. 4 ст. 35 КК), Вірменії (ч. 4 ст. 41 КК), Казахстану (ч. 4 ст. 31 КК), Туркменістану (ч. 3 ст. 34 КК) не визначено кількісний склад злочинної організації (співтовариства)¹. Відповідно до кримінального законодавства Киргизстану (ч. 5 ст. 31 КК) злочинну організацію (співтовариство) можуть утворювати два або більше суб'єкти злочину².

Привертає увагу вживаний законодавцем в ч. 4 ст. 28 КК України термін "структурні частини". Очевидно, законодавець України вказує на специфічні риси злочинної організації як особливого роду організованої форми злочинної діяльності. Під структурними частинами розуміються організовані злочинні групи, які утворюють злочинну організацію. Діяльність таких груп підпорядкована єдиному центру, очолюваному одним або кількома особами, які є одночасно керівниками злочинної організації.

Цікаво зазначити, що ч. 4 ст. 38 (вчинення злочину групою осіб або злочинним співтовариством) Модельного КК для держав – учасників СНД рекомендується вважати злочинним співтовариством згуртоване об'єднання організованих злочинних груп з метою одержання незаконних доходів. Відповідно, для створення злочинного об'єднання необхідною є наявність двох і більше організованих груп, під якими згідно з ч. 3 ст. 38 Модельного КК для держав – учасників СНД слід розуміти стійкі групи осіб, які задалегідь об'єдналися для вчинення одного чи кількох злочинів.

---

¹ Див.: Уголовный кодекс Российской Федерации № 63-ФЗ от 13 июня 1996 года // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1996. – № 25. – Ст. 2954; Уголовный кодекс Республики Армения. Принят Законом Республики Армения от 18 апреля 2003 года. Введен в действие 1 августа 2003 года: Перевод с армянского / Науч. ред.: Азарян Е.Р., Мацнев Н.И.; пер.: Авакян Р.З. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 450 с.; Уголовный кодекс Республики Казахстан. – Алматы: Юрист, 2007. – 152 с.; Уголовный кодекс Туркменистана от 12 июня 1997 года № 222-1 // Ведомости Меджлиса Туркменистана. – 1997. – № 2. – Ст. 9.

² Див.: Уголовный кодекс Кыргызской Республики. Введен в действие Законом Кыргызской Республики № 69 от 1 октября 1997 года // Администрация Президента Украины. – Бишкек, 2008. – 168 с.

Ознака стійкості характерна для організованих форм злочинної діяльності, тому законодавець України відмічає цю ознаку, характеризуючи як організовану групу, так і злочинну організацію.

На ознаки стійкості, характерні для злочинної організації, звертається увага в п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 "Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями". Так, Пленум Верховного Суду України вважає, що стійкість організованої групи та злочинної організації полягає в здатності перелічених злочинних об'єднань забезпечувати стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти дезорганізуючим чинникам, як внутрішнім (наприклад невизнання авторитету або наказу керівника, спроба окремих членів об'єднання відділитись або вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки стосовно дій правоохоронних органів, діяльності конкурентів по злочинному середовищу тощо)¹. У постанові зазначається, що ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів і визначення порядку їх наповнення й використання тощо Крім того, Пленум Верховного Суду України звертає увагу на те, що набуття організованою групою, разом з ознаками внутрішніми, ще й ознак зовнішньої стійкості (за наявності ієрархічної побудови й мети вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів), як правило,

---

¹ Див.: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 "Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями" // Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами / За відп. ред. В.В. Сташиса; Упоряд.: В.С. Ковальський, В.І. Тютюгін. – К.: Юрінком Інтер, 2007.

свідчить про те, що ця група трансформувалася в злочинну організацію¹.

Злочинна організація повинна мати ієрархічну структуру об'єднання, під якою треба розуміти заснований на підпорядкуванні виконавців організаторам стійкий зв'язок між особами, зумовлений розподілом функціональних ролей². Діяльність усієї організованої групи залежить від керівного центру й зосереджується на ньому. За відсутності такої ланки злочинне об'єднання припиняє своє функціонування. Вирішальна роль у злочинній організації належить особі або групі осіб, які забезпечують зв'язок усіх учасників злочинного об'єднання, а також узгодження їхньої злочинної діяльності.

Таке розуміння ієрархічної структури відповідає усталеній практиці правозастосування в Україні. Так, у п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 "Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями" зазначається, що структура злочинного об'єднання – це його внутрішня побудова, яка визначається відповідною конфігурацією і змістом стійких зв'язків учасників об'єднання та забезпечує психологічну єдність і його стабільність. Ієрархічність злочинної організації полягає у підпорядкованості її учасників організатору і забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків та принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин при здійсненні спільної злочинної діяльності³.

---

¹ Див.: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 "Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями" // Кримінальний кодекс України з постановними матеріалами / За відп. ред. В.В. Сташиса; Упоряд.: В.С. Ковальський, В.І. Тютюгін. – К.: Юрінком Інтер, 2007.

² Див.: Кучер Ю. А. Правовые формы определения ответственности за преступную деятельность: Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1996. – С. 61.

³ Див.: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 "Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями" // Кримінальний кодекс України з постановними матеріалами / За відп. ред. В.В. Сташиса; Упоряд.: В.С. Ковальський, В.І. Тютюгін. – К.: Юрінком Інтер, 2007.

Злочинна організація є різновидом співучасті за попередньою змовою. Як слушно зазначає С.Д. Шапченко, поняття "вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою", "вчинення злочину організованою групою", "вчинення злочину злочинною організацією" співвідносяться між собою таким образом, що зміст кожного наступного поняття включає всі ознаки попереднього, а також має свої специфічні ознаки¹. Тому, кваліфікуючи діяльність особи, яка вчинила терористичний акт у складі терористичної організації, слід ураховувати кваліфікуючу ознаку "вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб", передбачену ч. 2 ст. 258 КК України. Відповідно, якщо учасник терористичної організації вчинив терористичний акт, то скоєне треба кваліфікувати за сукупністю ч. 2 ст. 258 (за ознакою вчинення терористичного акту за попередньою змовою групою осіб) і ч. 1 ст. 258-3 КК України (за ознакою участі в терористичній організації) за умови, що такий злочин був бажаним для всіх учасників терористичного об'єднання.

Змова на участь у злочинному співтоваристві повинна бути до моменту його утворення. Члени злочинної організації або учасники організованих формувань, які є структурними частинами організації, мають усвідомлювати загальну мету спільної діяльності, а також свою належність до злочинного об'єднання.

Зорганізованість діяльності учасників злочинної організації виражається в наявності жорсткої дисципліни, яка ґрунтується на суворому підпорядкуванні учасників організації єдиному центру, усталеній субкультури всередині організації, певних правил поведінки, конспірації діяльності, ретельно розробленого плану спільної злочинної діяльності, у чіткому виконанні її учасниками своїх ролей тощо.

---

¹ Див.: Шапченко С.Д. Співучасть у злочині: постатейний коментар до розділу VI Загальної частини Кримінального кодексу України // Законодавство України. - 2003. - № 9. - С. 86.

Метою здійснення діяльності злочинної організації є безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками організації. Поняття тяжких та особливо тяжких злочинів розкривається в ст. 12 (класифікація злочинів) КК України. Так, тяжким є злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років (ч. 4 ст. 12 КК України), а особливо тяжким є злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі (ч. 5 ст. 12 КК України).

Керівництво злочинною діяльністю полягає в управлінні вже утвореною злочинною організацією, доборі й розміщенні кадрів, розподілі й перерозподілі функціональних обов'язків між її учасниками, установленні правил поведінки всередині організації, розробленні планів проведення злочинних операцій, керуванні їх здійсненням, організації контролю над діяльністю учасників організації тощо. Керівництво може здійснюватися учасниками злочинної організації або декількома структурними підрозділами, що входять до неї.

Координація злочинної діяльності полягає в прояві ініціативи суб'єкта, спрямованої на втягнення в злочинну організацію нових учасників, узгодженні з ними цілей і майбутніх спільних дій щодо вчинення злочинів, здійсненні взаємодії між структурними підрозділами організованих формувань, а також у забезпеченні злагодженості дій її учасників у реалізації поставленої мети, установленні особисто або через посередників тісних контактів із керівниками організованих злочинних груп, які є структурними частинами злочинного співтовариства, забезпеченні інформацією учасників об'єднання тощо.

Забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп полягає в підтриманні матеріально-фінансової частини діяльності організації та її структурних підрозділів шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв,

коштів, цінних паперів, приховання доходів, здобутих злочинним шляхом, а також здійснення інших діянь зі створення умов, що сприяють здійсненню діяльності злочинної організації та її структурних підрозділів.

Особа, яка створила злочинну організацію або керувала нею, несе кримінальну відповідальність як організатор злочину. Згідно з положеннями ч. 1 ст. 30 КК України така особа підлягає відповідальності за всі злочини, вчинені злочинною організацією, за умови, що це охоплювалося його умислом. Отже, діяння організатора злочинної організації будуть кваліфікуватися за ст. 255 КК України, а також за сукупністю з кримінально-правовою нормою, що передбачає відповідальність за діяння (наприклад убивство, викрадення людини, відмивання злочинних доходів та ін.), вчинені очолюваною ним організацією. Посилання на ч. 3 ст. 27 КК України не потрібне.

Учасники злочинної організації підлягають кримінальній відповідальності за злочини, у підготуванні або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у злочині кожний із них (ч. 2 ст. 30 КК України). Участь у злочинній організації передбачає входження особи до складу об'єднання й виконання дій, заради яких її створено. Діяння осіб, які входять до складу злочинної організації, але не брали безпосередньої участі у вчиненні злочинів виконавцем (співвиконавцем), слід кваліфікувати за ст. 255 КК України без посилання на відповідну частину ст. 27 КК України.

Такий підхід відбивається в усталеній судовій практиці України. Згідно з п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 "Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями" при кваліфікації злочинів, учинених організованою групою або злочинною організацією, суди повинні дотримуватися положень ч. 1 ст. 30 КК про умови відповідальності організаторів та учасників таких об'єднань. Злочинном визнається й створення злочинної організації і (або) вступ до неї, незалежно від того, розпочали її учасники вчиня-

ти конкретні злочини чи ні. Тому злочини, вчинені в складі злочинної організації, належить самостійно кваліфікувати за відповідними нормами за сукупністю з нормою, яка передбачає відповідальність за створення такої організації, участь у ній чи у вчинюваних нею злочинах (ч. 1 ст. 255 КК)¹.

Злочинну організацію слід uważати утвореною з моменту готовності її учасників вчинити тяжкий або особливо тяжкий злочин за умови, що вона відповідає всім ознакам, що характеризують її як організацію. Невдалу спробу створення злочинної організації треба розглядати як готування до вчинення злочину.

Відповідно до п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 "Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями" злочинну організацію слід uważати створеною, якщо після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але до його закінчення об'єднання відповідало всім обов'язковим ознакам такої організації. При цьому не має значення, передувала набуттю об'єднанням ознак злочинної організації стадія його існування як організованої групи чи зазначена організація була одразу створена як така².

В Особливій частині КК України передбачено спеціальну кримінально-правову норму – ст. 255 КК України "Створення злочинної організації", яка встановлює відповідальність за створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, а також організація, керівництво чи спри-

---

¹ Див.: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23 грудня 2005 року "Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями" // Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами / За відп. ред. В.В. Сташиса; Упоряд.: В.С. Ковальський, В.І. Тютюгін. – К.: Юрінком Інтер, 2007.

² Див. там само.

яння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп.

Крім того, різновидами злочинної організації є озброєна банда (ст. 257 КК). Незважаючи на те, що в ст. 257 КК України не дається поняття банди, слід ґрунтуватися на результатах узагальнення судової практики України. Так, відповідно до п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 "Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями" під бандою необхідно розуміти організовану групу або злочинну організацію, яка безпосередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної попередньої підготовки.

До спеціальних видів злочинної організації слід відносити терористичну організацію (ч. 1 ст. 258–3 КК), а також воєнізоване або збройне формування (ст. 260 КК).

Через підвищений ступінь суспільної небезпечності діяльності злочинної організації законодавець момент закінчення для злочинів, передбачених ст.ст. 255, 257, ч. 1 ст. 258–3 і ч.ч. 1, 2 ст. 260 КК України, переніс на стадію створення перелічених злочинних об'єднань.

У ст. 255, ст. 258–3 і ст. 260 КК України містяться заохочувальні норми, у яких передбачено спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, які належать до інституту дійового каяття, за участь у діяльності злочинних організацій. Загальною умовою дійового каяття учасників злочинних організацій є добровільне повідомлення правоохоронних органів про відповідну організацію. До інших умов законодавець відносить, приміром, сприяння в припинення діяльності такої організації (ч. 2 ст. 255 і ч. 2 ст. 258–3 КК).

П.С. Берзін

доцент кафедри кримінального права та кримінології
кандидат юридичних наук
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

ПРОБЛЕМИ ВРАХУВАННЯ УПУЩЕНОЇ (ВТРАЧЕНОЇ) ВИГОДИ У ЗМІСТІ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ

З питання про врахування при кваліфікації злочинів у змісті матеріальної шкоди так званої упущеної (втраченої) вигоди єдності в кримінально-правовій науці немає. Її представниками висловлюються діаметрально протилежні підходи – від необхідності включення упущеної вигоди у зміст шкоди як обов'язкової ознаки складів злочинів до недоцільності цього. Не зводячи подальше дослідження виключно до критики останньої (протилежної) позиції, відзначаю, що так чи інакше кримінально-правова оцінка упущеної (втраченої) вигоди при кваліфікації вчиненого має ґрунтуватись на визначених в чинному законодавстві орієнтирах, а також певних вимогах актів судового тлумачення.

О.М. Миколенко недоцільність врахування упущеної вигоди при кваліфікації злочину пояснює складністю встановити причинний зв'язок між нею і вчиненим діянням (а в деяких випадках, за її твердженням, це зробити взагалі неможливо). При цьому авторка схиляється до думки, що в межах кримінального права широкий підхід до розгляду матеріальної шкоди як такої, що включає в себе упущену вигоду, потребує більш чіткої законодавчої регламентації у нормах Особливої частини КК¹.

---

¹ Миколенко О.М. Теоретичні основи дослідження шкоди, заподіяної злочином: Дис. ... канд. юрид. наук / Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2005. – С. 59-60.

В.О. Навроцький, аналізуючи положення абз. 4 п. 6 постанови ПВСУ "Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень" від 26 грудня 2003 р. № 15 та п. 26 постанови ПВСУ "Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності" від 25 квітня 2003 р. № 31 про врахування упущеної вигоди у змісті наслідків як елемента відповідного складу злочину та формулюючи підстави, які можуть бути висунуті на користь протилежної позиції (тобто утриматись від такого підходу), наголошує на різній суспільній небезпечності наслідків, які, з одного боку, полягають в реальній шкоді, а з іншого – мають форму неотриманих доходів. На цій підставі вчений заперечує доцільність встановлення при визначенні розміру шкоди, достатньої для кримінальної відповідальності, однакових кількісних критеріїв для обчислення реальної (прямої дійсної) шкоди та упущеної вигоди. В той же час, відмічає В.О. Навроцький, сам КК у тих випадках, коли він називає вартісні критерії шкоди, не диференціює їх залежно від форми її заподіяння. Також В.О. Навроцький вказує на сумнівність прямого використання відповідних положень цивільного законодавства (в тому числі й закріпленого в ч. 1 ст. 22 ЦК України права особи, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, на їх відшкодування) для оцінки відносин, які регламентуються нормами кримінального права. Тому неможливість застосування окремих положень ст. 22 ЦК пояснюється ним з огляду на те, що, по-перше, порушення цивільного права і вчинення злочину – це далеко не одне й те ж саме; по-друге, в ЦК визначені права особи (учасника цивільних правовідносин), інтереси якого порушено цивільним деліктом. "Вирішення ж кримінально-правових питань, – пи-

---

¹ Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / За заг. ред. В.Т. Маляренка; Упорядник П.П. Пилипчук. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 203, 243.

ше вчений, – пов'язане з визначенням наявності суспільної небезпеки, в основі якої лежить не шкода окремому потерпілому, а загроза суспільству в цілому, державі, як виразнику його інтересів. Певно, що критерій шкоди окремій особі й шкоди суспільству співпадають далеко не завжди. І якщо в межах цивільно-правових відносин індивідуальні інтереси повинні бути захищені найповніше, то в межах кримінально-правових акцент має бути зроблений на охорону суспільних інтересів¹. Близьким до цього є підхід З.А. Тростюк і А.В. Соколова, які при обчисленні розміру істотної шкоди в основному складі службової недбалості (ч. 1 ст. 367 КК) беруть до уваги лише пряму дійсну шкоду, а не упущену вигоду. Причини цього науковці обґрунтовують виходячи із таких міркувань. "По-перше, – зазначають вони, – упущена вигода, як правило, враховується при обрахуванні шкоди, заподіяної цивільними деліктами, а при завданні матеріальної шкоди в результаті вчинення злочину беруться до уваги реальні збитки (які є типовим наслідком злочину); по-друге, упущена вигода є не реальним, а потенційним наслідком злочину, а тому вона може як настати, так і не настати; по-третє, упущену вигоду надзвичайно складно (а то й неможливо) обрахувати, оскільки на сьогодні не існує методичних розробок, апробованих практикою, які дозволяють це зробити"². Разом з цим З.А. Тростюк і А.В. Соколов вважають, що суспільна небезпечність реальної шкоди та упущеної вигоди є різною, а тому вартісні критерії, запропоновані законодавцем у примітці до ст. 364 КК, було б несправедливо однаково застосовувати до різних видів такої

---

¹ Навроцький В.О. Про можливість врахування неодержаних доходів як наслідків злочинів у сфері господарської діяльності // Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: Матер. наук.-практ. конференції / Ред. кол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: вид-во "Кроссрод", 2006. – С. 61-62, 63.

² Тростюк З., Соколов А. Істотна шкода як ознака складу службової недбалості // Вісник прокуратури. – 2009. – № 1. – С. 77.

шкоди (в обґрунтування правильності цієї тези науковці схиляються до думки про те, що суспільна небезпечність упущеної вигоди є меншою за суспільну небезпечність реальної шкоди)¹.

Із наведеними міркуваннями О.М. Миколенко, В.О. Навроцького, З.А. Тростюк та А.В. Соколова можна погодитись принаймні в тій їх частині, яка в літературі слушно пов'язується з необхідністю наукової і практичної обґрунтованості законодавчих параметрів наслідків у складах злочинів, а також доцільністю уніфікувати їх смислово однозначність та термінологію². Проте обґрунтованість інших думок вчених видається вельми спірною, а тому дозволяє погодитись з ними не завжди.

По-перше, наведені в абз. 4 п. 6 постанови ПВСУ від 26 грудня 2003 р. № 15 рекомендації про необхідність враховувати розмір упущеної вигоди при вирішенні питання про те, чи є заподіяна шкода істотною, в судовій практиці при кваліфікації перевищення влади або службових повноважень визнаються основоположними (про те, що на такі положення постанови ПВСУ орієнтується правозастосовча практика вказує В.О. Навроцький, і в цьому він абсолютно правий). Вивчення матеріалів конкретних кримінальних справ наочно демонструє, що випадки врахування упущеної вигоди при визначенні розміру істотної шкоди та тяжких наслідків у відповідних складах перевищення влади або службових повноважень мають місце. І це прямо впливає на кваліфікацію вчи-

---

¹ Тростюк З.А., Соколов А.В. Істотна шкода як ознака складу службової недбалості (ст. 367 КК України) // Механізми реалізації прав і свобод людини у вітчизняному законодавстві: Збірник матеріалів круглого столу / За редакцією кандидата юридичних наук, завідувача кафедри Л.А. Остапенко. - Чернігів: КП "Видавництво "Чернігівські обереги", 2007. - С. 43.

² Див.: Дудоров О.О. Ухилення від сплати податків: кримінально-правові аспекти: Монографія. - К.: Істина, 2006. - С. 214; Кругликов Л.Л., Смирнова Л.Е. Уніфікація в уголовном праве. - СПб.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2008. - С. 145-149, 171.

неного (зокрема, в тій її частині, що пов'язана з обчисленням розміру заподіяної матеріальної шкоди).

Наприклад, Тячівський районний суд Закарпатської області засудив за ч. 1 ст. 365 та ч. 1 ст. 366 КК сільського голову О., який незаконно, в інтересах інших осіб, оформив, підписав та поставив круглу печатку виконавчого комітету Кричівської сільради Тячівського району на договір про право тимчасового користування трьома земельними ділянками загальною площею 0,60 га в урочищі Когутови строком на 50 років. Таке оформлення здійснювалось без згоди відповідного землекористувача (Кричівського радгоспу ім. Дзержинського), без належного рішення сесії Кричівської сільради та без узгодження з відповідними службами. Оскільки вказані земельні ділянки рішенням Кричівської сільради від 18 травня 1992 р. були закріплені за Кричівським радгоспом ім. Дзержинського, суд у своєму вирокі конкретизував істотну шкоду при кваліфікації перевищення влади або службових повноважень за ч. 1 ст. 365 КК лише як шкоду нематеріального характеру у виді позбавлення власника зазначеного радгоспу права на частину належної йому земельної ділянки розміром 0,60 га. Водночас заслуговує на увагу те, що органи досудового слідства, кваліфікуючи зазначені дії О. за ч. 3 ст. 365 та ч. 2 ст. 366 КК, визнали тяжкими наслідками матеріальну шкоду радгоспу ім. Дзержинського, обчислену виходячи із вартості вказаних земельних ділянок та упущеної вигоди в розмірі 13370 грн. Остання виявилась, на їх думку, результатом того, що радгосп не одержав прибуток, на який мав право розраховувати при користуванні і розпорядженні цими земельними ділянками, звичайно, за умови належного виконання зобов'язання потенційними орендарями і якби його право на користування і розпорядження не було порушено. Проте у вирокі, виключаючи із змісту заподіяної шкоди упущену вигоду у вказаному розмірі і, відповідно, констатуючи відсутність тяжких наслідків як елемента названих складів злочинів, суд врахував, що особи, зазначені в

підроблених договорах на право тимчасового користування землею, до використання ділянок не приступали взагалі, а тому ці ділянки з користування радгоспу не вибували¹.

По-друге, В.О. Навроцький, З.А. Тростюк та А.В. Соколов хоч і аналізують положення ст. 22 ЦК, все ж залишають поза увагою вимоги ч. 2 ст. 224 ГК, у якій, так само як і в ч. 2 ст. 22 ЦК, узагальнено визначається зміст збитків та їх складників. Зазначена ж норма ГК, як вже згадувалось, також визначає зміст збитків у виді витрат, зроблених управненою стороною, витрат або пошкодження її майна, а також не одержаних нею доходів. З приводу їх співвідношення дуже чітко висловилися І.О. Дзера і С.М. Бервено: "Положення ст. 224 ГК розраховані на регулювання господарських зобов'язальних правовідносин, які переважно є водночас і цивільно-правовими ... В ЦК можливість відшкодування упущеної вигоди не ставиться в залежність від суб'єктного складу правовідносин (фізичні особи, суб'єкти підприємництва) ... Відтак з усією очевидністю постає питання про можливість відшкодування збитків у формі не одержаного прибутку у правовідносинах між суб'єктом господарювання та особою, яка не є таким суб'єктом, наприклад, фізичною особою. Можна вважати, що у таких ситуаціях необхідно керуватися нормами ЦК України, зокрема, статтею 22, яка передбачає відшкодування збитків за участю будь-яких суб'єктів цивільних правовідносин"². Цим насправді лише підтверджується "придатність" застосування положень ч. 2 ст. 22 ЦК та ч. 2 ст. 224 ГК про упущену (втрачену) вигоду до будь-яких правовідносин (не лише зобов'язальних, як було передбачено ст. 203 ЦК УРСР, і господарсько-правових), і нічого більше. А тому положення цих норм справедливо вважати під-

¹ Архів Тячівського районного суду Закарпатської обл. Справа № 1-6/07 за 2007 р.

² Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - С. 702-703.

ставою визнання шкоди у виді упущеної (втраченої) вигоди однією з обов'язкових умов цивільно- і господарсько-правової відповідальності у формі відшкодування збитків. Що ж стосується включення упущеної вигоди у зміст (конкретний зміст) підстави кримінальної відповідальності (тобто у склад злочину), то закріплені в зазначених вище нормах ЦК і ГК змістовні характеристики поняття збитків відображають їх (збитків) окремі різновиди як форми проявів сутності явища, яке терміном "збитки" і/або "школа" позначається і в інших галузях права (не лише цивільного чи господарського). У таких галузях безпосереднє ж відображення сутності такого явища (його основних властивостей) здійснюється шляхом використання терміна "збитки" та "школа". І лише у вказаних нормах ЦК і ГК здійснюється пряма конкретизація форм проявів сутності такого явища. Характеризуючи поняття шкоди як правового, Л.М. Демидова обґрунтовано підкреслює: "Школа не відноситься до правових категорій, а є правовим поняттям, зміст якого визначається в словесному вираженні з формулюванням його значення стосовно різних галузей права"¹. Невипадково навіть противники включення упущеної вигоди у зміст наслідків як елемента складу злочину при обґрунтуванні своєї позиції використовують цивільно-правову дефініцію поняття шкоди та її окремих різновидів (реальної (так званої "прямої дійсної") шкоди і/або упущеної вигоди). Адже саме цивільно-правовий термін "збитки" має базовий характер стосовно вживаного в інших галузях права терміна "школа". У зв'язку з цим видається обмеженням і некоректним розуміння змісту поняття "школа" та "збитки" при визначенні конкретного змісту наслідків у певному складі злочину виключно як реальних збитків. Крім цього, висновок про включення упущеної вигоди у

---

¹ Демидова Л.Н. Понятие ущерба в праве Украины // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. - Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. - Вип. 82. - С. 146.

зміст (конкретний зміст) названого елемента складу злочину підтверджується й тим, що її опосередкований вплив на механізм утворення змін в об'єкті кримінально-правової охорони може мати місце лише в деяких випадках. Такий вплив має місце в разі, коли лише деякі із утворених в об'єкті злочину змін при вчиненні суспільно небезпечного діяння (кількох діянь) обґрунтовано визнаються змістовною характеристикою шкоди певного виду (різновиду), а, відповідно, і наслідків як елемента складу злочину¹. Так, якщо в складі крадіжки її об'єктом вважати право власності на майно, то і шкодою слід визнавати виключно той результат вилучення і/або повернення чужого майна на користь винної особи або інших осіб, який полягає у реальній (фактичній) втраті потерпілим конкретного майна. Адже показником "ураження" права власності при таємному вилученні чужого майна є лише його реальна (фактична) втрата потерпілим. Тому утворення упущеної вигоди, яку в цьому разі може зазнавати (зазнає) особа, абсолютно не означає того, що вона є результатом такого "ураження" і означає втрату певного майна. Якою б великою не була така упущена вигода, включати її у зміст шкоди в складі крадіжки ніяк не можна, оскільки тими конкретними втратами (втратою конкретного майна), яких зазнав потерпілий, вона не є. В цьому плані правий М.І. Мельник, який, характеризуючи наслідки у складах злочинів, пов'язаних з викраденням майна (ст.ст. 185-188¹ КК), пише: "Заподіяння матеріальної шкоди у вигляді упущеної (втраченої) вигоди не може визнаватися

---

¹ Див.: Берзін П.С. Основні варіанти утворення негативних змін у об'єкті злочину: спеціально-юридичний аспект // Судова апеляція. - 2008. - № 1. - С. 67-75; Берзін П. Про деякі особливості врахування шкоди об'єкту кримінально-правової охорони у специфічній конструкції складу незакінченого злочину // Підприємництво, господарство і право. - 2009. - № 2. - С. 126-129; Берзін П.С. Про особливості врахування наслідків як результату поведінки людини у змісті юридичної конструкції складної вини // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2009. - № 2. - С. 95-102.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

ознакою цих злочинів, оскільки при цьому не відбувається вилучення майна із фондів його власника"¹. Уточню лише, що тут варто враховувати безпосередній об'єкт цих злочинів, зміни у змісті якого набувають значення відповідних змістовних характеристик наслідків як елемента їх (злочинів) складів в тому разі, якщо означають реальну втрату майна.

У зв'язку з цим упущена вигода не може однозначно свідчити про її визнання змістовною характеристикою всіх без виключення наслідків у виді матеріальної шкоди як елемента складу злочину. З огляду на це, погоджуючись з виділеними В.О. Навроцьким відмінностями у змісті категорій "порушення цивільного права" та "вчинення злочину", все ж зазначаю, що передбачені ч. 2 ст. 22 ЦК і ч. 2 ст. 224 ГК норми, у яких узагальнено визначаються певні різновиди заподіяних збитків, є базовими для визначення змісту терміну "шкода"² і при кваліфікації злочинів мають значення виключно як законодавчі орієнтири відповідних висновків про наявність наслідків в складі злочину певного виду (наслідків як елемента складу

---

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. - 5-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. - К.: Юридична думка, 2008. - С. 467.

² Див.: Кострова М. Крупный размер и крупный ущерб по УК РФ: языковой аспект // Законность. - 2001. - № 10. - С. 25-26; Демидова Л.М. "Майно" і "майнова шкода" за законодавством Англії та України: порівняльний аналіз // Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наук. праць. Випуск 14 / Ред. кол.: Ю.В. Баулін (голов. ред.) та ін. - Х.: вид-во "Кроссруд", 2007. - С. 64-66; Демидова Л.Н. Понятіе ущерба в праве Украины // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. - Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. - Вип. 82. - С. 149-151. Тут варто згадати і позицію Н.О. Антонюк, яка, вважаючи, що "... не слід категорично відкидати цивільно-правове розуміння і зміст певних цивільно-правових понять", все ж пропонує враховувати упущену вигоду при кваліфікації злочинів (див.: Антонюк Н. Реальні збитки й упущена вигода як наслідки злочинного заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою // Підприємництво, господарство і право. - 2005. - № 9. - С. 141; Антонюк Н.О. Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою: Монографія. - Львів: ПАІС, 2008. - С. 108).

злочину певного виду). Про обґрунтованість їх врахування в кримінальному праві може свідчити і абз. 1 п. 9 постанови ПВСУ "Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна" від 31 березня 1989 р. (в редакції постанови ПВСУ від 3 грудня 1997 р. № 12), яким закріплено наступне положення: "... вирішуючи при постановленні вироку питання про відшкодування матеріальної шкоди, суд має керуватися відповідними нормами цивільного, трудового та іншого законодавства, які регулюють майнову відповідальність за шкоду, заподіяну громадянам, підприємствам, установам, організаціям, державі"¹.

Водночас зазначаю, що вказані законодавчі орієнтири не містять правил обчислення розмірів ні реальних збитків (прямой дійсної шкоди), ні упущеної вигоди. Тому подальша конкретизація цих орієнтирів можлива і на рівні актів судового тлумачення. Наприклад, постановою Вищого господарського суду України від 27 жовтня 2005 р. № 24/64 для обчислення розміру упущеної вигоди вимагається врахування лише тих точних даних, які безспірно підтверджують реальну можливість отримання грошових сум або інших цінностей, якби зобов'язання було виконано боржником належним чином. Нічим не підтвержені розрахунки кредитора про можливі доходи до уваги братися не повинні. Розмір упущеної вигоди повинен визначатися з урахуванням часу, протягом якого тривали протиправні дії відповідача, розумних витрат на отримання доходів, які поніс би кредитор, якби не відбулося порушення права². Таке обґрунтування, хоч і має цілком справедливо викликати деякі зауваження, пов'язані з доцільністю обчислення розміру упущеної вигоди при кваліфікації злочи-

¹ Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / За заг. ред. В.Т. Малярєнка; Упорядник П.П. Пилипчук. - К.: Юрінком Інтер, 2007. - С. 37.

² Вісник господарського судочинства. - 2006. - № 1. - С. 103.

нів на підставі, наприклад, "розрахунків кредитора про можливі доходи", "розумних витрат на отримання доходів, які поніс би кредитор" та ін., проте в цілому може вважатись своєрідним орієнтиром для унеможливлення формального підходу з боку правозастосовчих органів до кримінально-правової оцінки ними розмірів упущеної вигоди у складах злочинів певних видів. Ситуація ускладнюється й неоднаковим тлумаченням науковцями змісту і розмірів упущеної вигоди, яку зазнав потерпілий при вчиненні злочину конкретного виду (див. про це нижче). У зв'язку з цим, підтримуючи твердження В.О. Навроцького про доцільність виділення різних "кількісних критеріїв" стосовно обчислення заподіяної шкоди у виді реальних збитків та упущеної вигоди, зазначу, що вітчизняний законодавець не встановлює самостійні величини (параметри) різних видів шкоди у складах злочинів певних видів. А тому закріплені ним в нормах Особливої частини КК суми кількостей нмдг при позначенні розміру (розмірів) заподіяної шкоди слід визнавати такими, що можуть позначати також (в тому числі) розміри збитків у виді упущеної вигоди. Проблема ж визначення відмінностей за розмірами упущеної (втраченої) вигоди та реальних збитків (так званої "прямої дійсної шкоди") при обґрунтуванні зафіксованих законодавцем величин (параметрів) таких наслідків безпосередньо пов'язана з особливостями криміналізації конкретних вчинків, а тому значно виходить за межі мого дослідження і потребує окремого кримінально-правового аналізу. Тому у цій частині при вирішенні питань стосовно врахування упущеної вигоди при кваліфікації злочинів наголошу на іншому – на змістовній кримінально-правовій характеристиці обчислення розмірів упущеної вигоди, а також на обґрунтуванні конкретних рекомендацій щодо визначення змісту цього виду збитків. Реалізація таких підходів доцільна не стосовно узагальненого розуміння визначення і механізму обчислення розмірів упущеної вигоди у складах злочинів, а в межах конкретного змісту наслідків як елемента

складу злочину певного виду. Лише за таких умов вдається послідовно визначити і порівняти конкретний зміст упущеної вигоди в тому чи іншому складі злочину, уникнувши при цьому узагальнених формулювань, які потребують подальших роз'яснень.

Г.Є. Болдарь
вчений секретар секретаріату вченої ради
кандидат юридичних наук
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРОТИДІЮ ПОРУШЕННЮ ПОРЯДКУ ФІНАНСУВАННЯ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ КАНДИДАТА, ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ (БЛОКУ)

Конституція України закріпила основоположні принципи розвитку нашої держави як демократичної, соціальної та правової. Важливою ознакою демократизму будь-якої країни є досягнутий у ній рівень народовладдя, найпоширенішою формою якого є вибори. Саме тому проведення чесних та вільних виборів є одним з головних завдань соціально-політичного розвитку нашої держави.

Вагомою гарантією реалізації цього завдання є положення кримінального законодавства, що встановлюють відповідальність за суспільно небезпечні посягання на виборчі права громадян. Разом із тим не всі норми КК України щодо охорони виборчих прав громадян є дієвими, деякі з них докладно не розроблені теоретично, оскільки були реформовані або нещодавно внесені до КК України як, наприклад, ст. 159¹.

Окремі питання юридичної відповідальності за вчинення правопорушень проти виборчих прав громадян розглядали у своїх роботах П.П. Андрушко, І.В. Дробуш, С.Я. Лихова, М.В. Ма-

зур, Л.Д. Медіна, М.О. Мягков, С.Р. Тагієв, В.П. Тихий та інші. Однак питанню кримінальної відповідальності за порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку) не приділялась достатня увага у наукових дослідженнях, оскільки це діяння було криміналізовано Законом № 3504-IV від 23 лютого 2006 року "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян".

З урахуванням вищевикладеного авторка цієї статті ставить собі за мету визначити недоліки законодавчої конструкції ст. 159¹ КК України та з урахуванням положень цивільного законодавства запропонувати шляхи вдосконалення редакції цієї кримінально-правової норми.

Названа стаття складається з двох частин, кожна з яких містить опис самостійного складу злочину. Злочини, передбачені різними частинами ст. 159¹ КК України, є суміжними, оскільки мають певні об'єктивні та суб'єктивні ознаки, які збігаються.

Так, з об'єктивної сторони злочин, передбачений ч. 1 ст. 159¹ КК України, полягає у наданні фінансової (матеріальної) підтримки у великому розмірі для здійснення виборчої кампанії кандидату, політичній партії (блоку), з порушенням встановленого законом порядку. Частиною другою ст. 159¹ КК України встановлена відповідальність за умисне використання у великому розмірі фінансової (матеріальної) підтримки у здійсненні виборчої кампанії кандидату, політичній партії (блоку) кандидатом, його уповноваженим представником, довіреною особою кандидата чи уповноваженою особою з порушенням встановленого законом порядку.

Перш за все розглянемо питання тлумачення формулювання "фінансова (матеріальна) підтримка" у складах аналізованих злочинів. Приміткою до ст. 159¹ КК України встановлено, що великим розміром фінансової (матеріальної) підтримки

визнається розмір суми грошей, вартість майна чи вигод майнового характеру, які перевищують чотириста мінімальних розмірів заробітної плати. Таким чином, під "фінансовою (матеріальною) підтримкою" в обох частинах ст. 159¹ КК України слід розуміти: 1) гроші; 2) майно; 3) вигоди майнового характеру.

Виходячи з того, що основу правового режиму майна учасників виборчих відносин становлять право власності та інші речові права, а також той факт, що при здійсненні виборчої кампанії її суб'єкти вступають й у господарські відносини, вважаємо за доцільне розглянути зміст понять "майно" та "гроші" у цивільному та господарському законодавстві.

В аспекті відповідальності за ч. 1 ст. 159¹ КК України грошима (грошовими коштами) є національна або іноземна валюта, яка перебуває в обігу і є законним платіжним засобом на території України та інших держав, а також вилучені з обігу чи такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які введено в обіг, у готівковій чи безготівковій формі.

Термін майно у цивілістиці застосовується неоднозначно. По-перше, під майном розуміють річ чи конкретну сукупність речей. Саме про таке майно йдеться у нормах, які визначають предмет договорів купівлі-продажу, оренди, дарування, позики тощо. По-друге, під цим терміном розуміють сукупність прав, які належать конкретній особі. По-третє, терміном "майно" позначають також сукупність майнових прав та обов'язків (наприклад, під спадковим майном (спадковою масою, спадщиною) розуміють усі майнові права та обов'язки спадкоємця).

У ст. 190 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) дано визначення збірного поняття майна. Майном як особливим об'єктом цивільних прав вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки¹.

---

¹ Див.: Цивільний кодекс України / Верховна Рада України // Голос України. - 12.03.2003. - № 45 - 46.

Відповідно до ч. 1 ст. 139 Господарського кодексу України (далі - ГК України) майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів¹.

Слід звернути увагу на той факт, що з цивільно-правової точки зору гроші являють собою особливе рухоме майно і належать до категорії подільних речей². Так, ст. 2 Законом України "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень" встановлено, що рухоме майно - це окрема рухома річ, сукупність рухомих речей, гроші, валютні цінності, цінні папери, а також майнові права та обов'язки³.

З урахуванням вищевикладеного вважаємо, що використання в примітці до ст. 159¹ КК України терміна "гроші" є зайвим, оскільки він повністю охоплюється поняттям "майно".

Розглянемо більш детального такий предмет порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку) як "вигоди майнового характеру". У регулюючому законодавстві не міститься визначення цього терміну. Він зустрічається у постанові Пленуму Верховного суду України "Про судову практику у справах про хабарництво" від 26 квітня 2002 р. У пункті 4 вказаної постанови роз'яснено, що хабаром слід вважати будь-які дії майнового характеру (передачу майнових вигод, відмову від них, відмову від прав на майно, безоплатне надання послуг, санаторних чи туристичних путівок, проведення будівельних або ремонтних робіт тощо).

---

¹ Див.: Господарський кодекс України / Верховна Рада України // Голос України. - 14.03.2003. - № 49 - 50.

² Див.: Цивільний кодекс України: Коментар / [Харитонов Є. О., Калітенко О. М., Червоний Ю. С. та ін] ; за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. - Одеса : Юридична література, 2004. - С. 165.

³ Див.: Закон України "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень" / Верховна Рада України // Юридичний вісник України. - № 6 (450). - 7 - 13 лютого 2004 р.

Таким чином, можна зробити висновок, що у кримінальному праві найчастіше під вигодами майнового характеру розуміють виконання робіт та надання певних послуг, які повинні бути оплачені, але які надаються безоплатно.

Вважаємо за доцільне для встановлення змісту словосполучення "вигоди майнового характеру" в аспекті відповідальності за порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку) проаналізувати об'єктивну сторону та предмет злочину, передбаченого ч. 1 ст. 159¹ КК України.

У диспозиції цієї норми міститься вичерпний перелік способів надання фінансової (матеріальної) підтримки з порушенням встановленого законом порядку:

1) передача грошових коштів або матеріальних цінностей на безоплатній основі чи за необґрунтовано заниженими розцінками;

2) виготовлення або поширення агітаційних матеріалів, не оплачених з виборчого фонду чи оплачених з виборчого фонду за необґрунтовано заниженими розцінками;

3) оплата виготовлення або поширення таких матеріалів.

Враховуючи вищевикладене обґрунтованим буде висновок про те, що під "фінансовою (матеріальною) підтримкою" в ч. 1 ст. 159¹ КК України слід розуміти: 1) грошові кошти у великому розмірі, які надаються з порушенням встановленого законом порядку; 2) матеріальні цінності, що були передані на безоплатній основі чи за необґрунтовано заниженими розцінками; 3) агітаційні матеріали, які були виготовлені або поширені без оплати з виборчого фонду чи оплачені з виборчого фонду за необґрунтовано заниженими розцінками; 4) кошти, сплачені за поширення або виготовлення агітаційних матеріалів.

Видається, що словосполучення "грошові кошти" у контексті відповідальності за цей злочин є синонімом терміну "гроші", зміст якого було проаналізовано вище. Що стосується визначення поняття "матеріальні цінності", то видається об-

грунтованою думка про те, що ними є оргтехніка, комп'ютери, меблі, палатки для здійснення передвиборної агітації тощо¹. Як слушно зауважує П.П. Андрушко, матеріальними цінностями як предметом злочину, передбаченого ч. 1 ст.159¹ КК України, є майно, яке є одним із видів об'єктів цивільних прав².

До агітаційних належать будь які матеріали, які містять передвиборну агітацію: листівки, плакати, брошури, носії зовнішньої реклами, аудіовізуальні твори, фонограми, відеофільми, комп'ютерні програми тощо.

Таким чином, проведений вище аналіз змісту термінів "майно" та "грош", "матеріальні цінності" та "агітаційні матеріали" дозволяє зробити висновок про те, що усі перелічені у диспозиції ч. 1 ст. 159¹ КК України речі з цивільно-правової точки зору є майном. У зв'язку з цим логічно постає питання про коректність та доцільність виділення грошей, матеріальних цінностей та агітаційних матеріалів як окремих предметів злочину поряд із майном.

Слід відзначити, що фінансова (матеріальна) підтримка може надаватись й у інших формах, ніж ті, що передбачені у ч. 1 ст. 159¹ КК України. Така підтримка може бути здійснена шляхом надання безоплатно чи за необґрунтовано заниженими розцінками приміщень для проведення масових заходів (зборів громадян, зустрічей з виборцями, дебатів, дискусій тощо), транспортних засобів для перевезення громадян для участі у масових заходах, приміщень для проживання громадян, які залучені до участі у масових заходах, організації безоплатного харчування громадян, що беруть участь у масових заходах при проведенні передвиборної агітації тощо. У подіб-

---

¹ Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К. та ін] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка - [5-те вид., переробл. та доповн.]. - К. : Юридична думка, 2008. - С. 400.

² Див.: Андрушко П. П. Коментар до кримінального кодексу України з питань виборчого права / П. П. Андрушко // Адвокат. - 2007. - № 5. - С. 27.

них випадках фінансова (матеріальна) підтримка виражається у тому, що кандидат, політична партія (блок) не оплачують чи оплачують за необгрунтовано заниженими розцінками вартість наданих їм послуг, виконаних на їх користь робіт чи вартість користування (використання) ними певним майном (рухомим чи нерухомим)¹.

Звернемо увагу на той факт, що в чинній редакції ч. 1 ст. 159¹ КК України передбачені такі форми об'єктивної сторони, як виготовлення або поширення агітаційних матеріалів, які за своїм змістом відносяться до виконання робіт чи надання послуг. При виготовленні або поширенні агітаційних матеріалів, не оплачених з виборчого фонду чи оплачених з виборчого фонду за необгрунтовано заниженими розцінками, суб'єкт злочину безпосередньо забезпечує виготовлення або поширення агітаційних матеріалів. Наприклад, суб'єкт виготовляє та/або розповсюджує виборчі листівки, плакати або інші агітаційні матеріали².

У зв'язку з названими аргументами видається слушним зауваження М.І. Мельника та М.І. Хавронюка про те, що предметом злочину, передбаченого ст. 159¹ КК України, є послуги з виготовлення та поширення агітаційних матеріалів³.

Отже, з одного боку, враховуючи перелічені у диспозиції ч. 1 ст. 159¹ КК України способи вчинення злочину, надання фінансової (матеріальної) підтримки шляхом надання вигод майнового характеру складу злочину, передбаченого цією нормою, не утворюють. З іншого боку, проведений аналіз дозво-

---

¹ Див.: Андрушко П. П. Коментар до кримінального кодексу України з питань виборчого права / П. П. Андрушко // Адвокат. – 2007. – № 5. – С. 26-27.

² Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка – [5-те вид., переробл. та доповн.]. – К. : Юридична думка, 2008. – С. 401.

³ Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка – [5-те вид., переробл. та доповн.]. – К. : Юридична думка, 2008. – С. 400.

ляє стверджувати, що фактично цей злочин може бути вчинений таким способом (наприклад, виконання необхідних кандидатату або політичної партії (блоку) робіт або надання певних послуг для здійснення виборчої кампанії).

Не зовсім зрозумілим видається й підхід законодавця до визначення форми вини порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку). Так, у диспозиції ч. 1 ст. 159¹ КК України чітко не визначено форму вини, а у ч. 2 цієї ж статті вказано, що цей злочин може бути вчинено лише умисно.

Слід відмітити, що склади злочинів, які аналізуються, є формальними. Ці злочини вважаються закінченими з моменту вчинення відповідних дій, зазначених у диспозиціях названих кримінально-правових норм.

Як відомо, є певні особливості змісту умислу у злочинах з формальним складом, тобто відображення у свідомості людини об'єктивних ознак такого злочину. Інтелектуальна сфера в таких випадках охоплює лише свідомість, розуміння суспільної небезпечності скованого діяння; ставлення до наслідків не виникає, та й не може виникнути, оскільки вони лежать за рамками необхідних ознак об'єктивної сторони. Вольовий момент умислу обмежується бажанням скоїти конкретне діяння¹.

Бажання вчинити суспільно небезпечне діяння передбачає наявність у злочинах з формальним складом лише прямого умислу. Непрямий умисел виключається, оскільки свідоме допущення може бути лише щодо наслідків суспільно небезпечної дії чи бездіяльності, які в таких складах злочинів перебувають поза межами об'єктивної сторони².

Таким чином суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 та 2 ст. 159¹ КК України, так само, як й злочину, відповідаль-

---

¹ Див.: Кримінальне право України. Загальна частина : [підруч. для ВНЗ] / П. П. Михайленко, В. В. Кузнецов, В. П. Михайленко, Ю. В. Опалінський. – К. : Міжнародна академія фундаментальних основ буття, 2006. – С. 183.

² Див. там само. – С. 185.

ність за який встановлена ч. 2 цієї статті КК, характеризується виною у формі прямого умислу.

Як слушно зауважує П.П. Андрушко, особа повинна усвідомлювати, що сума грошей, вартість матеріальних цінностей, які нею передаються кандидату, політичній партії (блоку) безоплатно чи за необґрунтовано заниженими розцінками, виготовлених чи поширених нею агітаційних матеріалів, не оплачених з виборчого фонду чи оплачених з виборчого фонду за необґрунтовано заниженими розцінками, або оплачених нею виготовлених і поширених таких матеріалів становить великий розмір – сума грошей чи вартість матеріальних цінностей перевищує чотириста мінімальних розмірів заробітної плати¹.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього злочину є відповідна спрямованість надання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення виборчої кампанії кандидату або політичної партії (блоку)².

Враховуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки та обґрунтувати доцільність внесення певних змін та доповнень до чинної редакції ст. 159¹ КК України.

По-перше. У примітці до цієї кримінально-правової норми майно, гроші та вигоди майнового характеру вказані законодавцем як різні предмети злочину. Однак у цивільному законодавстві видове поняття "гроші" охоплюються родовим поняттям "майно", а саме є його різновидністю – рухомим майном. У зв'язку з цим постає питання: чи є сенс у примітці до ст. 159¹ КК України виділяти гроші як самостійний предмет злочину? Не більш вдалим є й використання словосполучення "вигоди майнового характеру", оскільки регулююче законодавство його не містить.

---

¹ Див.: Андрушко П. П. Коментар до кримінального кодексу України з питань виборчого права / П. П. Андрушко // Адвокат. – 2007. – № 5. – С. 32.

² Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка - [5-те вид., переробл. та доповн.]. - К. : Юридична думка, 2008. - С. 403.

У зв'язку з вищезазначеним, пропонуємо примітку до ст. 159¹ КК України викласти в такій редакції: "Великим розміром у цій статті визнається розмір матеріальних благ, що перевищує чотириста мінімальних розмірів заробітної плати".

По-друге. При тому законодавчому підході, який зараз втілено у ст. 159¹ КК України, не зрозуміло: чому за отримання різних робіт та послуг без оплати їх вартості чи оплати за заниженими розцінками настає кримінальна відповідальність (ч. 2 ст. 159¹ КК України), а за їх надання - ні?

Саме тому, на наш погляд, існує необхідність вдосконалити редакцію ч. 1 ст. 159¹ КК України таким чином, щоб передбачити кримінальну відповідальність й за надання фінансової (матеріальної) підтримки у виді не оплачених з виборчого фонду чи оплачених з виборчого фонду за необґрунтовано заниженими розцінками інших, крім виготовлення або поширення агітаційних матеріалів, послуг та робіт.

Зауважимо, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 2 ст. 159¹ КК України, законодавцем визначається формулюванням (словосполученням) "використання ... фінансової (матеріально) підтримки ... з порушенням встановленого законом порядку". Як слушно констатує П.П. Андрушко, для наявності складу злочину необхідно встановити, що вчинені дії є незаконними, забороненими виборчими законами, порушують порядок використання суб'єктами виборчого процесу при проведенні виборчої кампанії наданої їм фінансової (матеріальної) підтримки¹. Однак у диспозиції ч. 1 ст. 159¹ КК України законодавець чомусь наводить вичерпний перелік способів вчинення злочину, який, як свідчить практика, не охоплює всі можливі випадки.

По-третє. Аналіз суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 159¹ КК України, дає підстави стверджувати, що

---

¹ Див.: Андрушко П. П. Коментар до кримінального кодексу України з питань виборчого права / П. П. Андрушко // Адвокат. – 2007. – № 5. – С. 34.

психічне ставлення винного до вчинення порушення порядку надання фінансової (матеріальної) підтримки у великому розмірі політичної партії (блоку) характеризується виною у формі прямого умислу. Однак, в диспозиції аналізованої кримінально-правової нормі, на відміну від частини другої цієї ж статті, не вказано форму вини, що, на наш погляд, є порушенням правил законодавчої техніки. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне у диспозиції ч. 1 ст. 159¹ КК України додати слово "умисне".

Видається, що реалізація вищевикладених пропозицій сприятиме гармонізацію кримінального та регулюючого законодавства, підвищенню юридичної потужності ст. 159¹ КК України.

На наш погляд, подальші дослідження кримінальної відповідальності за порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку) мають бути спрямовані на вивчення проблем призначення покарання.

Р.Ю. Бурбело

ад'юнкт

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ЗМІНУ ФОРМАЛЬНОГО СТАТУСУ ПРОФЕСІЙНОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Корупція завжди була важливішим інструментом професійної злочинності - починаючи з підкупу арештантами представників адміністрації у місцях позбавлення волі та закінчуючи займанням професійними злочинцями вищих посадових місць. Сьогодні дуже розповсюджені такі корупційні дії, як порушення законів посадовими особами, зловживання службовим становищем. Чому і як професійні злочинці отримали можливість займати вищі посади є дуже актуальним питанням

не тільки кримінального права та кримінології, а й суміжних наук.

Дослідженню та вивченню професійної злочинності присвячено чимало наукових робіт, серед яких роботи Н.П. Бруханського, Д.Н. Воронова, К.Б. Германа, І.О. Зубова, І.М. Карпеця, О.Ф. Кістяковського, О.Ф. Коні, В.Н. Кудрявцева, Б.М. Левіна, В.В. Лунєєва, О.О. Піонтковського, С.В. Познишева, О.О. Тайбакова, М.П. Чубинського та інших.

В рамках даної статті професійний злочинець розглядається як злочинець, який скоює злочини з метою отримання постійного основного чи додаткового прибутку, є членом відносно закритої соціально небезпечної підсистеми з особливими характеристиками та ознаками, яка спроможна до самоорганізації та здійснення кримінальної діяльності.

Метою даної статті є дослідження еволюції формального статусу професійного злочинця. Науковий інтерес викликає порівняння формального статусу професійного злочинця у радянські часи та сьогодні. Кримінологічну інформацію про формальний статус професійного злочинця можна отримати, вивчаючи твори письменників, які перебували у таборах ГУЛАГу в радянські часи, зокрема В. Шаламова, О. Солженіцина, Ф. Достоевського.

Серед загальних ознак професійного злочинця, за думкою деяких авторів, можна виділити наступні:

- 1) злочинна діяльність як джерело засобів існування;
- 2) усвідомлення себе злочинцем;
- 3) певне положення в злочинному світі, тобто відношення до особливої субкультури злочинного світу¹.

Доцільно відмітити, що під формальним статусом професійного злочинця в рамках даної статті треба розуміти офіційне положення злочинця у суспільстві (його легальну діяль-

---

¹ Глonti Г. Лобжанидзе Г. Профессиональная преступность в Грузии (вопросы в законе): Монография. – Тбилиси. – 2004. – С. 11.

ність, посаду, яку він займає). При цьому потрібно розглядати не тільки тих професійних злочинців, які займають саме державні посади, але й тих, що є приватними підприємцями.

Професійна злочинність як явище з'явилась ще у дореволюційній Росії. Злочинний світ розвивався по характерним для всього, що розвивається, законам. Наприкінці 19 – початку 20 століття були покладені основи, які у подальшому стали "воровським законом". Самою багато чисельною була група професійних злочинців. Ієрархія ув'язнених відповідала їх "воровської" спеціальності на волі. Вору заборонено було співпрацювати з адміністрацією, але використання можливостей адміністрації в своїх інтересах серед злочинців дуже заохочувалось. Перебування саме на цій грані давало найвищий авторитет ув'язненому.

Великі зміни відбулися у злочинному світі після революції 1917 року. У другій половині 30-х років проводилася політика боротьби з професійними злочинцями у місцях позбавлення волі. Влада підтримувала ті категорії ув'язнених, які конфліктували з професійними злочинцями. А після Великої Вітчизняної війни багато колишніх "авторитетів" почали співпрацювати з офіційною владою, щоб уникнути репресій.

Механізм зародження та розвитку професійної злочинності, на думку Г.Глонті та Г.Лобжанидзе¹, в СРСР на різних етапах існування має свої закономірності та причини. На трансформацію формального статусу професійного злочинця вплинув ряд факторів. Як відмітив Мацкевич І.М.², у роки культу особистості у в'язницях та колоніях опинилось багато інтелігентів, які здійснювали позитивний вплив на злочинців. Побойоючись такого впливу, представники правоохоронних органів почали підбурювати злочинців конфліктувати з полі-

---

¹ Глонті Г. Лобжанидзе Г. Профессиональная преступность в Грузии (воры в законе): Монография. - Тбилиси. - 2004. - С. 57.

² Мацкевич И.М. Криминальная субкультура. - Журнал российского права в интернете. - 2005. - № 1. Режим доступа: <http://www.rpi.msal.ru/prints/200501index.html>.

тичними ув'язненими. Результатом загальної криміналізації радянського суспільства стала відсутність різниці між професійною та непрофесійною злочинністю.

Професійні злочинці старої формації були дуже консервативні, дотримувалися своїх "понять", за що переслідувалися з боку держави. "Нові" злочинці, навпаки, порушували "воровський закон". Так, вори к початку 70-х років майже зникли. І відродження цього клану почалося у 70-80 роки.

У радянські часи почали з'являтися злочинні групи, які постійно вели боротьбу за розподіл певної території, сфери діяльності, за посади в уряді. Виникає подвійна мораль, згідно принципам якої влада набуває характер ліцензії на безпокараність. Оскільки професійні злочинці як керівники та посадові особи опинилися в одній сфері діяльності, це сприяло на виникнення між ними контактів. Так, за думкою деяких вчених¹, виникли і розвивалися зв'язки обох "галузей" злочинності.

З початком перебудови колишні злочинці отримали можливість легалізації капіталів. Так професійні злочинці стали бізнесменами, привели з собою в цю галузь знайомих з криміналу, в результаті чого професійні злочинці заповнили державні інститути. Адміністрація місць позбавлення волі усвідомлювала значення неформальної влади, великі грошові кошти якої були інструментом корупції, за допомогою якого злочинці проникали у легальні соціальні інститути. І якщо раніше професійні злочинці мали сувору мораль (звання "вора в законі" неможливо було купити, отримати по блату, тільки заслужити), то тепер титул "вора у законі" стає предметом купівлі-продажу (у 1995 році він коштував 800-850 тисяч долларів)².

---

¹ Организованные преступные группы в Украине: традиционное и типичное (социологический очерк) / Под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А.Н. Ярмыш. - Х.: Нац. ун-т внутр. дел, 2001. - С. 36.

² Мацкевич И.М. Криминальная субкультура. - Журнал российского права в интернете. - 2005. - № 1. Режим доступа: <http://www.rpi.msal.ru/prints/200501index.html>

Глonti Г. та Лобжанидзе Г. наводять приклад з колишнім "вором у законі", який стверджує, що сучасний "вор в законі" не повинен мати такий титул, тому що за "поняттями" він не може займати легальні посади. Бути "вором в законі" означає займатися лише воровським ремеслом¹.

Як справедливо зазначає В.Н. Кудрявцев², на сучасну кримінальну субкультуру вплинули дві обставини. По-перше, відбулося масове витіснення "ворів в законі" та притаманних їм традицій поколінням нових злочинців. Останні не ізолюються від соціального середовища, а навпаки, активно впроваджуються та розповсюджують свої правила. По-друге, спостерігається зближення злочинної субкультури з інтересами сучасного суспільства, що відповідає інтересам професійних злочинців.

У сучасному кримінальному світі злочинні групи, які очолюють злочинні "авторитети", знаходять корумповані контакти з владою, балотуються на виборах в органи місцевої влади. Сучасний професійний злочинець рідко відбуває покарання у місцях позбавлення волі. Сьогодні, як підкреслює І.П. Рущенко³, "вор у законі" – не той, хто скоює злочини особисто, а той, хто організовує і контролює злочинний бізнес.

Професійні злочинці проникають у ті галузі соціального життя, де державні інститути функціонують не ефективно. Таким чином злочинність виконує функції суду, законодавчих та податкових органів, охорони та інших. В останні часи відбулися істотні зміни в кримінальному світі та кримінальній субкультурі. Корупційні діяння негативно впливають не тільки на суспільство в цілому, але й на злочинне середовище.

---

¹ Глonti Г. Лобжанидзе Г. Профессиональная преступность в Грузии (воры в законе): Монография. – Тбилиси. – 2004. – С. 61.

² Кудрявцев В.Н. Преступность и нравы переходного общества. – М., 2002. – С. 106.

³ Организованные преступные группы в Украине: традиционное и типичное (социологический очерк) / Под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А.Н. Ярмыш. – Х.: Нац. ун-т внутр. дел, 2001. – С. 62.

Результатом деформації правосвідомості стало негативне відношення до права, впевненість у відсутності рівності громадян перед законом, недовіри до правоохоронних органів.

Боротьба з професійними злочинцями відбувалася протягом всього періоду існування кримінальної субкультури. Великі труднощі викликає процедура притягнення професійного злочинця до кримінальної відповідальності. Це обумовлено тим, що, по-перше, сьогодні професійний злочинець особисто не скоює злочинів, він здійснює загальне керівництво злочинної групи, по-друге, доказати осудність професійного злочинця до якого-небудь злочину надзвичайно важко. Окрім цього, як підкреслює І.П. Рушенко, лідери кримінального середовища створюють власну контррозвідку, в якій працюють справжні професіонали – колишні співробітники правоохоронних органів та заздалегідь чинять опір державним структурам.

Очевидно, що визнання формального статусу сучасного професійного злочинця не означає, що з цим явищем потрібно миритися. Однак дуже важко вести боротьбу зі злочинцями, які займають державні посади та, приховуючись легальною діяльністю, продовжують займатися злочинною діяльністю.

Профілактика та прогнозування динаміки злочинності в державі допомагають розробити запобіжні заходи. Але бачиться доцільним не обмежуватися лише переліченими засобами. Потрібно використання засобів, направлених на формування загальнонародських цінностей у молодіжному середовищі та вдале їх протиставлення цінностям кримінального миру, максимальне знецінення "воровського закону" та інших норм та традицій професійних злочинців у громадській думці молоді, а також своєчасна зміна методів профілактики з урахуванням змін у кримінальній субкультурі та реакцій підлітків на її цінності.

Список використаної літератури:

1. Глonti Г. Профессиональная преступность в Грузии (воры в законе): Монография/ Глonti Г. Лобжанидзе Г. - Тбилиси, 2004. - 132 с.

2. Гуров А. Профессиональная преступность. Прошлое и настоящее. – М., 1990. – 285 с.
3. Долгова А.И. Правосознание и его дефекты у совершеннолетних правонарушителей. – М., 1972. – 437 с.
4. Кудрявцев В.Н. Преступность и нравы переходного общества. – М., 2002. – 263 с.
5. Лунеев В.В. Преступность XX века: Мировые, региональные, и российские тенденции. – М.: Норма, 1997. – 304 с.
6. Мацкевич И.М. Криминальная субкультура// Журнал российского права в интернете. – 2005. – № 1. – Режим доступа: <http://www.rpi.msal.ru/prints/200501index.html>
7. Организованные преступные группы в Украине: традиционное и типичное (социологический очерк)/ Под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А.Н. Ярмыш. – Х.: Нац. ун-т внутр. дел, 2001. – 238с.

С.И. Вейберт

старший преподаватель
кафедры уголовно-правовых дисциплин
кандидат юридических наук
(Уральская академия государственной службы, РФ)

СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ ГОСУДАРСТВЕННОГО И МУНИЦИПАЛЬНОГО СЛУЖАЩЕГО И ДОЛЖНОСТНОГО ЛИЦА В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ РОССИИ

От четкости функционирования государственной службы, честности и ответственности ее работников во многом зависит решение крупномасштабных задач, стоящих перед обществом и государством. Между тем, некоторые работники этих органов и служб поражены коррупцией, взяточничеством, протекционизмом и другими негативными явлениями, нарушающими их нормальную деятельность, подрывающими их авторитет в глазах общества.

В уголовно-правовой науке на протяжении длительного времени тема ответственности за преступления против инте-

ресов служби у учених-правоведов вызиває підвищений інтерес. Це вповне об'яснимо, т.к. залогом успіха розвитку державства і общества в умовах проводимих в Росії преобразований¹ являється ефективна діяльність управленческого апарата. Незважаючи на невеликий уделний вага в общій структурі офіційно реєструємої преступности, которий, к сожалению, с учетом латентности не отражает ее истинного состояния, общественная опасность таких преступлений очевидна, а тяжесть причиняемого ими вреда огромна. Успешное развитие любого государства невозможно без качественного управления им и созидательного взаимодействия власти с обществом. При этом последняя составляющая крайне важна, однако такого взаимодействия не удается добиться в настоящее время. Почему же это происходит? Представляется, что преступления управленцев различного уровня, являющихся государственными и муниципальными служащими, сказывается самым негативным образом на отношении граждан к государству. Вследствие этого продолжает увеличиваться "пропасть", разделяющая общество и государство.

Вместе с тем важно отметить, что интересы службы для управленца должны быть превыше всего, вне зависимости от того, какая это служба (гражданская, правоохранительная или военная), в каком органе выполняются соответствующие функции. Злоупотребления предоставленными по службе полномочиями извращают саму ее идею, создают опасный прецедент чиновничьей вседозволенности, негативная ценностная ориентация которого должна быть разрушена.

Нормы действующего уголовного и служебного законодательства должны быть социально обусловленными, адекват-

---

¹ В настоящее время продолжается реформирование государственной службы в соответствии с принятой Федеральной программой "Реформирование и развитие системы государственной службы РФ (2009-2013 годы)", утв. Указом Президента РФ от 10 марта 2009 г. № 261 // <http://www.kremlin.ru/articles/corrupt.shtml>

ними регулируемым ими общественным отношениям. Но, как показывает анализ таких норм и изучение судебной практики, добиться этого законодателю удастся не всегда. Отрасли права тесно связаны и взаимодействуют друг с другом. От того, насколько согласованы закрепленные в них нормы, во многом зависит эффективность существующей системы права в целом. Данное положение имеет непосредственное отношение к заявленной в работе теме. Статьи Уголовного кодекса России включают такие понятия, как интересы государственной службы, службы в органах местного самоуправления, государственный служащий, служащий органа местного самоуправления. Указанные понятия напрямую связаны с законодательством о государственной и муниципальной службе, которое находится до сих пор в стадии оформления и систематизации. Названное законодательство характеризуется наличием пробелов и противоречий, не позволяющих однозначно решать многие проблемы, связанные с квалификацией преступлений, совершенных управленцами. Поскольку уголовное право не создает своих собственных понятий государственной и муниципальной службы и соответственно государственного и муниципального служащих, статус которых имеет межотраслевое значение, возникла необходимость их тщательного изучения, выяснения соотношения с понятием должностного лица, выявления пригодности и достаточности для применения уголовно-правовых норм о преступлениях против интересов государственной и муниципальной службы.

Отметим, что для государственных и муниципальных служащих характерен не только специальный порядок привлечения в определенных случаях к дисциплинарной, административной, материальной, но и к уголовной ответственности. Конечно, государственные и муниципальные служащие являются членами гражданского общества, где они пользуется, с некоторыми ограничениями, всеми гражданскими правами и обязанностями. Однако, отчасти права "чиновников" в частной сфере ограничены. Так, например, ФЗ от 27.07.2004 г. № 79

устанавливает ряд запретов для государственных гражданских служащих. Само по себе нарушение указанных запретов не влечет уголовной ответственности - это дисциплинарный проступок. Уголовная ответственность наступает лишь в том случае, если служебное злоупотребление содержит состав преступления, предусмотренного Уголовным Кодексом РФ¹. Такого рода злоупотребления обычно именуется должностными или служебными преступлениями.

В уголовном законодательстве практически всех государств содержится описание более или менее многочисленной группы преступлений, которые совершаются лицами, наделенными полномочиями по управлению в соответствующих структурах, с использованием этих полномочий. В российском Уложении о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. статьи, содержащие описание признаков преступлений по службе, были объединены в разделе "О преступлениях по службе государственной и общественной" (ст. 358-533 Уложения в ред. 1845 г., ст. 329-505 в ред. 1866 г. и 1885 г.). В Уголовном уложении 1903 г. составы служебных преступлений были изложены в главе "О преступных деяниях по службе государственной и общественной" (ст. 636-687).

Уголовное законодательство советской России также не могло обойтись без регламентации ответственности лиц, совершающих преступления по службе, но число таких составов преступлений было значительно сокращено, прежде всего, путем исключения казуистических составов². Глава "Должно-

---

¹ Далее УК РФ.

² Казуистический способ формулирования характеризуется, прежде всего, тем, что законодатель пытается охватить в тексте правовой нормы предельное количество конкретных ситуаций (возможных случаев ее бытия). Достоинством этого способа является предельная конкретность формулировки, связывающая ее с предметно-конкретными ситуациями как правовыми основаниями применения этой формулировки (определением того, существуют ли основания для уголовной ответственности именно в данном случае). Однако такое достоинство вполне способно превратиться в недостаток нормы, так как предельная конкретика описываемых в законе вариантов поведения может привести к наличию определенных пробелов в правовом регулировании.

стные (служебные) преступления" Уголовного кодекса РСФСР 1922 г. включала в себя 14 статей (ст. 105-118), а аналогичная глава Уголовного кодекса РСФСР 1926 г. – 13 статей (ст. 109-121).

В Уголовном кодексе РСФСР 1960 г. общие составы служебных преступлений были закреплены в главе "Должностные преступления". К ним относились: злоупотребление властью или служебным положением (ст. 170), превышение власти или служебных полномочий (ст. 171), халатность (ст. 172), получение взятки (ст. 173), дача взятки (ст. 174), должностной подлог (ст. 175). Позднее данная глава пополнилась двумя новыми статьями: посредничество во взяточничестве (ст. 174¹) и нарушение антимонопольного законодательства (ст. 175¹). Субъектами должностных преступлений закон (примечание к ст. 170 УК) признавал должностных лиц, под которыми понимались лица, постоянно или временно осуществляющие функции представителей власти, а также занимающие постоянно или временно в государственных или общественных учреждениях, организациях или на предприятиях должности, связанные с выполнением организационно-распорядительных или административно-хозяйственных обязанностей или выполняющие такие обязанности в указанных учреждениях, организациях или на предприятиях по специальному полномочию. Составы специальных должностных преступлений, а также иных преступлений, совершенных должностными лицами, содержались в других главах Кодекса (например, выпуск недоброкачественной продукции, приписки и другие искажения отчетности о выполнении планов, нарушение законодательства о труде, хищение социалистического имущества путем злоупотребления служебным положением, заведомо незаконный арест или задержание и др.). Приведенное выше определение должностного лица позволяло признавать субъектами должностных преступлений практически всех управленческих работников, наделенных соответствующими полномочиями, поскольку все существовавшие в то время в стране

организации, учреждения и предприятия (за исключением религиозных организаций) были либо государственными, либо общественными.

Научные представления о сущности должностных (служебных) преступлений как деяний, посягающих на нормальную, отвечающую интересам социалистического (коммунистического) строительства деятельность советского государственного и общественного аппаратов управления, а также отражение этих представлений в уголовном законодательстве, сложившиеся в условиях тоталитарного общества с командно-административной системой и практически полным огосударствлением всех сфер экономической, политической и общественной жизни, потребовали пересмотра во второй половине 80-х — начале 90-х гг. XX в., когда стали демонтироваться прежняя система и осуществляться революционные экономические и политические преобразования (разгосударствление экономики и приватизация, признание частной собственности и свободы предпринимательской деятельности, демократизация общества, появление многочисленных политических партий и общественных организаций различной ориентации, снятие налета государственности с профсоюзов и др.). В принятой в 1994 г. первой части нового Гражданского кодекса РФ проводилось четкое разграничение между коммерческими и некоммерческими организациями¹.

В связи с этим остро встала проблема реформирования законодательства об ответственности за преступления по службе, поскольку управленческие работники коммерческих негосударственных организаций нередко совершали общественно опасные деяния, требующие уголовно-правового регулирования. Не охватывала формулировка, содержащаяся в примечании к ст. 170 УК РСФСР, и управленческих работников муни-

---

¹ См.: Волженкин Б.В. Служебные преступления: Комментарий законодательства и судебной практики. - СПб.: Изд-во Р. Асланова "Юрид. центр Пресс". - 2005. - С. 7-8.

ципальных структур, в том числе муниципальных служащих, а также отсутствовал четкий критерий, который бы разделил такие смежные составы преступлений, как должностные преступления государственных и муниципальных служащих и служащих, наделенных управленческими полномочиями в коммерческих организациях, потому как очевидно, что общественная опасность преступлений, совершаемых этими двумя категориями управленцев, существенно различается.

В развернувшейся дискуссии о путях реформирования законодательства об ответственности за должностные преступления четко сформировались две основные позиции¹. Суть первой из них состояла в отрицании какой-либо принципиальной разницы между злоупотреблениями по службе государственных и муниципальных служащих, наделенных организационно-распорядительными или административно-хозяйственными полномочиями, и управленческих работников, обладавших подобными же полномочиями в различных коммерческих организациях и иных негосударственных и муниципальных структурах. Вследствие этого предлагалось уточнить в уголовном законе, что за должностные преступления несут ответственность лица, занимающие соответствующие должности в учреждениях, организациях либо на предприятиях независимо от форм собственности. До сих пор отдельные исследователи² отстаивают данную позицию, а в некоторых странах она отражена в законе (например, п. 3 ч. 4. ст. 4 УК Республики Беларусь закрепляет принцип равенства перед судом и законом и равной охраны всех форм собственности).

Вторая позиция основывалась на представлении, что социальная сущность поступков лиц, состоящих на государст-

---

¹ Подробнее об этом см.: Волженкин Б.В. Служебные преступления. - М., 2000. - С. 50-58.

² См., например: Шнитенков А. Вопросы регламентации в УК понятия лица, выполняющего управленческие функции в коммерческой или иной организации // Уголовное право. - 2004. - № 2. - С. 83.

ПРОБЛЕМЫ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМІВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

венной или муниципальной службе, и лиц, выполняющих соответствующие управленческие функции в общественных организациях и коммерческих структурах, далеко не одинакова. Первые, злоупотребляя предоставленными им публичной властью полномочиями, посягают на интересы публичной службы, нарушают нормальную деятельность государственных аппаратов законодательной, исполнительной и судебной власти и органов местного самоуправления, подрывают их авторитет, что в итоге приводит к ослаблению публичной власти. Ничего подобного не происходит при злоупотреблении со стороны служащих коммерческих структур и общественных организаций, которые наделены определенными управленческими функциями собственниками или гражданами, объединившимися в общественную организацию. Их злоупотребления предоставленными полномочиями способны, конечно, причинить материальный ущерб, иные негативные последствия, связанные с нарушением отношений собственности, причинением физического вреда личности, нарушениями конституционных прав граждан, законодательства о предпринимательской деятельности, об охране природы и т.д., за что эти лица и должны нести ответственность¹.

Российский законодатель пошел по пути разграничения ответственности "управленцев" в государственных и муниципальных структурах и в коммерческих структурах, в связи с чем, в Уголовном Кодексе РФ 1996 г. появились две самостоятельные главы: "Преступления против интересов службы в коммерческих и иных организациях" (гл. 23) и "Преступления против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления" (гл. 30). Таким образом, круг лиц, несущих ответственность за должно-

---

¹ Активным приверженцем данной позиции является один из разработчиков действующего УК РФ 1996 г. Волженкин Б.В. См., например: Волженкин Б.В. Уголовная ответственность должностных лиц негосударственных предпринимательских структур // Закон. 1993. № 5.

стные пресугнушения, был существенно сужен, и в настоящее время примечание 1 к ст. 285 УК РФ содержит следующее понятие должностного лица – это лица, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющие функции представителя власти либо выполняющие организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, государственных и муниципальных учреждениях, государственных корпорациях, а также в Вооруженных Силах Российской Федерации, других войсках и воинских формированиях Российской Федерации. Данное понятие должностного лица отличается от административно-правового аналогичного понятия¹

¹ В примечании к ст. 24 Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях 2001 г. закреплено положение, согласно которому под должностным лицом следует понимать лицо, постоянно, временно или в соответствии со специальными полномочиями осуществляющее функции представителя власти, т. е. наделенное в установленном законом порядке распорядительными полномочиями в отношении лиц, не находящихся в служебной зависимости от него, а равно лицо, выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, в государственных или муниципальных организациях, а также в Вооруженных Силах РФ, других войсках и воинских формированиях РФ. Кроме того устанавливается, что совершившие административное правонарушение в связи с выполнением организационно-распорядительных или административно-хозяйственных функций руководители и другие работники иных организаций, а также лица, осуществляющие предпринимательскую деятельность без образования юридического лица, несут административную ответственность как должностные лица, если законом не установлено иное.

Различная дефиниция должностного лица в законодательстве уголовном и административном создает непреодолимые трудности в оценке совершенных правонарушений. Например, в соответствии со ст. 23.41 КоАП РФ начальники станций, вокзалов, начальники и контролеры-ревизоры пассажирских поездов вправе от имени органов железнодорожного транспорта рассматривать дела о некоторых административных правонарушениях, совершенных на транспорте (гл. 11 КоАП РФ).

Таким образом, административным законодательством названные субъекты наделены функциями должностного лица. Однако в случае злоупотребления служебными полномочиями УК России не позволяет привлечь их к ответственности как должностных лиц, поскольку, хотя они фактически выполняют функции представителя власти, но место осуществления таких функций (коммерческая организация) не соответствует тому, которое указано в примечании 1 к ст. 285 УК России. С другой стороны, они не являются лицами, выполняющими управленческие функции в коммерческой организации (гл. 23 УК), ибо последние не могут наделаться функциями представителя власти. Нелогичность отмеченного противоречия этим не исчерпывается. Если при осуществлении полномочий должностного лица по рассмотрению дела об административном правонарушении, например, к начальнику или контролеру-ревизору пассажирского поезда будет применено насилие со стороны правонарушителя, то УК России не признает объектом посягательства общественные отношения, складывающиеся в сфере осуществления порядка управления (ст. 318 УК), поскольку потерпевший – не представитель власти.

и строго по тексту примечания 1 к ст. 285 УК относится только к статьям главы 30 УК "Преступления против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного управления", хотя должностное лицо прямо названо субъектом преступления и в ряде других статей УК РФ (ст. 140, 149, 169, 170, п. "б" ч. 3 ст. 188). Как видно из приведенного определения, понятие должностного лица гораздо шире понятия государственного и муниципального служащего и содержит в себе признаки, не характерные для законодательства о государственной и муниципальной службе. В связи с имеющимся различием в понятиях, необходимо более подробно рассмотреть отдельные составляющие данного понятия, а также соотнести его с понятием государственного и муниципального служащего.

Должностными лицами в статьях главы 30 УК РФ признаются лица:

1. Постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющие те или иные полномочия. Постоянный характер деятельности означает ее непрерывность, наличие служебного контракта (договора) как связующего звена между государственным или муниципальным органом или учреждением и конкретным лицом, осуществляющим те или иные полномочия. Постоянная основа, как правило, подразумевает штатную должность, а также то, что выполнение обязанностей осуществляется по месту основной работы.

Государственные и муниципальные служащие осуществляют свои полномочия, как правило, на постоянной основе, о чем свидетельствует занятие ими определенной должности, по месту основной работы, — в государственном органе (для государственных служащих), в органе местного самоуправления либо аппарате избирательной комиссии муниципального образования (для муниципальных служащих), а также заключение между ними и представителем нанимателя (как правило, руководителем государственного органа или органа местного

самоуправления, соответственно) служебного контракта (договора – для муниципальных служащих), выполнение полномочий на профессиональной основе и другое.

Временный характер осуществления полномочий должностного лица, а также выполнение определенных функций по специальному полномочию означает, в соответствии с Постановлением Пленума Верховного Суда РФ № 6 от 10 февраля 2000 г. "О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе"¹, что лицо исполняет определенные функции, возложенные на него законом (стажеры органов милиции, прокуратуры и др.), нормативным актом, приказом или распоряжением вышестоящего должностного лица либо правомочным на то органом или должностным лицом в течение определенного времени или однократно либо совмещает их с основной работой (например, присяжные заседатели). Что касается государственных и муниципальных служащих, то заметим следующее: законодательством о государственной и муниципальной службе не установлено каких-либо непосредственных запретов на осуществление полномочий, не предусмотренных должностной инструкцией и (или) служебным контрактом (договором). Однако случаи, в которых выполнение таких функций возможно, а также порядок осуществления полномочий должны быть четко указаны в законе (примером может послужить ситуация, когда руководитель отдела уходит в отпуск, и заместитель данного руководителя временно принимает на себя его полномочия).

В том случае, если государственный или муниципальный служащий осуществляет свои полномочия незаконно (наделен ими с нарушением закона) - например, иностранец в нарушение законодательства о государственной службе назначен на

---

¹ О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 10 февраля 2000 г. № 6 // Бюллетень Верховного Суда РФ. – 2000. – № 4. – П. 1.

должность государственной гражданской службы, то он будет являться должностным лицом, так как УК РФ говорит не о лице, наделенном в законном порядке должностными полномочиями, а о лице, выполняющем определенные функции (т.е. о фактической деятельности). Такое толкование действительно и в отношении лиц, наделенных полномочиями лицами или органами, не имевшими на это права (например, президент субъекта Федерации назначил прокурора, хотя это не относится к ведению субъекта Федерации).

2. Осуществляющие функции представителя власти либо выполняющие организационно-распорядительные, административно-хозяйственные функции, следовательно, закон различает две категории должностных лиц: 1) представители власти; 2) лица, выполняющие управленческие (организационно-распорядительные или административно-хозяйственные) функции в органах публичной власти и определенных организациях.

Признаки лица, осуществляющего функции представителя власти, законодатель изложил в примечании к ст. 318 УК РФ: "представителем власти в настоящей статье и других статьях настоящего Кодекса признается должностное лицо правоохранительного или контролирующего органа, а также иное должностное лицо, наделенное в установленном законом порядке распорядительными полномочиями в отношении лиц, не находящихся от него в служебной зависимости".

Более развернутое определение представителя власти дано в п. 2 постановления Пленума Верховного Суда РФ № 6 от 10 февраля 2000 г.: к представителям власти следует относить лиц, осуществляющих законодательную, исполнительную или судебную власть, а также работников государственных, надзорных или контролирующих органов, наделенных в установленном законом порядке распорядительными полномочиями в отношении лиц, не находящихся от них в служебной зависимости, либо правом принимать решения, обязательные для исполнения гражданами, а также организациями независимо

от их ведомственной подчиненности (например, члены Совета Федерации, депутаты Государственной Думы, депутаты законодательных органов государственной власти субъектов Российской Федерации, члены Правительства Российской Федерации и органов исполнительной власти субъектов Российской Федерации, судьи федеральных судов и мировые судьи, наделенные соответствующими полномочиями работники прокуратуры, налоговых, таможенных органов, органов МВД Российской Федерации и ФСБ Российской Федерации, состоящие на государственной службе аудиторы, государственные инспекторы и контролеры, военнослужащие при выполнении возложенных на них обязанностей по охране общественного порядка, обеспечению безопасности и иных функций, при выполнении которых военнослужащие наделяются распорядительными полномочиями).

Из приведенных выше формулировок видно, что к представителям власти может быть отнесен достаточно широкий круг лиц, однако в строгом смысле слова представителем власти является лицо, наделенное от имени государства или местного самоуправления распорядительными, нормотворческими или контрольными полномочиями в отношении лиц, которые не подчинены ему (по службе или в силу трудовых отношений). Именно такие лица и осуществляют законодательную, исполнительную или судебную власть, а также местное самоуправление (что является формой публичной власти)¹.

Вторая группа должностных лиц: лица, выполняющие управленческие (организационно-распорядительные или административно-хозяйственные) функции в органах публичной власти и определенных организациях. Для констатации статуса должностного лица в отношении таких управленцев необходимо установить следующие обстоятельства: лицо вы-

---

¹ Волженкин Б.В. Постановление Пленума Верховного Суда "О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе": достоинства и недостатки // Уголовное право. – 2000. – № 4. – С. 10.

полняет именно организационно-распорядительные или административно-хозяйственные, а не какие-либо иные функции.

Примерный перечень того, что может быть включено в понятие организационно-распорядительных или административно-хозяйственных функций, содержится в упоминаемом ранее Постановлении Пленума Верховного Суда РФ № 6 от 10 февраля 2000 г. Это, например, руководство коллективом, расстановку и подбор кадров, организацию труда или службы подчиненных, поддержание дисциплины, применение мер поощрения и наложение дисциплинарных взысканий.

К административно-хозяйственным функциям, в соответствии с указанным постановлением Пленума Верховного Суда РФ, могут быть, в частности, отнесены полномочия по управлению и распоряжению имуществом и денежными средствами, находящимися на балансе и банковских счетах организаций и учреждений, воинских частей и подразделений, а также совершение иных действий: принятие решений о начислении заработной платы, премий, осуществление контроля за движением материальных ценностей, определение порядка их хранения и т.д.

Подчеркнем, что Пленум Верховного Суда лишь приводит примеры рассматриваемых функций. Тем самым отсутствие определения организационно-распорядительных и административно-хозяйственных функций вызывает сомнения у правоприменителя по поводу иных, не указанных в п. 3 Постановления Пленума Верховного Суда от 10 февраля 2000 г. "О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе"¹, полномочий должностного лица. Данное обстоятельство породило множество точек зрения на определение рассматриваемых функций. Но все они сводятся к тому,

---

¹ О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 10 февраля 2000 г. № 6 // Бюллетень Верховного Суда РФ. – 2000. – № 4. – П. 3.

что "если субъект занимает должность, в связи с которой он обладает правом совершать по службе юридически значимые действия, влекущие определенные правовые последствия, следовательно, он выполняет организационно-распорядительные и административно-хозяйственные функции"¹.

Напомним, что государственные и муниципальные служащие приобретают право осуществлять какие-либо функции только при занятии определенной должности государственной или муниципальной службы². При этом издается акт распорядительства о назначении на должность и заключается служебный контракт, для муниципальных служащих – трудовой договор.

Исходя из вышеизложенного, государственный или муниципальный служащий не может быть признан должност-

---

¹ Волженкин Б.В. Постановление Пленума Верховного Суда "О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе": достоинства и недостатки // Уголовное право. – 2000. – № 4. – С. 10.

² Ст. 8 ФЗ № 58 от 27 мая 2003 года "О системе государственной службы Российской Федерации" говорит о том, что должности государственной службы учреждаются федеральным законом или иным нормативным правовым актом Российской Федерации, законом или иным нормативным правовым актом субъекта Российской Федерации и подразделяются на: должности федеральной государственной гражданской службы; должности государственной гражданской службы субъекта Российской Федерации; воинские должности; должности правоохранительной службы.

Ст. 6 ФЗ № 25 от 2 марта 2007 года "О муниципальной службе в Российской Федерации" раскрывает понятие должности муниципальной службы, под ней понимается должность в органе местного самоуправления, аппарате избирательной комиссии муниципального образования, которые образуются в соответствии с уставом муниципального образования, с установленным кругом обязанностей по обеспечению исполнения полномочий органа местного самоуправления, избирательной комиссии муниципального образования или лица, замещающего муниципальную должность. В п. 2 этой статьи указывается, что должности муниципальной службы устанавливаются муниципальными правовыми актами в соответствии с реестром должностей муниципальной службы в субъекте Российской Федерации, утверждаемым законом субъекта Российской Федерации.

ным лицом, если нет установленного законом документа, наделяющего его соответствующими полномочиями.

Подчеркнем, что Пленум Верховного Суда РФ в постановлении № 6 от 10 февраля 2000 г. "О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе"¹ прямо говорит о том, что не являются субъектами рассматриваемых преступлений работники государственных органов и органов местного самоуправления, исполняющие в них профессиональные или технические обязанности, которые не относятся к организационно-распорядительным или административно-хозяйственным.

Также нельзя причислять к числу должностных лиц референтов, консультантов, секретарей, поскольку они не наделены ни одним из признаков должностных лиц и их действия не могут устанавливать, изменять или прекращать правоотношения. Содеянное ими при наличии необходимых признаков может быть квалифицировано по ст. 288 УК РФ. Но если эти лица, кроме исполнения своих профессиональных обязанностей, наделены также функциями организационно-распорядительного или административно-хозяйственного характера, то они несут ответственность как должностные лица. При этом для квалификации деяния решающее значение имеет не наименование должности или органа, а характер обязанностей, выполняемых лицом по службе.

Не могут быть признаны должностными лица, которые выдавали себя за лиц, являющихся представителями власти либо наделенных определенными организационно - распорядительными, административно-хозяйственными функциями в государственных органах, органах местного самоуправления, в Вооруженных Силах РФ, других войсках и воинских форми-

---

¹ Волженкин Б.В. Служебные преступления: Комментарий законодательства и судебной практики. - СПб.: Изд-во Р. Асланова "Юрид. центр Пресс". - 2005. - С. 521-529.

рованиях РФ. Поэтому для правильной квалификации должностного преступления всегда необходимо четко определить правовой статус привлекаемого к ответственности государственного или муниципального служащего, круг его правомочий и характер возложенных на него обязанностей.

Характерная особенность должностных преступлений состоит и в том, что они всегда проявляются как способ использования предоставленных лицу по службе правомочий или исполнения возложенных на него служебных обязанностей. Должностное лицо может нести ответственность лишь в пределах предоставленных ему прав и возложенных на него обязанностей. Всякое иное общественно опасное деяние, не связанное с исполнением лицом своих служебных обязанностей или с использованием предоставленных ему по службе правомочий, не может квалифицироваться как должностное преступление¹.

Такие действия в предусмотренных законом случаях образуют самостоятельные преступления или являются служебным (дисциплинарным) проступком либо административным правонарушением.

3. осуществляющие указанные выше функции в государственных органах, органах местного самоуправления, государственных и муниципальных учреждениях, государственных корпорациях, а также в Вооруженных Силах Российской Федерации, других войсках и воинских формированиях Российской Федерации. Данный признак должностного лица подчеркивает, что указанные в п. 2 функции выполняются именно в тех органах и организациях, которые указаны в законе (в государственных органах, органах местного самоуправления, государственных и муниципальных учреждениях, государст-

---

¹ Уголовная ответственность за совершение преступлений против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления / Сост. И.А. Семенов. – Екатеринбург, 2005. – С. 12.

венных корпорациях, а также в Вооруженных Силах Российской Федерации, других войсках и воинских формированиях Российской Федерации).

Государственные служащие в соответствии со ст. 1 ФЗ № 58 от 27.05.2003 г. "О системе государственной службы Российской Федерации" осуществляют полномочия только в государственных органах¹, муниципальные служащие (ст. 6 ФЗ "О муниципальной службе РФ" от 2 марта 2007 г. № 25-ФЗ) осуществляют полномочия в органах местного самоуправления и в аппарате избирательной комиссии муниципального образования.

При этом государственные служащие должны не просто осуществлять какие-либо функции в государственном органе (федеральном или субъекта Федерации), а именно замещать в государственном органе должность государственной службы. Соответственно, муниципальным служащим необходимо замещать должности в органе местного самоуправления. Отметим, что, в связи с принятием ФЗ № 25 от 02.03.2007 г., муниципальная служба в настоящее время может осуществляться не только в органах местного самоуправления, но и в аппарате избирательной комиссии муниципального образования. Данное нововведение появилось в процессе осуществления реформы государственного и муниципального управления и законодательство других отраслей права, в том числе уголовного, необходимым образом еще не восприняло указанные

---

¹ Ст. 1 указанного ФЗ формулирует государственную службу как профессиональную служебную деятельность граждан Российской Федерации по обеспечению исполнения полномочий: Российской Федерации; федеральных органов государственной власти, иных федеральных государственных органов; субъектов Российской Федерации; органов государственной власти субъектов Российской Федерации, иных государственных органов субъектов Российской Федерации; лиц, замещающих должности, устанавливаемые Конституцией Российской Федерации, федеральными законами для непосредственного исполнения полномочий федеральных государственных органов; лиц, замещающих должности, устанавливаемые конституциями, уставами, законами субъектов Российской Федерации для непосредственного исполнения полномочий государственных органов субъектов Российской Федерации.

изменения (либо этого не было сделано сознательно). В результате сложилась ситуация, когда часть муниципальных служащих не подпадает под признаки должностного лица и не может нести ответственность в качестве специального субъекта – должностного лица, по уголовному законодательству России.

Подводя итог сказанному, отметим, что государственные и муниципальные служащие в качестве специального субъекта не упоминаются в статьях Уголовного кодекса РФ (за исключением, например, ст. 288 УК РФ "Присвоение полномочий должностного лица", в которой дается указание в диспозиции статьи на совершение данного преступления специальным субъектом и прямо формулируется, что признается преступным такое действие государственного служащего или служащего органа местного самоуправления, не являющегося должностным лицом, которое заключается в присвоении полномочий должностного лица и совершение им в связи с этим действий, которые повлекли существенное нарушение прав и законных интересов граждан или организаций), однако подпадают под признаки должностного лица, и в этом качестве несут ответственность по отдельным статьям УК РФ в качестве специального субъекта.

В.В. Віскунов

викладач кафедри кримінального права
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ПІДРОБЛЕНИЙ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИЙ НОМЕР ЯК ПРЕДМЕТ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Одним із небезпечних видів кримінальної діяльності, який приносить злочинному середовищу значні брудні доходи є

незаконний обіг транспортних засобів. Кримінально-правова охорона від злочинних посягань на транспортні засоби, а також з використанням кримінальних транспортних засобів являє собою пріоритетний напрямок вітчизняної і зарубіжної кримінальної політики. З метою боротьби із незаконним обігом транспортних засобів, український законодавець встановив в ст. 290 Кримінального кодексу України (далі – КК України) кримінальну відповідальність за знищення, підроблення або заміну номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу.

У науці кримінального права небагато опублікованих наукових праць, присвячених дослідженню предмета злочину. В Україні відоме дисертаційне дослідження Є.В. Лашука 2005 року, цілком присвячене даній проблематиці. Майже кожний вчений у галузі кримінального права висловлював свою точку зору стосовно предмета злочину в контексті дослідження об'єкта злочину, або окремих складів злочинів. Серед таких діячів можна відзначити Б.С. Никифорова, В.К. Глістіна, О.О. Дудорова, Н.Й. Коржанського, В.Я. Тація, О.М. Костенко, В.Н. Кудрявцева, С.С. Яценка та інших. Однак, підроблений ідентифікаційний номер транспортного засобу у якості предмета злочину на монографічному рівні в Україні не досліджувався.

Неефективна боротьба із зазначеним злочином створює сприятливу основу для розвитку у злочинного елемента певних навичок, удосконалення технічних можливостей, придбання корупційних зв'язків у правоохоронних органах¹.

Наприклад, у 2002-2004 рр. співробітниками науково-дослідного експертно-криміналістичного центру УМВС України у Луганській області (НДЕКЦ) у ході дослідження справжності номерів вузлів та агрегатів транспортних засобів було виявлено 1753 транспортних засобів із знищеними, підробленими

---

¹ Див.: Вискунов В.В. Особенности следственной проверки по факту уничтожения, подделки или замены номеров узлов и агрегатов транспортных средств / В.В. Вискунов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 1. – С. 207-208.

або замінені номерами вузлів та агрегатів. За даними фактами органами досудового розслідування Луганської області порушено всього 18 (1,02%) кримінальних справ за ст. 290 КК України; 3 із яких (16,6%) призупинені провадженням; 3 (16,6%) – припинені; 12 кримінальних справ (66,6%) надіслані до судів. У 1735 випадках (98,9%) у порушенні кримінальних справ за фактом знищення, підроблення або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу відмовлено за відсутністю складу злочину. 135 транспортних засобів (7,7%) з наявними ознаками підробки ідентифікаційних номерів, зареєстровані в органах Державтоінспекції Луганської області. Аналіз статистичних даних свідчить про те, що у переважній більшості випадків органами досудового розслідування не доглядалися ознаки злочину, передбаченого ст. 290 КК України, у зв'язку з чим, приймалися рішення про відмову у порушенні кримінальних справ на підставах п.п. 1 та 2 ст. 6 КПК України, що сприяло заінтересованим особам, в обхід існуючих правил реєстрації транспортних засобів "легалізувати" автомобілі при наявності підробки ідентифікаційних номерів вузлів та агрегатів¹.

Слід відзначити, що у 2003-2008 рр. має місце тенденція до зменшення виявлення кількості фактів фальсифікації ідентифікаційних номерів транспортного засобу, але практика реалізації кримінальної відповідальності за ст. 290 КК України в Луганській області продовжує залишатися неефективною і тенденції до її поліпшення не спостерігається. Зокрема, органами внутрішніх справ було зареєстровано 2488 фактів знищення, підроблення або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортних засобів. За даними фактами правозастосовними органами Луганської області порушено всього 70 (2,8%) кри-

---

¹ Див.: Вискунов В.В. Особенности следственной проверки по факту уничтожения, подделки или замены номеров узлов и агрегатов транспортных средств / В.В. Вискунов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. - 2006. - № 1. - С. 208-209.

мінальних справ за ст. 290 КК України; 643 матеріалу (25,8%) передано за належністю; 24 (0,96%) – закінчено й надіслано до судів. У 1727 випадках (69,4%) у порушенні кримінальних справ за фактом знищення, підроблення або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу відмовлено за відсутністю складу злочину. Крім того, у судах Луганської області за вищевказаний період розглянуто й винесено рішення по 11 кримінальним справам у яких містяться ознаки злочину, передбаченого ст. 290 КК України; 6 кримінальних справ із яких було припинено на підставах, передбачених кримінально-процесуальним законодавством; 5 – розглянуто з постановленням обвинувального вироку і призначенням кримінального покарання.

Аналіз ситуації, що склалася на практиці також свідчить, що суб'єкти правозастосовної діяльності не завжди правильно застосовують норми матеріального й процесуального права, зокрема ст. 290 КК України. На наш погляд, до числа найбільш розповсюджених помилок, котрі допускають практичні співробітники при виявленні ознак знищення, підроблення або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу, відноситься спрямування зусиль не на встановлення ознак злочину й осіб, які його вчинили, а на встановлення законності здійснення громадянсько-правових угод, пов'язаних із придбанням транспортного засобу його власником. Обмежуючись винесенням постанов про відмову у порушенні кримінальної справи за відсутністю в діях власника транспортного засобу ознак злочину, передбаченого ст. 290 КК України, органи досудового розслідування, по суті приховують факт названого злочину. Таке положення справ створює сприятливі причини й умови для "легалізації" транспортних засобів із знищеними, підробленими або заміненними номерами вузлів та агрегатів. Не виключаємо, що одним із криміноутворюючих чинників незаконної відмови у порушенні кримінальної справи за ознаками злочину, передбаченого ст. 290 КК України і подальшої "лега-

лізації" кримінальних автомобілів є корупція з боку правоохоронних органів під час прийняття процесуальних, управлінських і судових рішень з приводу транспортного засобу із знищеними, підробленими або заміненними ідентифікаційними номерами. Однак, проблематика співвідношення корупції і незаконного обігу транспортних засобів може бути предметом окремого дослідження.

Важливою рисою незаконного обігу транспортних засобів є усталена система кримінального "поділення труда", суть якої полягає в чіткому розподілі кримінальних спеціальностей. Одні злочинці (група злочинців) вчинюють заволодіння транспортними засобами, інші займаються їх транспортуванням, треті – знищенням, підробленням або заміною номерів вузлів та агрегатів і (або) реєстраційних й інших документів, четверті – збутом і легалізацією транспортних засобів. У кримінальній діяльності подібного роду Лесних А.В. правильно, на наш погляд, виділяє два рівня. Перший, коли номери вузлів та агрегатів підробляють брутально і примітивно. Така робота розрахована на отримання прибутку, в залежності від кількості транспортних засобів, номери вузлів та агрегатів яких були піддані підробці. Другий рівень відрізняє робота високого професійного класу. Причому, увага злочинців зосереджується на престижних автомобілях, як правило, іноземного виробництва. Виявити перебиті номери на таких машинах надто складно¹.

Так, Д.В. Попандопуло справедливо пропонує розуміти під незаконним обігом транспортних засобів форму соціальної діяльності, яка здійснюється протизаконними засобами, адміністративно та кримінально караними діями шляхом притягнення протиправно вилучених із чужого володіння

---

¹ Див.: Лесних А.В. Расследование подделки или уничтожения идентификационного номера транспортного средства: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Лесных Андрей Владимирович. - Краснодар, 2001. - С. 5-6.

транспортних засобів у якості основного предмету цивільного обігу з використанням кримінальних технологій їх легалізації¹. Науковець також стверджує, що в правозастосовній практиці виникають проблеми внаслідок відсутності поняття "кримінальний автомобіль" і пропонує своє визначення цього поняття. Так, до "кримінальних автомобілів" необхідно відносити пов'язані зі злочинами наземні самохідні безрельсові транспортні засоби, щодо яких правоохоронні органи повинні у відповідності з законодавством обмежувати окремі права громадян та їх об'єднань з метою забезпечення прав інших громадян, організацій, держави і всього суспільства².

Укрбюро Інтерполу МВС України на основі аналізу матеріалів розслідувань за 2006-2007 рр., пов'язаних із міжнародним розшуком викраденого автотранспорту, а також справ про контрабандне ввезення в Україну транспортних засобів, визначило 19 найбільш розповсюджених в Україні способів ввезення та подальшої "легалізації" транспортних засобів. Наприклад, один із таких способів "легалізації" транспортного засобу як "клони" ("двійники", "трійники" тощо), реалізується за допомогою фальсифікації ідентифікаційних номерів транспортного засобу. Транспортний засіб ввозиться в Україну та "легалізується" шляхом "клонування" пакету документів, державних та ідентифікаційних номерів іншого, легально зареєстрованого в Україні транспортного засобу. Як правило, спосіб обумовлює обізнаність та згоду власника легально зареєстрованого в Україні транспортного засобу, атрибути якого "клонуються". Власник зареєстрованого в Україні транспортного засобу звертається із заявою про втрату свідоцтва про реєстрацію свого автомобіля, після чого отримує офіційний дуб-

---

¹ Див.: Попандопуло Д.В. Государственная регистрация транспортных средств как мера противодействия их незаконному обороту: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. "Кримінальне право, криминологія; кримінально - виконавче право" / Д.В. Попандопуло. - Ростов-на-Дону, 2006. - С. 19.

² Див. там само. - С. 22-23.

лікат зазначеного документу. Надалі надає нотаріальне доручення (іноді – підроблене) на експлуатацію транспортного засобу іншій особі, яка експлуатує транспортний засіб ("клон") із зміненими ідентифікаційними номерами та підробленими документами. Різновид способу легалізації транспортного засобу (двійники по реєстрації) полягає у тому, що транспортний засіб із підробленим ідентифікаційним номером під ідентифікаційний номер легально зареєстрованого транспортного засобу реєструється в органах МРЕВ ДАІ двічі або більше разів, де він перебуває або як такий, що водночас перебуває у власності різних осіб, як правило, з різних регіонів України¹.

Дуже часто знищення, підроблення або заміна ідентифікаційного номеру, номеру двигуна, шасі або кузова транспортного засобу вчинюється з метою приховування раніше вчинених злочинів або скоєння інших злочинів у майбутньому. Наприклад, М.Й. Коржанський вважає, що злочин, передбачений ст. 290 КК України є спеціальним видом причетності до злочину – приховуванням викраденого².

Хоча знищення, підроблення або заміна ідентифікаційного номера транспортного засобу може безпосередньо передувати скоєнню іншого злочину з використанням підробленого ідентифікаційного номеру, номеру кузова, двигуна або шасі, наприклад, легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом або службовим злочинам чи корупції, під час легалізації транспортного засобу, номера вузлів та агрегатів якого знищені, підроблені або замінені. Проте, вищевказані злочини слід розглядати як суміжні по відношенню до злочину, передбаченого ст. 290 КК України і при наявності відповідних ознак кваліфікувати за сукупністю злочинів.

Важливим джерелом "брудних" грошей в Україні стала нелегальна міграція, торгівля людьми, нелегальний обіг вог-

---

¹ Див.: Лист Укрбюро Інтерполу МВС України від 17.10.2008 р. № IP/5607/07/C26/14510/CA/12/3

² Див.: Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: Навчальний посібник. – Видання 3-тє, доповн. та переробл. – К.: Атака, 2007. – С. 410-411.

непальної зброї та викраденого автотранспорту. Кошти від таких злочинів переважно осідають за кордоном¹.

Неможна повністю погодитися з думкою М.І. Хавронюка, який вважає ст. 290 КК України прикладом надмірної криміналізації. Він стверджує, що дії, передбачені ст. 290, по суті являють собою приховування незаконного заволодіння транспортного засобу (у деяких випадках – приховування іншого злочину). За відсутністю ст. 290 КК, якщо такі дії заздалегідь не обіцяні, їх слід кваліфікувати, за наявності інших необхідних ознак, за статтями 209 або 396 КК, а якщо заздалегідь обіцяні, – за ч. 5 ст. 27 КК і за іншою відповідною статтею².

Згідно п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. № 5 "Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом", суб'єктом злочину за ст. 209 КК може бути як особа, яка одержала кошти чи інше майно злочинним шляхом, так і та, котра заздалегідь пообіцяла вчинити передбачені цією статтею дії для легалізації коштів чи майна, одержаних внаслідок вчинення предикатного діяння³.

З нашої точки зору, знищення, підроблення або заміна ідентифікаційних номерів транспортного засобу може кваліфікуватися як одиничний злочин, який має, в першу чергу, притаманний тільки йому основний безпосередній об'єкт і предмет цього злочину. Таким об'єктом слід вважати встановлений порядок управління, який забезпечує державну реєст-

---

¹ Див.: Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: Монографія. – К.: КНТ, 2008. – С. 173.

² Див.: Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. – К.: Істина, 2004. – С. 319.

³ Див.: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. № 5 "Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом" // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 5. – С. 9-12.

рацію та облік транспортних засобів з метою їх контролюючого використання, а також використання вузлів та агрегатів транспортного засобу.

Досліджуючи схожу проблему кримінальної відповідальності за підроблення, виготовлення, збут і використання підроблених документів, штампів, печаток, бланків В.С. Постников відзначав, що незважаючи на високий рівень латентності, підроблення дуже розповсюджений і достатньо небезпечний злочин. При цьому підроблення і використання підроблених документів може кваліфікуватися як самостійний злочин, як спосіб вчинення іншого діяння або як засіб його скоєння¹.

Слід частково погодитися з Є.В. Фесенко, який визнає предметом злочину матеріалізоване благо². Науковець вважає, що предмети – це не тільки речі, а й інші матеріалізовані об'єкти (майно, природні багатства (ліс, водойми тощо), тварини, птахи, риба, "небезпечні" речі (зброя, наркотики тощо), продукція творчості, документи та ін. Дослідник висловлює аргументовану пропозицію вважати предметом злочину лише ті матеріалізовані утворення, які можна віднести до охоронюваних законом цінностей. Він стверджує, що не можуть визнаватися предметом злочину "антицінності", наприклад підроблені гроші або цінні папери. Вони, як вважає автор, є засобами вчинення злочину³.

Однак, у науці кримінального права дане питання дуже спірне. На нашу думку, у складі злочину, передбаченому ст. 290 КК України, предметом злочину слід вважати справжній або підроблений ідентифікаційний номер транспортного

---

¹ Див.: Постников В.С. Уголовная ответственность за подделку, изготовление, сбыт и использование подложных документов, штампов, печатей, бланков. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1990. – С. 3.

² Див.: Фесенко Є.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики). – К.: Істина, 2001. – С. 10-11.

³ Див.: Фесенко Є. Цінності як об'єкт злочину // Право України. – 1999. – № 6. – С. 77.

засобу, який зберігає соціально значущу інформацію на момент вчинення знищення, підроблення або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу і є ознакою об'єкта даного злочину. Інша справа, коли підроблений ідентифікаційний номер, номер кузова, двигуна або шасі використовується для вчинення іншого суміжного злочину, наприклад легалізації викраденого транспортного засобу із підробленими (підробленими) ідентифікаційними номерами. У даному випадку підроблений ідентифікаційний номер транспортного засобу стає засобом скоєння злочину, передбаченого ст. 209 КК України, котрий слід вважати факультативною ознакою об'єктивної сторони зазначеного злочину.

З огляду на визначення місця предмета злочину у складі злочину, В.Я. Тацій стверджує, що відносити одну й ту же ознаку злочину і до об'єкта і до об'єктивної сторони нелогічно¹.

Проте, аналіз кримінального законодавства свідчить про те, що у 34 складах злочинів (7,3%) від їх загальної кількості, матеріальні або нематеріальні цінності (блага) піддаються злочинному впливу у формі знищення або підроблення; у 5 зазначених складах злочинів (1,7%) предмети злочину виконують роль засобу в об'єктивній стороні злочину; у 6 складах злочинів (2,04%), зокрема у ст. 200 – незаконні дії з документами на переведення, платіжними кратками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнання для їх виготовлення, ст. 216 – незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, отриманих або підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок, ст. 226 – фальсифікація засобів вимірювання, ст. 318 – незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, ст. 358 – підроблення до-

---

¹ Див.: Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. – Харьков: Высшая школа, 1988. – С. 55.

кументів, печаток, штампів і бланків, їх збут, використання підроблених документів, 366 – службовий підлог – предмети злочинів можуть виконувати пасивну роль в межах одного об'єкту кримінально-правової охорони і піддаватися злочинному впливу або служити об'єктивній стороні злочину і використовуватися для посягань як на основні безпосередні об'єкти злочинів, так й на додаткові.

Слушна позиція О.І. Калешіной, котра справедливо стверджує: "...Важливіша відмінність предмета від знарядь і засобів вчинення злочину полягає у характері (активному чи пасивному) присутності даного явища у конкретному злочині. У першому випадку ми називаємо дане явище знаряддям (засобом), а у другому – предметом злочину..."¹.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що злочин, передбачений ст. 290 КК України "Знищення, підроблення або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу", може кваліфікуватися як одиничний, самостійний злочин, у складі якого справжній або підроблений ідентифікаційний номер транспортного засобу слід вважати предметом даного злочину, котрий відіграє у механізмі злочину пасивну роль і піддається злочинному впливу забезпечуючи безпосереднє посягання на об'єкт розгляданого злочину. У тих випадках, коли знищення ідентифікаційного номеру транспортного засобу вчинюється з метою скоєння інших суміжних злочинів, зокрема легалізації викраденого транспортного засобу із використанням підробленого (підроблених) ідентифікаційних номерів або службових злочинів, тоді злочинні дії необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, при наявності відповідних кваліфікуючих ознак цих злочинів. Підроблений ідентифікаційний номер транспортного засобу у даній ситуації, слід визнавати засобом скоєння суміжних злочинів як різновидність

---

¹ Див.: Калешіна О.И. Поддельный документ как предмет и средство совершения преступления: Дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2006. – С. 118-119.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

предмету злочину, який активно використовується у здійсненні об'єктивної сторони злочину, а господарську і службову діяльність – додатковими необов'язковими об'єктами злочину, передбаченому ст. 290 КК України.

На жаль, обсяг наукової статті не дозволяє розглянути й інші важливі питання, пов'язані з дослідженням складу злочину, передбаченого ст. 290 КК України, але вони обов'язково будуть предметом подальшого дослідження даної проблематики.

Використана література:

1. Вискунов В.В. Особенности следственной проверки по факту уничтожения, подделки или замены номеров узлов и агрегатов транспортных средств / В.В. Вискунов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. - 2006. - № 1. - 267 с.

2. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: Навчальний посібник. - Видання 3-тє, доповн. та переробл. - К.: Атака, 2007. - 592 с.

3. Калешина О.И. Поддельный документ как предмет и средство совершения преступления: Дис. ... канд. юрид. наук. - Краснодар, 2006. - 213 с.

4. Лесних А.В. Расследование подделки или уничтожения идентификационного номера транспортного средства: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Лесных Андрей Владимирович. - Краснодар, 2001. - 211 с.

5. Лист Укрбюро Інтерполу МВС України від 17.10.2008 р. № ІР/5607/07/С26/14510/СА/12/3.

6. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: Монографія. - К.: КНТ, 2008. - 368 с.

7. Попандопуло Д.В. Государственная регистрация транспортных средств как мера противодействия их незаконному обороту : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. "Кримінальне право, кримінологія; кримінально – виконавче право" / Д.В. Попандопуло. - Ростов-на-Дону, 2006. - 25 с.

8. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. № 5 "Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом" // Вісник Верховного Суду України. - 2005. - № 5. - С. 9 - 12.

9. Постников В.С. Уголовная ответственность за подделку, изготовление, сбыт и использование подложных документов, штампов, печатей, бланков: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - М., 1990. - 25 с.

10. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. - Харьков: Высшая школа, 1988. - 198 с.

11. Фесенко Є.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики). - К.: Істина, 2001. - 192 с.

12. Фесенко Є. Цінності як об'єкт злочину // Право України. - 1999. - № 6. - С. 77.

13. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. - К.: Істина, 2004. - 504 с.

Д.К. Возьянов

слухатель магистратури

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

МЕДИАЦИЯ КАК МЕТОД ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ КОРРУПЦИИ

Говоря о коррупции как об общественном вредном явлении, необходимо отметить, что коррупционные проявления влекут за собой ряд негативных последствий, обостряют существующие проблемы общества. Без постоянного противодействия и усиления борьбы с коррупцией, увеличивается риск её расширения и совершенствования, поэтому антикоррупционная функция является одной из важных функций любого государства. Современные тенденции в обществе вынуждают ученых пересмотреть традиционные методы борьбы с коррупцией. В частности использование медиации как метода предупреждения коррупции.

Медиация (от лат. *mediare* - посредничать) – это процесс, в котором стороны встречаются с совместно избранным, нейтральным специалистом (посредником), который помогает им вести переговоры с целью выработки взаимоприемлемого ре-

шення в умовах існуючого конфлікту між ними. При примиренні сторін по кримінальних справах, винна особа відшкодовує нанесений їй збиток, визнає свою вину і принесе свої вибачення потерпілому. Відшкодження матеріального збитку є одним з найважливіших реститутивних елементів¹. Так як, потерпілому не важливо яке покарання понесе винна особа за скоєння злочинів невеликої тяжкості, їй важливо, щоб відшкодували нанесений збиток. Винної особи, в свою чергу, не цікавить відшкодована їй збиток потерпілому, їй більше цікавить як би уникнути кримінальної відповідальності, за що вона готова скористатися дачею взятки посадовій особі. В цих умовах найбільш раціональним буде підхід, який об'єднає інтереси потерпілого і винної особи. По нашому думанню процес медіації є саме тим підходом, який виконає цю задачу. Медіація дозволить знизити ймовірність отримання взятки, так як правопорушник домовляється вже не з посадовою особою, а з потерпілим від злочину. В результаті чого, потерпілому відшкодовується збиток, а правопорушник звільняється від кримінальної відповідальності в зв'язі примиренням сторін.

Метою процесу медіації, в контексті розв'язання кримінальних конфліктів, є відшкодження збитку, завданого правопорушником і виправлення самого правопорушника. Відшкодження збитку потерпілому означає, що процес в першу чергу повинен бути орієнтований на задоволення вимог матеріального характеру, відновлення почуття безпеки, надання можливості висловитися по приводу скоєного злочину, отримати відповіді на питання, що цікавлять потерпілого². Виправлення

---

¹ Див.: Носырева Е.И. Посредничество в урегулировании правовых споров: опыт США // Государство и право. - 1997. - № 4. - С. 19.

² Див.: Давыдова Е.В., Кибальник А.Г., Соломоненко И.Г. Примирение с

правонарушителя в свою очередь предусматривает разрешение конфликта с учетом тех причин, которые могли обусловить деликвентное поведение, помочь решить проблему иначе, оказывать содействие социальной реабилитации правонарушителя.

Роль медиации в уголовных делах заключается в выполнении таких задач: обеспечение "восстановительного способа" разрешение конфликтов путем привлечения потерпевшего и правонарушителя к активному участию в процессе возмещения ущерба; предоставление возможности участникам обсудить правонарушение, получить ответы на свои вопросы, высказать свои чувства; предоставить участникам процесса примирения возможность разработать взаимно приемлемый план относительно устранения причиненного вреда¹.

Успешное проведение медиации определяется многими факторами: от соблюдения основных принципов процесса к готовности самих участников уголовного конфликта принимать участие. Среди необходимых предпосылок успешного применения медиации в уголовных делах решающее значение имеют:

- добровольность участия в процедуре;
- конфиденциальность процесса;
- нейтральность и беспристрастность посредника;
- активное привлечение потерпевшего и правонарушителя к разрешению конфликта².

потерпевшим в уголовном праве. – Ставрополь – 2002. – С. 43

¹ Див.: Уиллиамс Б. Общие вопросы внедрения практики восстановительного правосудия (на материале реформ в Англии и Уэльсе) // Восстановительное правосудие / Под ред. И.Л. Петрухина – М.: МОО Центр "Судебно-правовая реформа". – 2003. – С. 57.

² Див.: Восстановительное правосудие для несовершеннолетних и социальная работа: Учеб. пособие / Под ред. Л.М. Карнозовой. – М.: МОО Центр "Судебно-правовая реформа". – 2001. – С. 22-25.

По содержанию медиация (посредничество) являются гармоничными инструментом устранения конфликта в преступлениях, которые имеют ограниченный круг потерпевших, поскольку именно в этом случае возможность практически полностью снять конфликтную ситуацию в обществе обеспечивается самой природой таких преступлений. При добровольном возмещении причиненного ущерба преступником ликвидируется социально-психологическая деформация, которая возникла в обществе. Это возможно при совершении преступления, которое закон относит к категории преступлений небольшой тяжести и некоторых преступлений средней тяжести, и не воспринимается гражданами как поспание основ общества, что в свою очередь позволяет рассматривать денежное возмещение как адекватную компенсацию причиненного вреда.

В случае, если потерпевшим от преступления является государство, правоохранительные органы следят за урегулированием конфликта. Роль правоохранительных органов при этом, как посредника, состоит в установлении в действиях виновного лица всех необходимых оснований для примирения.

Кроме того, с помощью медиации (посредничества) реализуются превентивность в виде стимулирования положительного посткриминального поведения виновного лица, ограничение распространения криминальной субкультуры в обществе, создание возможности для лиц, которые совершили преступление, реабилитироваться в глазах общества и избежать вынужденного совершения правонарушений в будущем.

Спорным моментом относительно процедуры медиации (посредничества) является недостаточность доказательств, имеющих на досудебных стадиях уголовного процесса. Поэтому для освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением потерпевшего с виновным лицом должны выдвигаться повышенные требования к установлению истины¹. То-

---

¹ Див.: Терпишник В. Без суду і слідства: гострі кути реформування кримінально-процесуального законодавства // Юридичний журнал. – 2004. – № 11 (29). – С. 39
96

лько в этом случае общество может быть уверено, что эти начинания не превратятся в подкуп преступниками загнанных в угол жертв и не будут нарушены принципы правосудия.

Освобождение лица от уголовной ответственности при совершении преступления средней тяжести может иметь криминогенные последствия, в зависимости от состава преступления. То есть, среди преступлений средней тяжести имеются составы, по которым возможно успешное примирение сторон, но есть и такие, которые не должны подпадать под процесс примирения (медиацию).

Поэтому, на наш взгляд, наиболее взвешенным является подход, который заключается в адресном применении медиации к нормам, которые содержат составы преступлений средней тяжести, путем указание конкретных составов в статье общей части Уголовного кодекса. Приверженцем такого подхода является Шатихина Н.С., которая также выступает за внедрение адресного применения компромиссных норм в российском уголовном законодательстве.

А.В. Виговська

науковий співробітник відділу проблем
кримінального права, кримінології та судоустрою
кандидат юридичних наук
*(Інститут держави і права
імені В.М. Корецького НАН України)*

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ БОРТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ ЗА ВІТЧИЗНЯНИМ ТА ЗАРУБІЖНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Боротьба із злочинами у сфері службової діяльності на сучасному етапі розвитку Української держави є одним із основних напрямків вітчизняної кримінально-правової політики. Адже, як правильно зазначають С.Г. Стеценко та О.В. Ткачен-

ко, створення ефективної виконавчої, законодавчої та судової влади є одним із першочергових завдань країни¹. Одним із негативних явищ, що відноситься до злочинів у сфері службової діяльності і значною мірою негативно впливає на всі сфери суспільного життя, є корупція.

В багатьох країнах світу зараз значного розвитку отримали порівняльно-правові дослідження, які мають на меті вивчення закономірностей розвитку сучасних правових систем, вдосконалення національного законодавства та поглиблення міжнародного співробітництва у галузі юриспруденції. Значення проведення порівняльно-правових досліджень полягає в тому, що вони сприяють не лише вирішенню існуючих проблем, а і виявленню нових актуальних питань.

Як яскраво продемонструвало вивчення кримінального законодавства зарубіжних держав, більшість із них містять норми, які встановлюють відповідальність за злочинні діяння, пов'язані із хабарництвом, чи корупційні діяння. Отже, вироблення ефективних кримінально-правових заходів протидії корупційним діянням є актуальним не лише для України, а й для інших зарубіжних країн, що свідчить про необхідність міжнародного співробітництва у даній сфері.

Зазначимо, що із двадцяти зарубіжних кримінальних кодексів, що були нами досліджені, кожен містить норми, які встановлюють відповідальність за діяння, пов'язані із корупцією. На наш погляд, це також є доказом того, що проблема боротьби із проявами хабарництва є особливо актуальною зараз.

За КК України кримінально караним є отримання хабара (ст. 268), давання хабара (ст. 369) та провокація хабара (ст. 370).

---

¹ Стеценко С.Г., Ткаченко О.В. Боротьба з корупцією в Україні та Росії: порівняльно-правовий аспект. // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: Зб. Наук. статей / За ред. Ю.С. Шемшученка, О.В. Кресіна; Упор. О.В. Кресів, О.М. Редькіна, за участі К.О. Черніченка. - К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, Київський університет права НАН України. - 2006. - С. 338.

Відповідальність за аналогічні злочини передбачені у більшості з зарубіжних кримінальних кодексів. Але, крім вітчизняного кримінального закону, відповідальність за провокацію хабара встановлена лише у КК Російської Федерації (ст. 304 "Провокація хабара або комерційного підкупу")¹, що може свідчити, на наш погляд, про запозичення вітчизняним законодавцем подібних норм із кримінального закону цієї держави. Також, так само як і у вітчизняному кримінальному законі, у КК РФ встановлено покарання за давання і отримання хабара.

Взагалі за отримання хабара кримінальна відповідальність передбачена у вісімнадцяти країнах, серед яких ми можемо назвати Францію, ФРН, Російську Федерацію, Республіку Молдова, Республіку Корея, , країни Прибалтики, Іспанію, Аргентину, Ізраїль та інші. Наявність норм, що визначають покарання за цей злочин у переважній більшості зарубіжних кримінальних кодексів свідчить про його широку розповсюдженість та актуальність боротьби із цим проявом хабарництва. Відсутня норма, яка б встановлювала покарання за отримання хабара у КК Литовської Республіки та КК Австрії.

Не менш суспільно небезпечним, поряд із отриманням хабара, є і такий злочин, як давання хабара, боротьба з яким теж займає одне з чільних місць серед корупційних злочинів. Так, відповідальність за давання хабара передбачена у сімнадцяти зарубіжних кримінальних законодавствах (КК Швейцарії, КК Аргентини, КК Бельгії, КК Республіки Грузія, КК Республіки Білорусь, КК Туреччини тощо), що також свідчить про необхідність боротьби із даним видом злочину. Зазначимо, що відповідальність за цей злочин не встановлюється у КК ФРН, КК Республіки Корея та КК Австрії.

Варто, на наш погляд, зазначити, що, порівнюючи кримінально-правові заходи боротьби із корупцією, ми визначили

---

¹ Российская Федерация. Законы. Уголовный кодекс российской Федерации. – М.: ПРИОР, 2002. – 138 с.

певні відмінності між різними зарубіжними законодавствами, а також між ними і КК України в частині законодавчого закріплення злочинів, пов'язаних із хабарництвом, їх видів тощо. Зазначимо, що найменше відмінностей із вітчизняним кримінальним законодавством мають кримінальні кодекси країн пострадянського простору, які містять лише по дві-чотири норми, що встановлюють відповідальність за злочини у сфері хабарництва, аналогічні до КК України (це в основному, як ми вже зазначали вище, отримання і давання хабара).

Так, наприклад, однією з основних відмінностей є те, що половина із досліджених кодексів, на відміну від КК України, взагалі містять окремі розділи, в які включені норми, що визначають покарання за злочини, пов'язані із хабарництвом. Це Глава "хей" "Злочини в сфері хабарництва" Закону про кримінальне право Ізраїлю¹; Глава 6 "Хабарництво і торгівля впливом" КК Аргентини²; Глава 5 "Про хабарництво" КК Іспанії³; Глава 8 "Корупція і хабарництво" КК КНР⁴; Розділ 4 "Хабар" КК Республіки Болгарія⁵; Глава 3 "Хабарництво" КК Туреччини⁶;

---

¹ Закон об уголовном праве Израйля / Предисл., пер. с иврита: магистр права (LL.M.) М. Дорфман; науч. ред. канд. юрид. наук Н.И. Мацнев. – СПб.: Изд-во Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2005. – 412 с.

² Уголовный кодекс Аргентины / Науч. редактирование и вступительная статья докт. юрид. наук, профессора Ю.В. Голика; перевод с испанского Л.Д. Ройзенгурта. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2003. – 240 с.

³ Уголовный кодекс Испании. Под редакцией и с предисловием доктора юридических наук, профессора Н.Ф. Кузнецовой и доктора юридических наук, профессора Ф.М. Решетникова. – М.: Издательство ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.

⁴ Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. А.И. Коробеева, пер. с китайского Д.В. Вичикова. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2001. – 303 с.

⁵ Уголовный кодекс Республики Болгария / Науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А.И. Лукашова. Перевод с болгарского Д.В. Милушева, А.И. Лукашова, вступ. статья Й.И. Айдарова. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2001. – 298с

⁶ Уголовный кодекс Турции / Предисловие канд. юрид. наук, доц. Н. Сафарова и д-ра права Х. Аджара. Науч. ред. и перевод с турецкого Н. Сафарова и Х. Бабаева. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2003. – 374 с.

Розділ 19 "Хабарництво" КК Швейцарії¹; Глава 25 "Злочини, що полягають у хабарництві" КК Японії². Крім того, КК Австралії взагалі містить три розділи, які включають в себе норми, що встановлюють відповідальність за злочини у сфері хабарництва (Розділ 70 "Хабарництво іноземних публічних посадових осіб", Розділ 141 "Хабарництво", розділ 142 "Злочини пов'язані з хабарництвом")³; так само і КК Франції містить декілька відділів, статті яких встановлюють покарання за корупційні діяння ("Про пасивну корупцію і торгівлю впливом, вчинених особами, що займають публічну посаду", "про активну корупцію і торгівлю впливом, вчинені приватними особами", "Про пасивну корупцію", "Про активну корупцію"), а також відділ, що окремо встановлює покарання для юридичних осіб⁴.

Також згідно кримінальних законодавств деяких країн, відповідальність встановлюється за посередництво при хабарництві, чого немає у КК України. Посередництвом визнається отримання грошей, речей, еквівалентних грошам, послуг чи іншої користі для давання хабара третій особі. За таке діяння відповідальність встановлюється згідно із ст. 295 Закону про кримінальне право Ізраїлю, ст. 322 КК Латвійської Республіки⁵,

---

¹ Уголовный кодекс Швейцарии / Научное редактирование, предисловие и перевод с немецкого канд. юрид. наук А.В. Серебрянниковой. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2002. – 350 с.

² Уголовный кодекс Японии / Науч. редактирование и предисловие д-ра юрид. наук проф. А.И. Коробеева. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2002. – 226 с.

³ Уголовный кодекс Австралии 1995 г. / Научное редактирование и предисловие канд. юрид. наук, проф. И.Д. Козочкина, Е.Н. Трикоз; перевод с англ. Е.Н. Трикоз. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2002. – 388 с.

⁴ Уголовный кодекс Франции / Науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. Л.В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой; перевод с французского и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2002. – 650 с.

⁵ Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А.И. Лукашова и канд. юрид. наук Э.А. Саркисовой. Перевод с латышского канд. юрид. наук А.И. Лукашова. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2001. – 313с.

ст. 266 КК Литовської Республіки¹, ст. 164№ КК Естонської Республіки², ст. 432 КК Республіки Білорусь³, ст. 130 КК Республіки Корея⁴, ст. 216 КК Туреччини, ст. 197 КК Японії.

Крім вже названих злочинів у сфері хабарництва зарубіжне кримінальне законодавство різних країн встановлює покарання і за інші злочини у даній області. Так, наприклад, кримінальне законодавство Ізраїлю, Бельгії, Кореї та Туреччини містять норми, згідно з якими кримінально караною є пропозиція хабара. Згідно із деякими іншими кримінальними кодексами покарання встановлюється за вимагання хабара (КК Бельгії, КК Іспанії, КК Франції та КК Швейцарії). Існує і кримінальна відповідальність за хабарництво на виборах (КК Австрії та КК КНР), а також за інсценування отримання хабара (КК Республіки Білорусь).

Варто зазначити, що деякі кримінальні кодекси містять норми, які встановлюють відповідальність за хабарництво, в яких визначене покарання за злочинні діяння, що вже були нами названі вище (КК Австрії⁵), а також за корупцію чи корупційні діяння (КК Естонської Республіки, КК КНР, КК Франції).

---

¹ Уголовный кодекс Литовской республики / Науч. ред. д-р юрид. наук, проф. В. Павлониса; предисл. канд. юрид. наук, доц. Н.И. Мацнева; вступ. статья д-ра юрид. наук, проф. В. Павлониса, д-ра юрид. наук, доц. А. Абрамавичюса, д-ра юрид. наук, доц. А. Дракшене, пер. с лит. канд. филол. наук, доц. В.П. Казанскене. – СПб. Изд-во "Юридический центр Пресс", 2003. – 470 с.

² Уголовный кодекс Эстонской республики / Науч. ред. и перевод с эстонского В.В. Запелалова; вступ. статья канд. юрид. наук, доц. СПбГУ Н.И. Мацнева. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2001. – 262 с.

³ Уголовный кодекс Республики Беларусь / Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года / Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2001. – 474 с.

⁴ Уголовный кодекс Республики Корея / Науч. редактирование и предисловие д-ра юрид. наук, проф. А.И. Коробеева; перевод с корейского канд. филол. наук В.В. Верхоляка. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2004. – 240 с.

⁵ Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем. – М.: ИКД "Зерцало-М", 2001. – 144 с.

Отже, як яскраво продемонструвало проведене дослідження, злочини, пов'язані із хабарництвом є широко розповсюджені не лише в Україні, а, з огляду на встановлену в зарубіжних кримінальних кодексах відповідальність за такі злочинні діяння, і в інших країнах.

Таким чином, ми можемо з впевненістю сказати, що проблеми, пов'язані із боротьбою з корупцією повинні вирішуватися не лише на рівні внутрішньої політики кожної з країн, зокрема України, а і шляхом міжнародного співробітництва у галузі як законотворення, так і практики його застосування.

Р.П. Галкін

викладач кафедри кримінального права
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

Ю.В. Боброва

слухач магістратури
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН У ЯКОСТІ ПРЕДИКАТНОГО ЗЛОЧИНУ СТ. 209 КК УКРАЇНИ

Надра є надзвичайно важливим природним ресурсом, адже використання можливостей надр для забезпечення економіки необхідною сировиною – це не тільки питання стабільного економічного розвитку, а й питання безпеки держави. Україна входить до числа держав, які володіють багатими і різноманітними видами корисних копалин. В її надрах на сьогодні виявлено більше 20100 родовищ і проявів 116 видів корисних копалин, з яких 7932 родовища за 97 видами мінеральної сировини мають промислове значення і обліковуються держав-

ним балансом запасів. Це дозволило створити одну з найбільших у світі мінерально-сировинних баз, яка є матеріальною та енергетичною основою розвитку індустріальної економіки і зміцнення геополітичної незалежності та безпеки держави¹.

Проте обсяги і темпи видобування корисних копалин не можуть не викликати занепокоєння, зважаючи на те, що багатства надр землі належать до вичерпних природних ресурсів, які не підлягають ні відновленню, ні самовідновленню. Експлуатація надр в Україні постійно посилюється. Приблизно кожні 15-18 років обсяг добування корисних копалин збільшується вдвічі. Саме тому надра потребують охорони, бездоганної в усіх відношеннях і насамперед у правовому².

Так, порушення правил охорони надр законодавство України визначає як злочин, відповідальність за скоєння якого передбачена ст. 240 Кримінального кодексу України. Кількість цих злочинів постійно зростає. Про це яскраво свідчить статистика. Так, на сході України – у Донецькій області у 2000 році їх було вчинено 60, у 2003 – уже 176, а у 2004 році – 278. Але різке підвищення їх кількості мало місце з 2005 року, а саме: 2005 рік – 454; 2006 – 483; за півроку 2007 року – 324³. Також спостерігається ріст динаміки зазначених злочинів і на західних теренах України так у Рівненській області 2001-2002 роках не було вчинено жодного злочину, у 2003 – 17, у 2004 – 48, у 2005 – 46, у 2006 – 49, у 2007 – 60, у 2008 – 77⁴. У Івано-Франківській області спостерігається аналогічна ситуація, а саме: у 2001-2002 роках не вчинено жодного злочину, у 2003 – 1,

---

¹ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України "Про затвердження Стратегії розвитку та реформування надрокористування і управління геологічною діяльністю в Україні на 2006 – 2010 роки" № 52 від 09.02.2006 // Офіційний вісник України. – К., 2006. – № 5. – Ст. 15.

² Див.: Дмитренко І.А. Екологічне право України: Підручник – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 281.

³ Статистичні дані Департаменту інформаційних технологій МВС України.

⁴ Лист від 23.12.2008 р. № 8/1027 відділ інформаційних технологій УМВС України в Рівненській області.

у 2004 – 2, у 2005 – 9, у 2006 – 15, у 2007 – 9¹. Певною мірою цьому сприяють недоліки, які ми вбачаємо у конструкції самої статті 240 КК України, а саме: невідповідність виду та розміру покарання, зазначеного в санкції статті, суспільній небезпечності діяння, передбаченого ст. 240 КК України, як незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення.

Не важко зрозуміти, чому для збагачення обирається саме такий спосіб, адже за ринковими цінами в Донецькій області навіть за одне відро вугілля не найкращої якості зловмисник може отримати досить суттєві кошти. Як свідчить практика близько 50 гривень. Великі ж підприємства, які видобувають корисні копалини (без відповідного дозволу, ліцензії) отримують значно більший прибуток, який необхідно легалізувати.

Відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, можлива у випадках скоєння хоча б однієї з таких дій:

1. Здійснення фінансової операції чи укладення угоди з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення предикатного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів;

2. Скоєння дій, спрямованих на приховання чи маскуванню:

- незаконного походження таких коштів або іншого майна;

- володіння ними;

- прав на такі кошти або майно;

- джерела їх походження;

- місцезнаходження;

- переміщення;

- набуття, володіння або використання цих коштів чи іншого майна.

Але відповідальність за зазначені дії настає лише у випадку, якщо засоби або інше майно, які є предметом легалізації,

---

¹ Лист від 25.12.2008 р. № 3/46 відділ інформаційних технологій УМВС України в Івано-Франківській області.

були отримані в результаті здійснення предикатної дії, яка передувала легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, і ці дії були вчинені умисно з метою надання правомірного виду володінню, використанню, розпорядженню таким засобам або майном, їхньому придбанню або для приховання джерел їхнього походження.

З цього випливає, що незаконний видобуток корисних копалин загальнодержавного значення може бути злочином, який передусє легалізації. Але тут ми стикаємося з певною проблемою, адже згідно із приміткою до ст. 209 КК України суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, у відповідності до цієї статті є діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі терміном від трьох і більше років і внаслідок вчинення якого незаконно отримані доходи. Санкція ж ст. 240 КК України передбачає покарання у вигляді штрафу до ста не оподаткованих мінімумів доходів громадян або обмеженням волі терміном до двох років, що не надає можливості визначати її як предикатний злочин. Слід також зауважити, що КК України 1960 року передбачав більш суворе покарання на незаконний видобуток, а саме: позбавлення волі на строк до двох років, або виправні роботи на той же строк, або штраф до тридцяти мінімальних розмірів заробітної плати, з конфіскацією незаконно добутого і знарядь видобування¹.

Необхідно зазначити, що така проблема може не поставати за умови іншого підходу до розуміння предикатних злочинів. Звернемося до зарубіжного досвіду. Так, статтею 174 КК РФ у редакції 1996 року передбачена відповідальність за відмивання грошових коштів або іншого майна, здобутого незаконним шляхом. Виходячи з тлумачення терміну "незаконний", треба розуміти, що джерелом майна, яке відмивається,

---

¹ Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 // Відомості Верховної Ради УРСР від 12.01.1961. - 1961. - № 2. - С. 14.

можуть бути не лише злочини, але також й адміністративні проступки.

Тобто, за кримінальним законодавством Російської Федерації предикатним може бути будь-який злочин (крім спеціально зазначених у самій ст. 174 КК РФ), без огляду на санкцію, яка передбачена за його вчинення.

Кримінальне законодавства деяких зарубіжних країн застосовують й інші підходи до визначення предикатних злочинів.

Так, відповідно до § 261 Кримінального кодексу ФРН предикатним може вважатися будь-який злочин, а також певні правопорушення, відповідальність за які передбачена іншими нормативно-правовими актами¹.

Згідно зі ст. 324 Кримінального кодексу Франції предикатним може бути будь-який злочин або правопорушення, що дозволило отримати зловмиснику пряму або опосередковану вигоду².

Відповідно до ст. 195 Кримінального кодексу Латвійської Республіки, а також ст. 299 Кримінального кодексу Республіки Польща предикатним злочином визначається будь-який злочин³.

В деяких міжнародних документах передбачено дещо інший підхід до визначення предикатних злочинів.

---

¹ Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия / Науч. редактирование и вступ. статья д-ра юрид. наук, проф. Д.А. Шестакова, предисл. д-ра права Г.Г. Йешека; пер. с немецкого Н.С. Рачковой. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2003. – С. 254.

² Уголовный кодекс Франции / Науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. Л.В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой, пер. с французского и предисл. канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2002. – С. 650.

³ Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. редактирование и вступ. статья канд. юрид. наук А.И. Лукашова и канд. юрид. наук Э.А. Саркисовой; пер. с латышского канд. юрид. наук А.И. Лукашова. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2001. – С. 313; Уголовный кодекс Республики Польша / Науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашова, д-ра юрид. наук проф. Н.Ф. Кузнецова; вступ. статья канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашова, канд. юрид. наук проф. Э.А. Саркисовой; пер. с польского Д.А. Барилевич. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2001. – С. 234.

Так, у пп. а п. 1 ст. 3 Конвенції ООН "Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин" 1988 року безпосередньо вказано, які протиправні діяння необхідно визначати як такі, що передують легалізації. Відповідно до пп. в п. 1 ст. 3 цієї Конвенції кримінальними злочинами необхідно визнавати конверсію або переведення власності, якщо відомо, що така власність отримана внаслідок будь-якого правопорушення або правопорушень, визнаних такими відповідно до підпункту а) цього пункту з метою приховання або утаювання незаконного джерела власності або з метою надання допомоги будь-якій особі, яка бере участь у вчиненні такого правопорушення або правопорушень, з тим, щоб вона могла ухилитися від відповідальності за свої дії; а також приховання або утаювання справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, способу розпорядження, переміщення, справжніх прав стосовно власності або її належності, якщо відомо, що така власність одержана внаслідок правопорушення або правопорушень, визнаних такими згідно з підпунктом а) цього пункту, або внаслідок участі в такому правопорушенні або правопорушеннях¹.

Конвенція Ради Європи "Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом" 1990 року у п. е ст. 1 визначає, що предикатний злочин означає будь-який кримінальний злочин, в результаті якого виникли доходи, що можуть стати предметом злочину, зазначеного в статті 6 цієї Конвенції.

Відповідно до ст. 6 зазначеної Конвенції повинні розглядатися як злочини такі дії: перетворення або передача власності, усвідомлюючи, що така власність є доходом, з метою приховування або маскуванню незаконного походження власності

---

¹ Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : Конвенція від 20 грудня 1988 р. / Організація Об'єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=5&user=1218230064884523>

або з метою сприяння будь-якій особі, причетних до вчинення предикатного злочину, уникнути правових наслідків її дій; а також приховування або маскуванню справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення, прав стосовно власності або володіння нею, усвідомлюючи, що така власність є доходом¹.

Слід відзначити, що FATF у рекомендації 1 Сорока Рекомендацій пропонує в тих країнах, де використовується порогів підхід, до числа предикатних правопорушень включати всі правопорушення, які підпадають під категорію серйозних відповідно до їхнього національного законодавства, або правопорушення, які караються позбавленням волі терміном більш, ніж один рік. FATF також рекомендує країнам, які застосовують мінімальний поріг для правопорушників у їхній правовій системі, до числа предикатних правопорушень включати всі правопорушення, мінімальна санкція яких становить більш, ніж шість місяців позбавлення волі².

На нашу думку законодавцві необхідно взяти до уваги, саме рекомендації FATF для визначення ознак предикатного злочину в кримінальному законі, і як результат ми одержимо можливість істотно розширити спектр злочинів передуючих легалізації.

У контексті розгляду проблемних питань визнання незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення предикатним стосовно ст. 209 КК України слід також відзначити, що серед науковців немає єдиної думки щодо пи-

---

¹ Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом: Конвенція від 8 листопада 1990 р. / Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?age=5&user=1218230064884523>

² Сорок Рекомендацій Групи по розробке фінансових заходів по боротьбі з отмыванием денег (FATF) от 20 июня 2003 года // Международно-правовые основы борьбы с коррупцией и отмыванием преступных доходов: Сб. документов/ Сост. В.С. Овчинский. – М.: ИНФРА – М., 2004. – С. 480.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

тання, чи повинен передувати притягненню до кримінальної відповідальності за відмивання злочинних доходів обвинувальний вирок суду за предикатний злочин. Так, наприклад, Ю.Д. Ілько, К.М. Алешин та інші дослідники стверджують, що притягнення до кримінальної відповідальності за відмивання можливе лише за наявності обвинувального вироку суду за злочин, який став джерелом доходу, що відмивається¹. В.І. Михайлов також зазначає, що факт незаконності набуття доходів може підтверджуватися лише вироком або рішенням суду².

Група інших дослідників, навпаки, вважають, що вказане рішення суду не обов'язкове для притягнення до кримінальної відповідальності за відмивання злочинних доходів³.

На думку П. С. Яні установлення судом у справі про легалізацію факту злочинного придбання легалізованого майна й

---

¹ Ілько Ю.Д. Противодействие легализации доходов, полученных преступным путём: криминологический и уголовно-правовой аспекты: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Омск, 2003. – С. 18; Алешин К.Н. Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путём, как преступление международного характера: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – СПб., 2004. – С. 16; Молчанова Т., Некрасов В., Корсун С, Усатый Г. Противодействие отмыванию денег: украинско-российский опыт: Монография – К.: КНТ, 2007. – С. 84 – 85.

² Михайлов В.И. Противодействие легализации доходов от преступной деятельности: Правовое регулирование, уголовная ответственность, оперативно-розыскные мероприятия и международное сотрудничество. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2002. – 427 с., – С. 71.

³ Сабанина О.В. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, приобретённых преступным путём: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2004. – С. 17; Чаричанский О.О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – С. 11; Безверхов А.Г., Агапов П.В. Ответственность за легализацию (отмывание) преступных доходов по уголовному праву России: Научно-методические рекомендации. – Самара: Министерство внутренних дел Российской Федерации. Главное управление внутренних дел Самарской области. Служба по налоговым и экономическим преступлениям, 2004. – С. 17.

без винесення вироку в справі про предикатний злочин цілком можливо¹.

О.О. Дудоров зазначає, що вказівка на винятково злочинний характер одержання майна – предмета кримінально караної легалізації не означає, що ст. 209 КК України є нормою з кримінально-правовою преюдицією, яка вимагає для свого застосування попереднього винесення обвинувального вироку за суспільно небезпечне протиправне діяння – джерело "брудних" доходів².

Відповідно до п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 року № 5 "Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом" притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК можливе як за умови, що факт одержання нею коштів або іншого майна внаслідок вчинення предикатного діяння встановлено судом у відповідних процесуальних документах (вироку чи постановою, ухвалах про звільнення від кримінальної відповідальності, про закриття справи з не реабілітуючих підстав тощо), так і в разі, коли вона не притягувалася до кримінальної відповідальності за предикатне діяння. В останньому випадку особа одночасно притягується до кримінальної відповідальності за предикатний злочин та за легалізацію (відмивання) коштів або іншого майна, одержаних унаслідок його вчинення, тобто за сукупністю цих злочинів, оскільки вона усвідомлює, що вчиняє легалізацію таких коштів (майна)³.

---

¹ П. С. Яни Ответственность за легализацию: нужен ли приговор по делу о предикатном преступлении? // Законность. – 2005. – № 8. – С. 9-14.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 5-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2008. – 1216 с. – С. 583.

³ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 року № 5 "Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом" // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 5 (57). – С. 9-12.

Погоджуючись з думкою О.О. Дудорова, а так само спираючись на вищезгадану Постанову Пленуму Верховного Суду України, ми можемо погодитися, з тим, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності за легалізацію доходів отриманих злочинним шляхом, наявність вироку за предикатним злочином може не завжди бути обов'язковою. Як аргумент дозволимо собі посплатися на ст.ст. 198, 396 КК України, яким також повинен передувати предикатний злочин, але тут питання про наявність або відсутність вироку не виникає, а в основу звинувачення лягає усвідомлення особою обставин і у зв'язку з цим здійснення ним дій направлених на реалізацію об'єктивної сторони злочину. Тому і в нашому випадку необхідно звертати увагу на заведомість дій винної особи. Проте для всестороннього, повного і об'єктивного дослідження всіх обставин справи, предикатний злочин і злочин, передбачений ст. 209 УК України повинні розглядатися у суді одночасно, що допоможе дотриматися вимог ст. 62 Конституції України.

Отже, можна зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку нашого суспільства такий злочин, як легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, є надзвичайно суспільно небезпечним, адже він прикриває ті злочини, які стали джерелом цих незаконних доходів. Незаконне ж видобування корисних копалин загальнодержавного значення безумовно може передувати легалізації, оскільки його вчинення передбачає незаконне збагачення. При цьому як ми бачимо, наявність вироку суду за даним злочином не є обов'язковим для притягнення злочинця до кримінальної відповідальності за легалізацію доходів отриманих злочинним шляхом. Проте, на сьогоднішній час чинне законодавство не дозволяє розглядати злочин, передбачений ст. 240 КК України предикатним щодо ст. 209 КК України, що призводить до безкарності дій осіб, які легалізують кошти, отримані внаслідок незаконного видобування корисних копалин.

Використана література:

1. Алешин К.Н. Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путём, как преступление международного характера: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – СПб., 2004.

2. Безверхов А.Г., Агапов П.В. Ответственность за легализацию (отмывание) преступных доходов по уголовному праву России: Научно-методические рекомендации. – Самара: Министерство внутренних дел Российской Федерации. Главное управление внутренних дел Самарской области. Служба по налоговым и экономическим преступлениям, 2004.

3. Дмитренко І.А. Екологічне право України: Підручник – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К.: Юрінком Інтер, 2001 – С. 281.

4. Илько Ю.Д. Противодействие легализации доходов, полученных преступным путём: криминологический и уголовно-правовой аспекты: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Омск, 2003.

5. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 // Відомості Верховної Ради УРСР від 12.01.1961. – 1961. – № 2. – С. 14.

6. Михайлов В.И. Противодействие легализации доходов от преступной деятельности: Правовое регулирование, уголовная ответственность, оперативно-розыскные мероприятия и международное сотрудничество. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2002. – 427 с.

7. Молчанова Т., Некрасов В., Корсун С, Усатый Г. Противодействие отмыванию денег: украинско-российский опыт: Монография. – К.: КНТ, 2007.

8. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України "Про затвердження Стратегії розвитку та реформування надрокористування і управління геологічною діяльністю в Україні на 2006 - 2010 роки" № 52 від 09.02.2006 // Офіційний вісник України. – К., 2006. – № 5. – Ст. 15.

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 5-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2008. – 1216 с.

10. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 року № 5 "Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом" // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 5 (57). – С. 9-12.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

---

11. Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : Конвенція від 20 грудня 1988 р. / Організація Об'єднаних Націй // Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документу:<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=5&user=1218230064884523>.

12. Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом : Конвенція від 8 листопада 1990 р. / Рада Європи // Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до документу:<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=5&user=1218230064884523>;

13. П. Яни. Ответственность за легализацию: нужен ли приговор по делу о прекаганном преступлении? // Законность. - 2005. - № 8. - С. 9-14.

14. Сабанина О.В. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, приобретённых преступным путём: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Екатеринбург, 2004.

15. Сасов В. Правові аспекти охорони навколишнього середовища// Аналітично-інформаційний журнал "Схід" (Донецьк). - 2002. - № 3. - С. 43.

16. Сорок Рекомендаций Группы по разработке финансовых мероприятий по борьбе с отмыванием денег (FATF) от 20 июня 2003 года // Международно-правовые основы борьбы с коррупцией и отмыванием преступных доходов: Сб. документов/ Сост. В.С. Овчинский. - М.: ИНФРА - М., 2004.

17. Статистичні дані Департаменту інформаційних технологій МВС України.

18. Статистичні дані відділу інформаційних технологій УМВС України в Рівненській області.

19. Статистичні дані відділу інформаційних технологій УМВС України в Івано-Франківській області.

20. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. редактирование и вступ. статья канд. юрид. наук А.И. Лукашова и канд. юрид. наук Э.А. Саркисовой; пер. с латышского канд. юрид. наук А.И. Лукашова. - СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2001.

21. Уголовный кодекс Республики Польша / Науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашова, д-ра юрид. наук, проф. Н.Ф. Кузнецова; вступ. статья канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашова,

канд. юрид. наук, проф. Э.А. Саркисовой; пер. с польского Д.А. Барилевич. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2001.

22. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия / Науч. редактирование и вступ. статья д-ра юрид. наук, проф. Д.А. Шестакова, предисл. д-ра права Г.Г. Йешека; пер. с немецкого Н.С. Рачковой. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2003.

23. Уголовный кодекс Франции / Науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. Л.В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой, пер. с французского и предисл. канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2002.

24. Чаричанский О.О. Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за Кримінальним кодексом України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2004.

О.С. Гончарова

ад'юнкт

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕЗАКОННОГО УСИНОВЛЕННЯ (УДОЧЕРІННЯ)

З метою посилення уваги суспільства до проблем дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, захисту їх прав та законних інтересів, створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, 2008 рік в Україні став роком підтримки національного усиновлення та інших форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Законодавча база, регулююча усиновлення в Україні, розвивається останніми роками досить швидко. Верховна Рада України дуже болюче реагує на комерціалізацію усиновлення. Звідси бажання законодавця якомога детальніше і точніше

описати цей дуже делікатний та складний процес й захистити його від довільних тлумачень.

Особливе місце в переліку документів, спрямованих на запобігання незаконного усиновлення є: Конституція України; Конвенція ООН "Про права дитини" від 20.11.1989 р, яка набрала чинності для України 27.09.1991 р. [3, 35-54]; Декларація ООН "Про соціально - правові принципи, що стосуються захисту та благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання і їх усиновлення на національному і міжнародному рівні" від 1986 р. [3, 54-59]; Сімейний кодекс України.

Відповідно до Конвенції ООН "Про права дитини", "Держави - учасники, які визнали та (або) дозволяють існування системи усиновлення, забезпечують, щоб найкращі інтереси дитини враховувалися в першорядному порядку, і вони: забезпечують, щоб усиновлення дитини дозволялося тільки компетентною владою; визнають, що усиновлення в іншій країні може розглядатися як альтернативний спосіб догляду за дитиною; забезпечують, щоб у випадку усиновлення дитини в іншій країні застосовувалися такі ж гарантії та норми, які застосовуються відносно усиновлення в середині країни; приймають всі необхідні міри з метою забезпечення того, щоб у випадку усиновлення в іншій країні устрій дитини не приводив до одержання невинуватих фінансових вигід".

Безумовно, для багатьох українських дітей усиновлення іноземцями є єдиним шансом отримати право на нормальне життя. Проте ситуація із народжуваністю в Україні зараз надто невтішна. І держава просто зобов'язана дати пріоритет вітчизняним усиновлювачам. Це передбачає і Конвенція ООН "Про права дитини" і Гагська конвенція "Про захист дітей та співробітництві в області міждержавного усиновлення" від 29 травня 1993 року.

Однак, як відомо, Україна не являється учасником Гагської конвенції оскільки існують аргументи, які свідчать про те, що Україні не варто особливо поспішати з приєднанням до

Гаазької конвенції, оскільки фактично за цим ховається торгівля дітьми.

Слушною видається думка відомого розробника Гаазької конвенції Ганса ван Лоона, який визнає, що сам факт приєднання до конвенції і запровадження більш простої та добре структурованої процедури міжнародного усиновлення сприятиме боротьбі з міжнародною торгівлею дітьми. Адже, "якщо кандидатам в усиновлювачі запропонувати альтернативу, яка б забезпечила їх настановами, допомогла уникнути зайвих витрат та мінімізувати бюрократичні процедури, вони б менше спокушалися звертатися до сумнівних посередників" [6, 26].

На нашу думку багато в чому проблеми усиновлення іноземцями дітей вирішуються тим, що більшість розвинених країн приєдналися до Гаазької конвенції та діють відповідно до її положень. Якщо детально розглянути вимоги цієї конвенції, то можна побачити, що запропонований механізм усиновлення дітей іноземними громадянами, відповідає інтересам дітей позбавлених батьківського піклування більшою мірою, ніж нині діючий в Україні. Але, якщо прийняти її за основу із подальшою імплементацією у національне законодавство та доповнити двосторонніми міжнародними договорами з найактивнішими "приймаючими" країнами, Україна має шанси досягти високого рівня дотримання прав дитини при здійсненні усиновлення дітей іноземними громадянами.

Крім того, як відомо, існує висновок головного науково-експертного управління при апараті Верховної Ради від 9 червня 2003 р. з приводу законопроекту № 0104 "Про приєднання України до Конвенції про захист дітей та співпрацю у сфері міждержавного усиновлення", внесеного Кабінетом міністрів України на розгляд Верховної Ради. У ньому йдеться мова про те, що запропонована до ратифікації конвенція передбачає уніфікацію державами – учасниками процедури усиновлення, отримання зацікавленими особами необхідних відомостей про

потенційних усиновлювачів, здійснення посередницької діяльності по усиновленню на комерційних принципах [2, 119-129].

Для України приєднання до цієї конвенції є неприйнятним бо більшість правил і процедур, встановлених цим документом, вже передбачені законодавством України і діють на її території. Проте здійснення посередницької діяльності по усиновленню дітей, комерціалізація такої діяльності (передбачені ст. 32 конвенції) заборонені національним базовим в цій сфері нормативно-правовим актом – Сімейним кодексом України, який з 1 січня 2003 року вступив в дію (ст. 216). Приєднання ж України до конвенції з відповідними обмовками неможливе, оскільки стаття 40 останньої забороняє участь в ній з якими б то не було обмовками.

Таким чином ми підтримуємо думку аналітиків, що Конвенція "Про захист дітей і співпрацю у сфері міждержавного усиновлення" не може бути ратифікована [4, 486].

Аналіз вказаних міжнародно-правових актів дає підставу зробити висновок про те, що результатом імплементації основних положень міжнародно-правових актів у внутрішнє законодавство України стало запровадження принципових умов реалізації інституту усиновлення дітей, усиновлення дітей іноземними громадянами в нашій країні, а саме:

1. усиновлення визнається пріоритетною формою влаштування дітей, які цього потребують (Глава 18 СК України);
2. головною умовою усиновлення визнається найбільш повне врахування інтересів дитини (ч. 2 ст. 207 СК України);
3. особи, відповідальні за процедуру усиновлення, повинні мати відповідну професійну підготовку (ч. 1 ст. 207 України);
4. компетентні установи або служби повинні ще до усиновлення переконатися у тому, що між усиновленою дитиною і усиновленими складуться відносини, аналогічні відносинам між батьками та дітьми (ст. 218, підпункти 4, 6 п. 1, п.4 ст. 224 СК України);

5. законодавство має забезпечити, щоб дитина була визнана законним членом прийомної сім'ї і могла користуватися усіма витікаючими з цього правами (ч. 1 ст. 207 СК України);

6. усиновлення за кордоном має, як правило, здійснюватися через компетентні органи або установи із застосуванням гарантій і норм, подібних до тих, що діють при усиновленні в країні походження (ст. 283 СК України, Глава 5 нового ЦПК України);

7. у жодному разі усиновлення не повинно вести до одержання сторонами, які беруть у ньому участь, невиправданої фінансової вигоди (ст. 216 СК України).

Таким чином, законодавство України, яке регулює дану сферу правовідносин, стало відповідати основним актам, прийнятими міжнародною спільнотою. Але, питання щодо застосування в Україні міжнародно-правових актів безпосередньо в правозастосовчій діяльності дотепер залишається неврегульованим. Вважаємо, що це пов'язано з тим, що вищезазначені акти, здебільшого, мають декларативний характер, і кожна країна імплементує їх положення у своє внутрішнє законодавство з урахуванням доцільності.

На сьогодні в Україні наявні всі передумови для реформування державної системи опіки і піклування над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування у бік розвитку правових форм утримання та виховання таких дітей у сімейному оточенні. Є розуміння та усвідомлення такої необхідності як на рівні органів державної влади так і громадськості, є певний напрацьований досвід по створенню і функціонуванню таких правових форм як: дитячі будинки сімейного типу; прийомні сім'ї. На нашу думку потребується від держави лише – прийняття нормативно-правової бази, яка б забезпечувала діяльність та стимулювала розвиток зазначених форм.

Пріоритетність форм влаштування дітей-сиріт та дітей, які залишились без батьківського піклування, на нашу думку, слід визначити наступним чином: усиновлення; опіка в сім'ях

родичів; сімейні форми виховання (прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу); державні інтернатні заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Ми притримуємося тієї точки зору, яка відстоює самостійність кожної форми (Р.О. Халфіна) [7, 41], оскільки всі форми за яких дитина перебуває в сімейному оточенні, а саме: і усиновлення (удочеріння), і опіка (піклування), і прийомна сім'я та дитячий будинок сімейного типу мають власні особливості у їх правовому регулюванні.

Незважаючи на значну поширеність в Україні такої форми влаштування, як усиновлення існує і велика кількість випадків незаконного усиновлення. На сьогодні в науці кримінального права відсутнє єдине комплексне дослідження юридичних ознак складу злочину, передбаченого ст. 169 КК України "Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)". Вирішення низки питань кримінальної відповідальності за незаконне усиновлення, яке запропоноване багатьма авторами на рівні окремих наукових публікацій, розділів підручників, навчальних посібників з Особливої частини кримінального права, а також науково-практичних коментарів до КК, носить, як уявляється, фрагментарний та багато в чому спірний характер. Сама диспозиція ст. 169 КК достатньо складно викладена, що породжує й різне за своїм змістом тлумачення ряду ознак складу як серед наукових, так і серед практичних працівників. Усе це, безумовно, перешкоджає правильному та однаковому застосуванню правоохоронними органами кримінального закону, а певною мірою, й належній боротьбі з цим злочином.

Важливе те, що незаконне усиновлення не рідко приводить дітей не до нових батьків, а на глобальний ринок роботи-ртівлі і сексуальних послуг. На останньому саме діти користуються великим попитом. Продивившись та проаналізувавши електронні ресурси, ми побачили, що величезна безліч агентств, що пропонують свої послуги з усиновлення дітей з різних країн і пошуку сурогатних батьків, існує і в Інтернеті. Як стверджує реклама, цілі у них найбагатродніші - досвідченіші про-

фесіонали допомагають бездітним парам реалізувати свою мрію завести дитину. Проте ціни на "живий товар" не мають нічого спільного з добродійністю – заощадити можна, лише вибравши дитину не найпопулярнішої національності, зокрема, українця.

Маючи на увазі важливість розвитку інституту усиновлення (удочеріння) дітей-сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування, необхідно звертати увагу при здійсненні наглядових заходів, як на необгрунтовано створювані перешкоди в цій справі, так і на факти спрощення при підготовці та ухваленні рішення щодо усиновлення, що негативно відбиваються на інтересах дітей. В таких справах необхідно рішуче присікати спроби комерціалізації в цій сфері. Таким чином, виявлення фактів незаконного усиновлення і у ряді випадків пов'язаних з ними фактів торгівлі дітьми, що "комерціалізується", – це, перш за все завдання правоохоронних органів, органів охорони здоров'я і освіти, опіки і піклування. Робота ця полягає в перевірці будь-якої оперативної або іншої інформації, яка, нехай навіть побічно, але вказує на можливість здійснення таких угод [5].

Майже повсюдно, на всіх етапах процесу усиновлення порушується закон. Інформація про дітей, що залишилися без піклування батьків, несвоєчасно надходить в бази даних для централізованого обліку. Українські громадяни, на відміну від представників іноземних агентств, практично не мають доступу до бази таких даних. В результаті створюється реальна можливість для приховування здорових дітей від українських усиновлювачів, які згодом усиновлюються іноземними громадянами. На жаль, виходить так, що передати дитину на усиновлення за кордон виявляється набагато вигіднішою справою, ніж знайти дитині сім'ю в Україні. Неприпустима практика усиновлення, яка свого часу, на перших етапах становлення усиновлення дітей іноземними громадянами, була розвинена випадками користі і хабарництва, зберігається та має глибоке

коріння рецидиву. Для їх викорінювання необхідні зусилля всіх гілок державної влади, на всіх її рівнях, постійний нагляд за дотриманням законодавства про усиновлення з боку органів прокуратури, суспільний контроль.

Для повноцінного функціонування інституту усиновлення необхідно доопрацювати нормативні документи, зміцнювати і поширювати мережі соціальних служб для молоді в усіх регіонах, комплексно і систематично здійснювати:

1. роботу з кризовими сім'ями – задля можливості повернення дітей з прийомних сімей в рідні;
2. роботу з добору прийомних сімей – задля забезпечення кожній дитині можливості зростати в родинному колі;
3. соціальну підтримку – задля реалізації життєвих перспектив прийомних дітей після досягнення повноліття: розв'язання проблем житла,

Якщо глибинно проаналізувати, то можна побачити, що значне оновлення українського законодавства, що стосується умов і процедури усиновлення, введення судового порядку усиновлення, встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності за незаконне усиновлення, торгівлю дітьми, захистить інтереси дітей, сприятиме цивілізованому вирішенню всіх питань усиновлення. Опинилося – ні. Існування прийомної сім'ї як нового соціального інституту також стикається з численними проблемами, що потребують нагального вирішення.

Отже, виходячи з вищевказаного можна зробити висновок, що справа захисту дітей повинна дійсно стати дуже важливою справою держави як це проголошено в Конституції України. При цьому слід зважити на те, що застосування норм про кримінально-правову відповідальність має бути лише одним з комплексу заходів запобігання незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння). Без інших "інструментів" впливу на цю сферу соціального життя не варто сподіватися на досягнення цілей загального та спеціального запобігання посягань на незаконне усиновлення.

Використана література:

1. Конвенція ООН "О правах ребенка" 1989 г. - М. : ИНФРА-М, 2003. - 24 с.
2. Конвенція "Про захист дітей та співробітництво в галузі між-державного усиновлення". Документ Ради Європи, прийнятий сесією Гаазької конференції з міжнародного приватного права 29 травня 1993 р. // Законодавство України про сім'ю" (Збірник нормативних актів). - К.: Юрінком Інтер, 2002. - С. 119-129.
3. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. - 1997. - № 5. - С. 35-54.
4. Котляр А. "Зеркало недели", Между мамой и mother, или о целесообразности присоединения украины к гаагской конвенции по усыновлению детей. - 2004. - № 11. - С. 486.
5. Кушпель Е.В. Проблемы выявления и расследования торговли несовершеннолетними. Юрист-онлайн (электронный юридический журнал).
6. Петрушенко М. У суспільстві не повинно бути чужих дітей // Урядовий кур'єр. - 2005. - № 108. - С. 1-2.
7. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. - Москва: ЮЛ. - 1974. - 351 с.

І.М. Горбаньов

доцент кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

В.О. Горбаньова

викладач комісії економічних дисциплін
(Алчевський індустріальний технікум ДонДТУ)

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ АНТИЛЕГАЛІЗАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

У процесі трансформації системи державного регулювання низка нормативно-правових актів антилегалізаційного законодавства в Україні потребує постійного та цілеспрямовано-

го удосконалення. За допомогою внесення змін у згадані акти можливо не тільки зумовити економічне піднесення, а й підірвати засади тіньової економіки, яка досі присутня у нашій державі. Тож, вельми необхідним є удосконалення законодавства України у цій сфері, з урахуванням конфронтуючих потреб держави та суб'єктів господарювання.

Розв'язанню вищезазначених проблем присвячені наукові праці таких вчених, як: В.А. Абаканов, П.П. Андрушко, А.М. Бандурка, А.С. Беніцький, В.І. Борисов, А.Ф. Волобуєв, В.П. Головіна, В.А. Журавель, В.П. Корж, В.В. Лисенко, Г.А. Матусовський, О.О. Чаричанський, В.Ю. Шепітько та інші.

Динамічні умови господарювання вимагають постійного коректування антилегалізаційної системи на основі сучасного стану національної економіки та правової думки, тому що сьогодні вельми необхідно мати інструментарій, який би дозволив, з одного боку, виконувати державним органам свої функції, а з іншого боку, юридичним особам-суб'єктам підприємницької діяльності працювати у "прозорому" режимі.

На недостатню чіткість та складність законодавства у цій сфері справедливо нарікає В.І. Борисов. Він вказує, що при його формуванні порушено принцип ясності визначень, тому не випадково виникає багато питань щодо його застосування та взагалі сприйняття¹.

Дослідивши національне антилегалізаційне законодавство можна навести ряд неузгодженостей, що призводять до зменшення його ефективності у цілому.

Законом України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" (далі

---

¹ Див.: Борисов В.І. Наукове забезпечення протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом / В.І. Борисов // Протидія відмиванню "брудних" коштів та фінансуванню тероризму: громадська підтримка та контроль: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 20 червня 2003). - К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. - С. 91.

Закон № 249-IV) створена дворівнева система фінансового моніторингу, яка складається з суб'єктів первинного та державного моніторингу з відповідними завданнями та обов'язками, які на виважену думку В.А. Журавля прописані не зовсім чітко¹. Все ж вважаємо, що основний тягар з доказування фактів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, покладається на правоохоронні органи. У системі антилегалізаційного законодавства України досі присутні норми, які перешкоджають, а інколи унеможливають боротьбу правоохоронних органів з цим явищем. Так, для отримання даних про певну підозрілу фінансову операцію треба звернутися до установи банку для розкриття банківської таємниці. Ст. 62 Закону України "Про банки і банківську діяльність" (далі Закон №2121-III) містить порядок розкриття банківської таємниці. Інформація щодо юридичних та фізичних осіб, яка містить банківську таємницю, розкривається банками: органам прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Антимонопольного комітету України – на їх письмову вимогу стосовно операцій за рахунками конкретної *юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності* (курсив авторів) за конкретний проміжок часу². Якщо дану норму розуміти буквально, то вона не має дозволяючого механізму для розкриття банківської таємниці стосовно фізичних осіб, що не є суб'єктами підприємницької діяльності, які теж скоюють злочин, передбачений ст. 209 КК України. Вищезгадану правову норму, але більш докладну та розгорнуту знаходимо у п. 3.3. Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці, які затверджені Постано-

---

¹ Див: Журавель В.А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Науково-практичний посібник / В.А. Журавель. – Х.: ТОВ "Одіссей", 2005. – С. 68.

² П. 3 ч. 1 ст. 62 Закону України "Про банки і банківську діяльність" № 2121-III від 07.12.2000 року : за станом на 01.03.2009 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

вою Правління Національного банку України № 267 від 14.07.2006 року. Отже, при представленні працівником банку відомостей про фінансові операції фізичних осіб, що не є суб'єктами підприємницької діяльності, його можна притягати до відповідальності за розголошення банківської таємниці.

Незрозумілим, на нашу думку, є згадка у ч. 2 ст. 17 Закону № 249-IV про "покарання" юридичних осіб за здійснювані фінансові операції з легалізації (відмивання) доходів - ліквідацією за рішенням суду. На нашу думку, це аж ніяк не дієвий спосіб боротьби з таким явищем. Сама по собі юридична особа є відповідальною за вказане порушення, як пістолет чи ніж у руках злочинця. Юридична особа є лише засобом конкретної фізичної особи для скоєння такого караного діяння. Якщо ж уявити що у штаті юридичної особи працюють хоча б кілька десятків працівників, а її керівник вчинив легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, то ліквідація цього підприємства за рішенням суду нам здається зовсім недоцільною.

Закон № 249-IV зобов'язує суб'єктів первинного фінансового моніторингу, до яких відносяться і банки¹, на підставі наданих оригіналів або належним чином завірених копій документів ідентифікувати осіб, які здійснюють фінансові операції². Аналогічне завдання ставиться перед банками ст. 64 Законом № 2121-III. У згаданих законодавчих актах по-різному закріплена процедура ідентифікації. Так, Закон України № 249-IV з метою ідентифікації резидентів наголошує на визначенні для юридичних осіб - найменування, юридична адреса, документи про підтвердження державної реєстрації (включаючи

---

¹ Ст. 4 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" № 249-IV від 28.11.2002 року : за станом на 01.03.2009 р. // Відомості Верховної Ради. - 2003. - № 1. - Ст. 2.

² Ст. 6 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" № 249-IV від 28.11.2002 року : за станом на 01.03.2009 р. // Відомості Верховної Ради. - 2003. - № 1. - Ст. 2.

установчі документи, інформацію щодо посадових осіб та їх повноважень тощо), ідентифікаційний код згідно з Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України, реквізити банку, в якому відкрито рахунок, та номер банківського рахунку¹. А Закон №2121-III для ідентифікації юридичної особи зобов'язує банк першочергово ідентифікувати фізичних осіб, які є *власниками цієї юридичної особи, мають прямий або опосередкований вплив на неї та отримують економічну вигоду від її діяльності...*² (курсив авторів). Як бачимо присутня невідповідність. До речі, схожа ситуація складається і при ідентифікації нерезидентів.

Проаналізувавши норми приходимо до ряду висновків:

1. Закон № 249-IV, на відміну від Закону № 2121-III, має більш чітку процедуру ідентифікації.

2. Закон № 2121-III при ідентифікації першочергово передбачає ідентифікацію власників юридичної особи. Проте важко зрозуміти хто мається на увазі під власниками, що мають прямий або опосередкований вплив на неї та отримують економічну вигоду від її діяльності? Засновники, акціонери та інші прямо впливають на діяльність юридичної особи. Не є секретом, що інколи підприємство формально засновується і керується одними особами, а його дійсні справжні власники є геть інші, які впливають виключно опосередковано. Якщо це малося на увазі, тоді їх ідентифікація буде неможливою без проведення оперативно-розшукових заходів.

3. Відповідно до цивільного та господарського законодавства України засновниками та власниками юридичної особи можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, а також держа-

---

¹ Ст. 6 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" № 249-IV від 28.11.2002 року : за станом на 01.03.2009 р. // Відомості Верховної Ради. - 2003. - № 1. - Ст. 2.

² Ст. 64 Закону України "Про банки і банківську діяльність" № 2121-III від 07.12.2000 року : за станом на 01.03.2009 р. // Відомості Верховної Ради. - 2001. - № 5-6. - Ст. 30.

ва. Тож у останніх двох випадках банк не має можливостей ідентифікувати фізичних осіб, які є власниками цієї юридичної особи. Маємо білу пляму у національному законодавстві – незрозуміло, як ідентифікувати клієнта – юридичну особу, коли її власники юридичні особи чи держава.

Взагалі дублювання обов'язків з ідентифікації у Законах № 249-IV та № 2121-III вважаємо зайвим. Окрім того зауважимо, що певна неточність та відмінність аналогічних норм наведених законів призводить до неправильного їх розуміння та трактування, що негативно відображається на боротьбі з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом.

Серед інших протиріч та невизначеностей, що мають місце в антилегалізаційному законодавстві виділяється неоднозначність предмета легалізації у диспозиції (кошти та інше майно) ст. 209 КК України та у її назві (доходи)¹. У Законі № 249-IV зміст терміну доходи визначається більш широко, ніж у ст. 209 КК України, що ставить під сумнів доцільність його використання взагалі. Можна припустити, що вказаний термін з'явився завдяки непродуманому запозиченню з Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом². Обґрунтованою, на нашу думку, є пропозиція О.О. Чаричанського, що більш вдалим є визначення предмета легалізації як "майна у розумінні речі, що має вартість та ціну"³, або права на таку річ. Це додасть стрункості нормативно-правовим актам та зніме неясності при їх розумінні.

---

¹ Ст. 209 КК України № 2341-II від 05.04.2001 року : за станом на 01.03.2009 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

² Закон України "Про ратифікацію конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 рік" № 738 від 17.12.1997 року : за станом на 01.03.2009 р. // Відомості Верховної Ради. – 1998. – № 16. – Ст. 72.

³ Чаричанський О.О. Предмет легалізації (відмивання) прибутків, одержаних незаконним шляхом / О.О. Чаричанський // Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. Вип. 4. – Х., 2002. – С. 224.

Ст. 2 Закону №249-IV містить визначення дій, які відносяться до легалізації (відмивання) доходів - дії, спрямовані на приховування чи маскуванню *незаконного походження* (курсив авторів) коштів або іншого майна...¹. Наголошуємо, що йдеться про кошти та майно лише незаконного походження, а не злочинного походження, внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння. Така невідповідність призводить до зайвої криміналізації дій з коштами або іншим майном, що отримані у незаконний спосіб, тобто і внаслідок вчинення правопорушення, за яке може бути і не передбачена кримінальна відповідальність.

Для уникнення двозначного тлумачення предмета легалізації (відмивання) при побудові правових норм доцільно використовувати єдині уніфіковані поняття та терміни, які будуть однаковими за внутрішнім змістом.

З урахуванням викладеного вважаємо за потрібне внести наступні зміни до системи антилегалізаційного законодавства України:

П.3, 4 та 6 ч.1 ст.62 Закону України "Про банки і банківську діяльність" № 2121-III від 07.12.2000 року викласти у такій редакції: "Інформація щодо юридичних та фізичних осіб, яка містить банківську таємницю, розкривається банками: 3) органам прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Антимонопольного комітету України - на їх письмову вимогу стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної або фізичної особи за конкретний проміжок часу; 4) органам Державної податкової служби України на їх письмову вимогу з питань оподаткування або валютного контролю стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної або фізичної особи за конкретний проміжок часу; ... 6) органам державної виконавчої служби на їх письмо-

---

¹ Ст. 2 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" № 249-IV від 28.11.2002 року : за станом на 01.03.2009 р. // Відомості Верховної Ради. - 2003. - № 1. - Ст. 2.

ву вимогу з питань виконання рішень судів стосовно стану рахунків конкретної юридичної або фізичної особи".

Ч. 2 ст. 17 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" № 249-IV від 28.11.2002 року викласти у такій редакції: "Юридичні особи, які здійснювали фінансові операції з легалізації (відмивання) доходів або фінансували тероризм, можуть бути ліквідовані за рішенням суду, після того, як фізичні особи, винні у порушенні вимог цього Закону, понесуть певну відповідальність, і якщо це не завдасть шкоди іншим особам".

Ст. 6 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" № 249-IV від 28.11.2002 року та ст. 64 Закону України "Про банки і банківську діяльність" № 2121-III від 07.12.2000 року привести до відповідності або зняти зайве дублювання у інший спосіб.

Назву ст. 209 КК України змінити, де слово "доходів" замінити на "коштів або майна" та викласти її у такій редакції: "Легалізація (відмивання) коштів або майна, одержаних злочинним шляхом".

Ст. 2 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" № 249-IV від 28.11.2002 року викласти у такій редакції: "До легалізації (відмивання) доходів цим Законом відносяться дії, спрямовані на приховування чи маскування коштів або іншого майна злочинного походження чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів або іншого майна, за умови усвідомлення особою, що вони були доходами".

Внесення вказаних змін до законодавства України виключно сприятливо позначиться на чіткості та ясності норм права, зніме окремі неузгодженості та облегшить боротьбу правоохоронних органів з легалізацією (відмиванням) коштів або майна, одержаних злочинним шляхом.

К.Г. Горбатенко

студент

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ЧИННИКИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Поняття корупції вперше було сформульовано 34-ю Сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1979 р. Фахівцями організації об'єднаних націй корупцією визначено як "виконання посадовими особами будь-яких дій або ж бездіяльність у сфері виконання їх посадових повноважень за винагороду у всякій формі в інтересах того, хто надає цю винагороду, як з порушенням посадових інструкцій, так і без їх порушення".

Закон України "Про боротьбу з корупцією"¹ трактує корупцію як діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямовану на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, які не передбачаються чинним законодавством.

Проте, при детальному вивченні, знаходимо в цьому нормативно-правовому акті певні вади та прогалини.

Законом встановлюються такі суб'єкти корупційних діянь: державні службовці, народні депутати України, АРК та інших органів законодавчої влади. Для відновлення соціальної справедливості у 1997 році до цього переліку внесли і посадових осіб місцевого самоврядування.

Ряд фахівців намагаються кваліфікувати корупцію, піддавши це явище певній структуризації. Наприклад, російський політик Г.А Сатаров у своїй практиці визначає чотири головні її типи:

- хабарництво у торгівлі, пов'язане з функціонуванням чорного ринку, протизаконними фінансовими та майновими

---

¹ Закон України "Про боротьбу з корупцією" ч. 2 ст 3.

операціями, ухиленням від сплати податків, фальсифікацією фінансових документів;

- патронажна система, що виникає, як правило, тоді, коли реалізація незаконних угод концентрується в руках обмеженої кількості осіб або організацій. Діячі, які контролюють патронажні системи, намагаються монополізувати владу аж до встановлення повного контролю за діяльністю легітимного уряду;

- непотизм (дружба або кумівство) призводить до виникнення несправедливих великих поступок при укладанні угод, призначення родичів на ведучі посади в системі управління, пільгової купівлі власності тощо;

- кризова корупція - робота великої кількості бізнесменів в умовах ризику, коли предметом купівлі-продажу стають рішення офіційних органів, які можуть призвести до великих політичних зрушень або змін у країні.¹

Наявність та процвітання всіх чотирьох типів корупції в Україні є свідченням того, що українська корупція є системною. На відміну від розвинених країн, де корупція частіше за все вражає одну складову частину політики - впливову спілку чи політичну партію. Україна ж є менш захищеною системою інститутів і "охоронними організаціями", що дозволяє більшості тих, хто має "доступ до корумпованого тіла", використовувати його для того, щоб просто вижити, а привілейованій меншості - продовжувати своє збагачення.

Щодо першої категорії (більшості), то основною детермінантою корупції залишається низька заробітна платня, в основному серед державних службовців. Це призводить до появи "мертвих душ" у державних списках, незрозумілих та невиправданих відряджень, залучення "себе як експерта собі" для надання консультацій (та отримання за них відповідної платні). Розвиток "медичного та освітнього шантажу" теж належить до цієї сфери.

---

¹ Сатаров Г.А. Краткий курс борьбы с коррупцией. - М., 2005. - С. 75.

Варто зазначити, що серед усіх документів найліпшу оцінку від міжнародних і вітчизняних експертів отримала "Національна програма боротьби з корупцією", розроблена Міністерством юстиції у 1997 р., з неофіційною назвою - "Чисті руки". Станом на 1 січня 1998 року програма мала бути виконана. Саме на 1998 рік припадає пік публікацій про "розквіт" корупції в Україні, її наслідки і бездіяльність влади. Але програмою не було передбачено звітування перед громадськістю про наслідки її реалізації та рівень корумпованості в країні, скоріш нотатки про сучасний стан корупції у державі.

Зазвичай, у таких концепціях йдеться про методи боротьби або стримування корупції у процесі реформ, що полягають у розвитку культури етики й здійсненні заходів, що сприяють підзвітності та гласності¹. Утім на той час політична більшість підтримувала позицію про те, що розквіт кризових відносин - не є результатом широкомасштабної корупції, а наслідок недостатнього примусу.

У багатьох дослідженнях причин адміністративної корупції наголошується на живучості традиційних цінностей та звичаїв, що суперечать запитам сучасної бюрократії. У бюрократів існує два набори цінностей. Хоч вони й виховані в межах сучасних організацій, однак, є прибічниками традиційних норм. Сила традиції виявляється надто потужною: якщо навіть бюрократ визнає традиційні цінності потужного суспільства, він постійно змушений ними поступатися. Наприклад, щоб уникнути звинувачень у невдячності, політики й вищі державні чиновники повинні оточувати себе своїми колегами, друзями, а також найближчими родичами, добирати для себе на роботу працівників не за професійними якостями, а за показниками особистої відданості чиновнику. Зазначена ситуація викликає у деяких державних службовців труднощі щодо при-

---

¹ Савицький О.Г. Корупція без кордонів // Політика і культура. - 1999. - № 1.

стосування до деперсоніфікованих, не заснованих на особистих інтересах, правових вимог сучасної демократії.

Що ситуації у державі професор Мельник М.А. вбачає раціональним здійснення таких заходів:

1. Розробка наведеного процесу ухвалення рішень таким чином, щоб до цього не залучати тих державних службовців, які можуть опинитися під тиском своєї сім'ї або родичів;

2. Широке оприлюднення згаданих вказівок, підкреслюючи той чинник, що державні чиновники перебувають у певних межах і не можуть діяти на власний розсуд;

3. Введення ефективної системи підвищення кваліфікації державних службовців всіх рівнів разом із формуванням і розповсюдженням чітко визначених етичних норм та правил поведінки;

4. Посилення (або запровадження) адміністративних заходів, що забезпечать відповідальність керівників усіх рівнів за існування корупції у межах їх компетенції.¹

Багато заходів, здійснених в ході реформи державної служби, також можуть дати позитивний ефект для стримування корупції. Це і відміна непотрібних процедур і ліцензій, численних узгоджень, спрощення податкової системи, створення робочих місць, за які люди трималися б і цінували їх, а не ризикували втратити через хабарництво. Контроль майна й доходів вищих державних чиновників чітко спрямовано на досягнення підзвітності та покликано протидіяти корупції.²

Періодичне надання посадовими особами декларацій про доходи, майно й борги є одним із основних інструментів збереження "чистоти" державної служби. Хоча, зазвичай, оприлюднення про відомості про майно і доходи не буде чітко ви-

---

¹ Мельник М.А. Антикоруptionна діяльність в органах державної влади та її наукове забезпечення // Право України. - 2008. - № 3.

² Луговий В., Князев В., Куценко В., Литвинов Г. Проблеми та пріоритети удосконалення добру, розстановки й підготовки кадрів державного управління в Україні // Вісник УАДУ. - 2005. - № 4.

конуватися тими, хто бере участь у корупційних діях, проте змусить зафіксувати своє фінансове становище і створить основу для можливого подальшого судового розслідування.

При цьому слід враховувати, що контроль може виявитися наполегливим і втручатися в особисте життя людини, особливо, якщо він поширюється на близьких членів сімей державних службовців.

Слід зазначити, що за відсутності ефективних каналів зв'язку між тими, хто захищає закони і тими, хто виконує бюрократичну роботу, перші будуть неспроможними ефективно виконувати свої обов'язки, а останні - незадоволеними, позбавленими мотивації та безсилим протидіяти корупції. Необхідно розробити такі процедури, щоб скарги, які викликають довіру, могли доводитися до відома і розслідуватися, а скаржники не наражали на небезпеку своєї кар'єри або, власне, себе на ризик розплати в майбутньому.¹

Процедуру роботи зі скаргами щодо негативної поведінки керівництва необхідно переглянути, створивши механізм, за допомогою якого державні службовці могли б повідомляти про можливі випадки корупції або неналежну поведінку без ризику розплати або перешкод для своєї кар'єри; необхідно, забезпечити незалежну оцінку скарг, тощо. Отже, в Україні звинувачувати нікого окрім держави і народу не можна.

Можна сказати, що висновки не є втішними щодо нашої держави. Причин для корупції - максимум, протидії їй - мінімум, і лише на декларативному рівні. Боротьба з корупцією ведеться на підставі таких нормативно-правових актів:

- Національної програми боротьби з корупцією від 10 квітня 1997 року, Законів України "Про державну службу" від 16 грудня 1993 р.;

- Закону України "Про боротьбу з корупцією" від 5 жовтня 1995 р.;

---

¹ Невмерлецький Є. Хто ж вони, суб'єкти корупції? // Політика і час. - 1998. - № 11-12.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

- Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" від 30 червня 1993 р.;

- Постанови Верховного Суду України "Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією" від 25 травня 1998 р.;

- Концепцією боротьби з корупцією на 1998-2005 роки та інших документів, кількість яких, на відміну від кримінальних справ щодо корупції, зростає щороку.

Для того щоб змінити й довести громадське сприйняття корупції як неминучого зла, звичайно, необхідним є значне підвищення заробітної платні у контексті загальної реформи державного сектору. Проведення ряду адміністративних реформ у сфері боротьби з корупцією мають функціонувати на ряду із прямими вказівками законодавства, та антикорупційної системи, що функціонує. Саме з цих причин є необхідним сприяння державної влади до формування процедур і систем державної служби з метою налаштування відповідальності до інтересів суспільства та держави і цілому.

Використана література:

1. Кримінальний кодекс України зі змінами та доповненнями на стан від 15 березня, "Одіссей" 2009 р.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення станом на 24 лютого "Одіссей" 2009 р.

3. Указ Президента України Про Концепцію подолання корупції в Україні "На шляху до доброчесності" Від 11 вересня 2006 р.

4. Закон України "Про боротьбу з корупцією" : від 5 жовтня 2005р. // ВВР України. - 2005. - № 34.

5. Луговий В., Князев В., Куценко В., Литвинов Г. Проблеми та пріоритети удосконалення добору, розстановки й підготовки кадрів державного управління в Україні // Вісник УАДУ. - 2005. - № 4.

6. Невмерлецький Є. Хто ж вони, суб'єкти корупції? // Політика і час. - 1998. - № 11-12.

7. Полтавський В. Шляхи поліпшення кадрового складу державної служби в Україні // Вісник УАДУ. - 2006. - № 1.

8. Савицький О. Корупція без кордонів // Політика і культура. - 1999.
9. Сатаров Г.А. Краткий курс борьбы с коррупцией. - М., 2005. - С. 75.
10. Мельник М.А. Антикорупційна діяльність в органах державної влади та її наукове забезпечення // Право України. - 2008. - № 3.

Ю.В. Гусейніков

старший науковий співробітник
(Національна академія Служби безпеки України)

РОЛЬ ОФШОРНИХ ЗОН У ВІДМИВАННІ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ

Функціонування господарюючих суб'єктів, які здійснюють свою діяльність на території України, а центр нагромадження власного прибутку розміщують за її межами, приводить, з одного боку, до скорочення податкових надходжень в український бюджет, а з іншого - до несанкціонованого витоку капіталу за кордон. Як слідство цього, Україна фінансує цілу низку і без того процвітаючих країн. При цьому маючи гостру потребу в інвестиціях для модернізації власної економіки. Можливим це стає завдяки функціонуванню таких економічних утворень, як офшорні зони.

Актуальність проблем, пов'язаних з офшорним бізнесом, визначається кількістю недоотриманих бюджетом України коштів, у зв'язку з "проходженням" українських капіталів через офшорні зони.

Зазначені обставини диктують необхідність якнайшвидшого прийняття спеціалізованого законодавства, покликаного захистити національну економіку від негативного впливу з боку офшорного бізнесу. Без вивчення світового досвіду, що накопичений як в області використання офшорних структур діловими колами й приватними особами, так і в області конт-

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

ролю процесів, що відбуваються в офшорному бізнесі з боку держави, неможливе створення ефективного законодавства, яке б ефективно регламентувало правовідносини в цій сфері. Даним питанням в своїх працях багато уваги приділяли такі вчені, як Літвінчук І.А., Сиваченко І.Ю., Кухарська Н.О., Левицький М.А., Безкоровайна І.В., Макогон Ю.В., Коваленко О.М., Мамонтенко Н.С., Корнєєва О.І., Гарасюк О.А., Користін О.Є., Касир Л.С., Круша Л.В., Данько Т.П., Окрут З.М.

Разом з тим, вказані питання потребують подальшого дослідження. Офшорні зони й пов'язані з ними способи ведення господарсько-економічної діяльності міцно ввійшли в сучасну економіку, а офшорний бізнес придбав масштаби планетарного явища. Сьогодні офшорні зони стали невід'ємною частиною світової економічної системи й національних економік багатьох, у тому числі високорозвинених країн. При цьому в офшорних фінансових центрах зосередилися значні капітали, що впливають на економічні процеси в усьому світі.¹

Розглядаючи роль і місце офшорних зон у світовій економічній системі, слід зазначити, що всі вони є різновидом спеціальних економічних зон.

Офшорні зони розглядаються багатьма дослідниками, як особливий клас спеціальних економічних зон, що має свою головну відмінність у тім, що зареєстровані в них підприємства не мають права здійснювати будь-яку виробничу діяльність. Найважливішими їх рисами також є високий рівень банківської таємниці та мінімальне державне регулювання. Офшорні зони служать свого роду "податковими оазисами (притулками)", що обслуговують міжнародні фінансові операції. Прикладами офшорних центрів є, передусім, острівні території - Антильські, Багамські, Бермудські, Віргинські, Кайманові, Барбадос, Гернси і Джерсі, Кіпр, Мальта, Мадей-

---

¹ Архипов А., Городецкий А., Михайлов Б. экономическая безопасность: факторы, критерии, показатели // Вопросы экономики. - 1994. - № 12. - С. 36-44.
138

ра, а також Гонконг, Західне Самоа, Ірландія, Ліберія, Ліван, Ліхтенштейн, Панама, Сінгапур і низка інших¹. Офшорні зони дають господарським агентам, які їх використовують, наступні переваги:

- податкові пільги, значну свободу;
- практичну відсутність валютного контролю;
- можливість проведення операцій з резидентами у будь-якій іноземній валюті і у будь-якій країні світу;
- списання витрат на місці;
- анонімність, секретність фінансових операцій (головним чином діє лише вимога інформувати власті про сумнівні операції).

При цьому внутрішній ринок позикових капіталів зони ізолюється від рахунків резидентів. Справа в тому, що класичний варіант офшора передбачає господарську і фінансову діяльність в офшорній зоні тільки нерезидентів.

Мати офшорну компанію означає мати зареєстровану юридичну особу, що володіє активами в іноземній юрисдикції. Ця юридична особа може бути довірчим трастом, корпорацією, компанією з обмеженою відповідальністю, навіть особистим рахунком у банку. Офшорна компанія орієнтована на ведення справ не в юрисдикції її створення, її характеризує наступне: можливість швидкого заснування, конфіденційність, широкі повноваження, низькі витрати, низьке або нульове оподаткування і мінімальні вимоги до реєстрації і звітності². Саме ці так звані "пільги" офшорних зон і провокують злочинні організації до різного роду зловживань.

Ділки тіньового бізнесу широко використовують можливості, що пропонують офшорні центри, для легалізації кримі-

---

¹ Британская Виргиния - наиболее активно растущая офшорная зона // Offshore review. - 1997. - № 2.

² Лысов С. Шесть лет конституции Украины: характер у государства портится // Юридическая практика. - 2002. - № 27(237). - 23 июля. - С. 7.

нальних активів, тим самим створюючи перешкоди кримінальним розслідуванням. Складність діяльності правоохоронних органів посилюється фактом того, що в багатьох випадках офшорні центри запроваджують досить сувору банківську таємницю, ефективно захищаючи іноземних інвесторів від розслідування і судового переслідування. Хоча банківська таємниця і офшорні центри достатньо виправдано використовуються у легальному бізнесі, вони можуть пропонувати необмежений захист злочинцям, безліч можливостей для відмивання коштів та інших видів кримінальної діяльності.

Юрисдикції, що пропонують високий рівень таємниці та різноманітні фінансові механізми та інституції, забезпечуючи анонімність зацікавленим власникам, досить привабливі для злочинців через величезну різноманітність причин, включаючи потенційне прикриття та захист, які вони пропонують за відмивання коштів. Водночас, будь-які злочинці, починаючи від продавців наркотиків до фондових шахраїв і контрабандистів, звертаються до легалізації своїх доходів, як вважає Користін О.Є., щонайменше з двох причин:

- фінансовий слід сам по собі може стати доказом проти того, хто здійснив злочин;

- грошові доходи або інше майно можуть бути об'єктом розслідування й конфіскації. У цьому контексті доцільно розглядати процес легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, як динамічний тристадійний процес, що включає: першу стадію – звільнення доходів від прямого зв'язку зі злочином; другу стадію – знищення цього сліду для припинення переслідування та третю стадію – забезпечення доступності доходів для злочинців разом із приховуванням їхнього географічного походження.

Кримінальні капітали переміщуються за кордон і циркулюють через міжнародну систему платежів для того, щоб приховати слід від перевірки. Досить елементарною фінансовою операцією з використанням офшорного фінансового центру

забезпечується здійснення саме другої стадії процесу легалізації. Таким чином, між адміністративною владою й особою, яка проводить операції з "відмивання" брудних капіталів, існує рівень банківської таємниці та рівень корпоративної таємниці.

Спільна домінанта у відмиванні коштів й інших фінансових злочинів - апарат, створений в офшорних центрах, що допомагає окремим особам і компаніям приховувати активи. Водночас, лише зміна певних правил, зокрема щодо банківської таємниці, не допоможе уникненню використання офшорних центрів злочинцями. Швидше за все, буде створено набір інструментів, який складатиметься з нових корпоративних інструментів, фондів, трастів, трастових компаній, банків і банківських рахунків, що допомагатимуть юрисдикціям уникати співпраці зі світовою спільнотою у кримінальних і податкових розслідуваннях. Таким чином, те, що розпочалося як бізнес для обслуговування потреб привілейованої еліти, стало величезною прогалиною в інтернаціональній легальній і фінансовій системі.

Слід чітко уявляти, що офшорна банківська діяльність, є не тільки елементом світової фінансової системи, але і самостійною структурою зі своїми компонентами, якими легко можуть скористатися шахраї та правопорушники, котрі займаються легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, бажаючи репатріювати грошові кошти у свою країну, вивести їх з-під контролю правоохоронних органів або замаскувати їхнє походження і власника, знайти в офшорних фінансових сховищах характеристики, які у багатьох відношеннях можна використати для своїх цілей. До компонентів цієї сфери належать¹.

• Банки, що є філіями або відділеннями банків у країнах з чітко розробленою правовою системою. Якщо в своїй країні

---

¹ Фитуни Л.Л. Теневой оборот и бегство капитала. - М.: Изд. Фирма "Восточная литература" РАН, 2003. - 264 с.

такі банки дотримуються встановлених норм, то в країнах, що виступають фінансовим притулком, вони дозволяють собі діяти менш сумлінно, фактично за подвійними стандартами.

- Місцеві банки. Останнім часом в офшорних фінансових центрах різко зросла кількість новостворених банків. Вони засновуються відносно швидко, проходячи мінімальну перевірку в разі забезпечення базового розміру капіталу. Тим самим створюються широкі можливості для шахрайства.

- Міжнародні комерційні корпорації. Дозволяють забезпечувати конфіденційність у фінансових справах, зокрема, в питаннях приватного придбання, володіння чи продажу власності з послугами високого рівня відповідальності. Здебільшого такі корпорації створюються в країнах, у яких за законом не може розголошуватися інформація про директорів або власників компаній. Завдяки перевагам та простоті створення їхня чисельність останнім часом значно зросла. А у зв'язку з подальшими спробами встановити державний контроль над офшорними банками вони мають стати ще більш зручним механізмом переміщення, приховування або легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

- Трастові компанії, брокерські фірми та фірми з обміну валют. Подібні до банківських закладів, але здійснюють фінансову діяльність, як правило, без контролю з боку держави, можуть легко, швидко та практично безконтрольно переміщати грошові кошти. Як філії вітчизняних структур вони можуть бути каналами для відмивання коштів.

- Трастові схеми. Дозволяють особі, котра засновує траст, створити захисний траст, діяльність якого виходить за норми загального права, чим забезпечується високий рівень конфіденційності, збереження в таємниці всіх аспектів управління фондом.

- Банківські закони. Здебільшого забезпечують захист депозиторів з погляду конфіденційності та нерозголошення таємниці. Хоча чимало офшорних фінансових центрів і заявля-

ють про те, що вони готові співробітничати з іноземними правоохоронними органами у справах, пов'язаних із доходами, одержаними злочинним шляхом (Швейцарія і Багамські острови вже прийняли з цією метою низку заходів), таке співробітництво практично не завжди можливе, але навіть якщо воно і має місце, то супроводжується значними затягуваннями. У результаті грошові кошти можуть бути переведені в іншу країну, тому навіть якщо правоохоронні органи і вистежують грошові потоки, вони не завжди можуть їх перехопити.

- Мобільні рахунки. Злочинці, відкриваючи рахунки в одній юрисдикції, залишають інструкції миттєвого трансферту до іншої при кожному новому надходженні капіталів на рахунок. Більш того, при небажаному для власника витoku інформації щодо наявності таких рахунків даний факт повідомляється у другий банк, грошові кошти переводяться в третє місце. Такі схеми відомі правоохоронним органам за назвою "блукаючі рахунки" і є серйозною проблемою в процесі вилучення "брудних" грошових коштів. Перший рахунок є інструментом раннього повідомлення про наміри правоохоронних органів для прийняття відповідних контрзаходів щодо захисту капіталів.

- Використання казино. У багатьох офшорних фінансових центрах між банками і казино встановлюються симбіотичні відносини. Прикладом тому є Аруба, де незалежно від результатів гри учасник одержує чек на пред'явника від банку в США. Зазначена сума вважається виграшем у казино. Ніхто ніколи не перевіряє бухгалтерські книги і не з'ясовує джерело надходження коштів.

- Зони вільної торгівлі. У багатьох випадках між офшорними фінансовими центрами і зонами вільної торгівлі існує симбіотичний зв'язок, що дозволяє особам, які займаються відмиванням коштів, одночасно використовувати банки, міжнародні комерційні корпорації та легітимні торговельні компанії. У зонах вільної торгівлі операції щодо відмивання коштів

здійснюються цілком легально. "Брудні" капітали використовуються для законного придбання товарів, що потім перепродаються у своїй країні, забезпечуючи законне джерело доходу.

- **Допомога і роль агентів.** Офшорні центри використовують послуги брокерів і агентів, які виступають як посередники при відкритті рахунків, трастів тощо, а також забезпечують додатковий захист і конфіденційність. Цих посередників можна розділити на кілька рівнів. До першого рівня належать так звані фінансові консультанти, які роз'яснюють переваги участі в офшорній діяльності. У деяких випадках вони дають конкретні поради та рекомендації особам, які бажають брати участь у такій діяльності. Другий рівень використовує адвокатів, бухгалтерів і брокерські фірми або фінансові установи, що надають послуги широкому колу клієнтів, одні з яких переслідують законні інтереси, інші ж схильні до скоєння діяння кримінального характеру. Третій рівень складають фінансові менеджери, котрі зайняли нішу спеціалізованих послуг для клієнтів, які займаються виключно протиправною діяльністю. Якщо посередники другого рівня певним чином потурають злочинній діяльності, то в основі діяльності агентів третього рівня лежить явна змова зі злочинцями з метою приховування доходів і відмивання коштів.

- **Інформація про можливі послуги.** Ще одним важливим компонентом офшорної фінансової системи є реклама, що розміщується не тільки в буклетах авіакомпаній, але й у World Wide Web, де у формі діалогу рекламується цілий спектр фінансових послуг. Докладна інформація в деяких випадках супроводжується пропозицією додаткових послуг (наприклад, оформлення другого або третього паспортів), а також консультаціями про те, як уникнути аудиторської перевірки або не допустити прослуховування телефонних розмов. Крім того, пропонуються різні варіанти простої та швидкої реєстрації компаній у певних правових системах.

- **Надання фальшивих документів,** що полегшують відмивання коштів і здійснення інших незаконних діянь. Деякі

офшорні фінансові установи видають фальшиві рахунки-фактури, коносаменти, сертифікати та інші документи, що додають законний характер різним угодам, починаючи від шахрайства до незаконного обігу зброї¹.

Таким чином, усі перераховані особливості офшорних фінансових центрів створюють значні проблеми як для системи міжнародного контролю і регулювання, так і для самих офшорних центрів. На міжнародному рівні завдання полягає в тому, аби вживати заходів щодо обмеження протиправних діянь, не ускладнюючи законну діяльність.

С.Ф. Денисюк

кандидат юридичних наук, доцент
*(Державна податкова адміністрація України
в Харківській області)*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ З ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ ТІНЬОВИХ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Точкою відліку в боротьбі світової спільноти з легалізацією доходів отриманих злочинним шляхом, можна вважати 1988 рік, коли ООН була розроблена Конвенція "Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин"², яка зобов'язала країни, що підписали її, боротися з відмиванням доходів, отриманих від торгівлі наркотиками.

---

¹ Користін О.Є. Відмивання коштів: теоретико - правові засади протидії та запобігання в Україні: Монографія. - Київ: нац. ун-т внутр. справ. - К., 2007. - 448 с.

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: Конвенція ООН від 20.12.1988 року// Офіційний сайт Верховної Ради України. - www.rada.gov.ua.

Сьогодні діяльність більшості транснаціональних злочинних організацій пов'язана не тільки з акумуляцією доходів від незаконного обороту наркотиків, але і з доходами від інших серйозних національних і транснаціональних злочинів і іншими способами істотного підриву економіки. Останніми роками відбулося помітне зростання професіоналізму діяльності таких організацій і витонченості схем по "відмиванню" доходів. Спостерігається процес виділення "відмивання" грошей в окрему злочинну галузь. Така тенденція пов'язана, зокрема, з виходом на міжнародні ринки злочинних організацій з пострадянських країн.

На даний час необхідна побудова національної системи протидії відмиванню грошей з урахуванням досвіду інших країн і рекомендацій міжнародних організацій, суб'єктами якої стануть як державні органи, так і всі фінансові установи. Основні міжнародні вимоги зводяться до наступного: пристосовування сорока рекомендацій FATF; пристосовування рекомендацій Базельського комітету "Знай свого клієнта"; лібералізація вимог до розголошування банківської і комерційної таємниці в цілях боротьби з відмиванням грошей; ідентифікація і інформування про підозрілі і сумнівні операції; поліпшене регулювання діяльності організацій і осіб, що займаються фінансовими операціями; конфіскація доходів, отриманих злочинним шляхом; працездатні механізми міжнародної співпраці, і т.д.

Нині проблема відмивання грошей та здійснення фінансових операцій, безпосередньо пов'язано з глобалізацією економіки, розподілом сфер впливу між транснаціональними фінансовими групами, зростання ролі та значення кримінального міжнародного капіталу, пов'язаного зі злочинною діяльністю транснаціональних незаконних формувань (організацій), зокрема нарко-, порно- бізнес, незаконний обіг наркотичних і психотропних речовин, незаконний обіг зброї, незаконний

автобізнес, фінансові махінації глобального масштабу, що і робить цю проблему міжнародною¹.

Виходячи із зазначеного, проблема відмивання грошей містить потенційну загрозу не тільки окремо взятій державі, але й усьому світовому співтовариству.

Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання боротьби з легалізацією тінєвих доходів отриманих злочинним шляхом вивчалися науковцями з різних галузей права: кримінального права та кримінології (О.М. Джу́жа, О.Г. Кальман, І.Є. Мезенцева, О.О. Чаричанський та інші), фінансового права (О.М. Горбунова, О.Б. Росоляк та інші), міжнародного права (О.В. Київець), у наукових дослідженнях з адміністративного права та процесу (В.Т. Білоус, А.О. Клименко, Ю.М. Лисенков, О. П. Рябченко та інші). Разом з тим, питання міжнародно-правового регулювання боротьби з легалізацією тінєвих доходів отриманих злочинним шляхом ще не знайшли достатнього теоретичного опрацювання.

На сьогоднішній день діє ряд міжнародних нормативно-правових актів спрямованих на боротьбу з відмиванням доходів отриманих злочинним шляхом. Їх можна класифікувати за такими ознаками:

А) за характером приписів - обов'язкові та рекомендаційні:

- обов'язкові (Конвенція ООН про незаконний оборот наркотичних і психотропних речовин 1988 року, Конвенція ООН по боротьбі з транснаціональною злочинністю та Протоколи до неї 2000 року, Страсбурзька Конвенція по відмиванню, пошуку, вилученню і конфіскації незаконно нажитих коштів 1990 року);

- рекомендаційні (звіт Світової конференції міністрів про організовану транснаціональну злочинність (включаючи Гло-

---

¹ Київець О.В. Міжнародно-правове регулювання боротьби з відмиванням "брудних" грошей: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 // Національна академія наук України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. - К., 2003. - С. 20.

бальний план проти організованої транснаціональної злочинності) 1994 року, Рішення Спеціальної сесії ГА ООН 1998 року (включаючи Політичну декларацію ГА і План дій по боротьбі з відмиванням грошей), Рішення – рекомендації, прийняті в рамках Глобальної програми по боротьбі з відмиванням грошей 1999 і 2000 років, Ризька декларація, листопад 1996 (Організація балтійських держав), Положення по запобіганню використанню банківської системи з метою відмивання грошей, грудень 1988 року (Базельський комітет з банківського регулювання і контролю над банківською діяльністю); Кінгстонські декларації, листопад 1992 (CFATF), Директива по попередженню використання фінансової системи держави з метою відмивання грошей, червень 1991 (Європейський союз) з доповненнями і змінами 2000 року, Сорок рекомендацій (FATF) 1990 року, Типове регулювання злочинів, пов'язаних з відмиванням грошей, що отримані від незаконного транспортування наркотиків 1992 року (Організація Американських Держав), Буенос-Айреська Декларація по відмиванню грошей, грудень 1995 (Організація Американських Держав), Вольфсберзькі принципи, жовтень 2000, прийняті на зустрічі 10 провідних банків світу, Десять основних принципів щодо поліпшення міжнародного співробітництва з фінансових злочинів і зловживання правовими положеннями (Робоча група міністрів "Великої сімки" із проблем фінансових злочинів);

Б) за кількістю сторін, що беруть участь у міжнародному договорі:

- двосторонні (як правило, двосторонні міждержавні договори про надання правової допомоги у кримінальних справах, а також міжвідомчі угоди з конкретного кола питань);

- багатосторонні (Конвенція ООН про незаконний обіг наркотичних і психотропних речовин 1988 року, Конвенція ООН по боротьбі з транснаціональною злочинністю і Протоколи до неї 2000 року, Страсбурзька Конвенція по відмиванню, пошуку, вилученню і конфіскації незаконно нажитих коштів, 1990 року);

В) за сферою дії:

- універсальні (Конвенція ООН про незаконний обіг наркотичних і психотропних речовин 1988 року, Конвенція ООН по боротьбі з транснаціональною злочинністю й Протоколи до неї 2000 року);

- регіональні (Страсбурзька Конвенція по відмиванню, пошуку, вилученню і конфіскації незаконно нажитих коштів 1990 року).

- локальні.

Варто зауважити, що більшість міжнародних документів у сфері протидії проникнення "брудних" фінансів мають рекомендаційний характер і не зобов'язують держави до конкретних дій, що значно ускладнює консолідацію міжнародно-правових зусиль із зазначеного питання.

Крім того, в рамках міжнародних організацій, розроблено рекомендації з удосконалення національного законодавства держав у формі модельних (типових) законів, під якими слід розуміти законодавчий акт рекомендаційного характеру, який містить в собі стандартні норми й дає орієнтацію національним законодавцям з урахуванням особливостей двох основних правових систем: континентальної й англосаксонської (1999 року і 2000 року)¹.

В рамках розгляду міжнародно-правового регулювання боротьби з легалізацією тінювих доходів отриманих злочинним шляхом є необхідність розгляду окремих міжнародних договорів, які поєднують найбільшу кількість держав – учасників.

Віденська конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, яка прийнята 20 грудня 1988 р. Відповідно до цієї Конвенції всі держави-учасники зобов'язуються надавати взаємну правову

---

¹ Колодій А.М. "Законодавство України та міжнародне право. Збірник наукових праць" – К., 1998. – С. 78.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

допомогу в кримінальних справах по факту відмивання грошей і не відмовляти в її наданні під приводом збереження банківської таємниці. Конвенція також встановила глобальний механізм співробітництва між країнами в зазначеній сфері і зобов'язала країн-учасниць визнати відмивання грошей кримінальним злочином¹.

Конвенція визнає "брудними" лише гроші, отримані від дій, передбачених ст. 3 зазначеного документа: виробництво, виготовлення, екстрагування, готування, пропозиція з метою продажу, поширення, продаж, постачання на будь-яких умовах, посередництво, переправлення, транзитне переправлення, транспортування, імпорт чи експорт будь-якого наркотичного засобу чи психотропної речовини в порушення положень Конвенції 1961 р., цієї Конвенції з виправленнями, чи Конвенції 1971 р.; культивування опійного маку чи канабісу з метою виробництва наркотичних засобів у порушення положень Конвенції 1961 р. і цієї Конвенції з виправленнями; збереження чи купівля будь-якого наркотичного засобу чи психотропної речовини з метою кожного з видів діяльності, перерахованих вище; виготовлення, транспортування чи поширення устаткування, чи матеріалів речовин, зазначених у таблиці 1 і таблиці 2 Конвенції, якщо відомо, що вони призначені для використання з метою незаконного культивування, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин; організація, керівництво або фінансування будь-яких правопорушень, перерахованих вище; приховання чи утаювання справжнього характеру, місцезнаходження, джерела майна, способу розпорядження ним, якщо відомо, що воно отримано в результаті правопорушення чи дій, визнаних такими відповідно до підпункту "а" ст. 3, чи в результаті участі в

---

¹ Волеводз А.Г. Международный розыск, арест и конфискация полученных преступным путём денежных средств и имущества (правовые основы и методика). / Науч. редактор проф. А.Б. Соловьёв. – М.: ООО Издательство "Юрлитинформ", 2000. – С. 26.

такім правопорушенні чи правопорушеннях; придбання, володіння або використання майна, якщо в момент одержання було відоме, що таке майно отримане в результаті правопорушення чи дій, визнаних такими відповідно до підпункту "а" п. 1 ст. 3, або в результаті участі в такому правопорушенні чи правопорушеннях¹.

Зі змісту зазначеного міжнародно-правового акта випливає, що відмивання грошей – навмисне приховання справжнього характеру джерела майна або фінансових засобів, розміщення чи володіння незаконними доходами, включаючи рух чи конверсію доходів з метою їхньої легалізації.

Отже, ст. 3 є підставою для будь-якої держави, що підписали Конвенцію, почати кримінальне переслідування осіб, які займаються відмиванням грошей.

В рамках ООН 15 листопада 2000 року було прийнято Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності². Основною метою цього документа є усунення законодавчих прогалин у міжнародній боротьбі з транснаціональною злочинністю. Відповідно до положень даної Конвенції учасники повинні визнати злочином участь в організованій злочинній групі, відмиванні грошей, корупції, перешкоді правосуддю, застосуванні впливу на судові та слідчі органи.

До регіонального міжнародно-правового регулювання варто віднести документи, розроблені й прийняті в рамках регіональних і субрегіональних міжнародних організацій.

На європейському рівні основним документом такого характеру є Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіс-

---

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: Конвенція ООН від 20.12.1988 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – www.rada.gov.ua.

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Конвенція ООН від 15.11.2000 року // Офіційний вісник України від 19.04.2006. – 2006 р. – № 14. – С. 340. – Ст. 1056.

кацію доходів, одержаних злочинним шляхом, прийнята 8 листопада 1990 року¹.

Конвенція регулює наступні основні блоки питань: зближення кримінально-правової оцінки відмивання грошей у законодавстві держав-учасників; зближення національних заходів, спрямованих на боротьбу з відмиванням грошей; форми й процедури міжнародного співробітництва щодо боротьби з відмиванням грошей.

Як зазначає Києвець О.В., при розгляді європейського законодавства необхідно враховувати наявність відразу декількох правових рівнів регулювання: регіональний міжнародно-правовий, норми європейського права і національне право держав².

Директива Ради ЄС по запобіганню використанню фінансової системи для відмивання грошей (директива № 91/308/ЄЕС) вимагає від держав-членів організації визнати кримінально карним діянням відмивання злочинних доходів як від наркозлочинів, так і інших злочинів. Що стосується прозорості проведення фінансових операцій, то Директива вимагає від фінансових установ забезпечити ідентифікацію клієнтів, вести облік великих угод із валютою й повідомляти владі про підозрілі угоди. Більше того, ці вимоги щодо прозорості фінансової системи можуть бути поширені на професії та бізнес, що можуть напевно використовуватися для відмивання грошей³.

У рамках ООН було розроблено Глобальну програму по боротьбі з відмиванням грошей (1999 рік). Основним завданням цієї Програми є збільшення ефективності міжнародних

---

¹ Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом: Конвенція Ради Європи від 08.11.1990 року // Офіційний вісник України від 16.04.1998. - 1998. - № 13. - С. 304.

² Києвець О.В. Міжнародно-правове регулювання боротьби з відмиванням "брудних" грошей: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 // Національна академія наук України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. - К., 2003. - С. 190.

³ Директива про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей (91/308/ЄЕС): Директива ЄЕС від 19.06.1991 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. - www.rada.gov.ua.

дій, спрямованих на боротьбу з відмиванням грошей шляхом здійснення спеціального співробітництва компетентних державних органів, підлеглих уряду.

У рамках Глобальної програми як спеціальні заходи було розроблено модельні закони по боротьбі з відмиванням грошей. Закони було розроблено з урахуванням особливостей двох основних правових систем сучасності: у 1999 році – для держав континентальної системи права; у 2000 році – для держав англосаксонської системи права (загального права). Основою цих законів є чинні міжнародно-правові акти, що регулюють міждержавні відносини в сфері боротьби з "брудними" фінансами, зокрема з легалізацією незаконно отриманих доходів. Модельні закони поєднують в собі найбільш прогресивні правові положення, спрямовані на протидію проникненню незаконно нажитих коштів у легальну економіку, розроблених на міжнародному рівні з урахуванням практики держав. Крім того, розроблення Модельного законодавства мало на меті удосконалити систему превенції відмивання грошей та уніфікації покарань.

У зв'язку з гостротою проблеми "брудних" фінансів міжнародне співтовариство прийшло до необхідності створення спеціалізованих міжнародних органів, основним завданням яких є розробка документів у сфері боротьби з відмиванням грошей. До таких організацій належать FATF із регіональними підрозділами (азіатським і тихоокеанським), Базельський Комітет Банківського Регулювання, Egmont Group.

FATF – міжурядовий орган, який визначає стандарти та розробляє політику з метою боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. На сьогодні до його складу входить 33 члени: 31 країна та 1 уряд, 2 міжнародні організації, а також понад 20 спостерігачів: 5 регіональних органів FATF та більше як 15 інших міжнародних організацій або органів¹.

---

¹ Сорок Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF): Рекомендації, FATF від 25.09.2003 року // Урядовий кур'єр від 25.09.2003. – № 179.

На даний час розроблено 40 Рекомендацій FATF які є основним міжнародно-правовим механізмом протидії відмиванню грошей. Незважаючи на те, що Документ має рекомендаційний характер, невиконання його положень спричиняє накладення певних санкцій. Насамперед, це обмеження міжнародних фінансових потоків у держави-порушника, обмеження кореспондентських відносин іноземних банків з банками держави-порушника, обмеження інвестування в економіку держави-порушника і т. ін., тобто санкції полягають в обмеженні економічних відносин держав-членів FATF з державою-порушником. Першим кроком до застосування санкцій є виявлення держав, що не протидіють, за оцінками експертів FATF, легалізації незаконно отриманих грошей – складаються "чорні" списки таких держав. Нині в цих списках знаходиться й Україна.

Спеціальна програма FATF по боротьбі з відмиванням грошей, що складається з 40 рекомендацій, було представлено 7 лютого 1990 року й опубліковано 19 квітня 1990 року. Рекомендації включають чотири блоки питань: встановлення кримінальної відповідальності за відмивання грошей, прийняття попередніх і конфіскаційних заходів, зміцнення ролі фінансової системи в протидії відмиванню грошей і міжнародне співробітництво.

Враховуючи викладене, слід зазначити, що прийняття державами нових рекомендацій повинно протистояти можливості доступу терористів та їхніх сподвижників до міжнародної фінансової системи.

Практично одночасно з пропозицією до підписання Віденської конвенції ООН був створений ще один міжнародний документ – 12 грудня 1988 року члени Базельського Комітету з регулювання банківської діяльності й організації контролю за нею прийняли Угоду про принципи банківського контролю (Базельська заява про принципи). Базельський Комітет, чи інакше Комітет Кука, був заснований у рамках Банку міжнарод-

них розрахунків (БМР) для координації дій провідних індустриальних країн у банківській сфері¹.

Отже, у світовій законотворчій практиці можна відмітити наявність різних рівнів законодавства, спрямованого на боротьбу з "відмиванням" коштів злочинного походження, залежно від сфери дії відповідних норм:

1) глобальний рівень – Конвенції й угоди Організації Об'єднаних Націй, акти інших організацій та об'єднань світового співтовариства;

2) рівень великих регіонів світу. Для України – це, у першу чергу, міжнародні угоди в межах Європейського Союзу, директиви Ради Європи, рішення комісії Європейського Співтовариства;

3) рівень кожної держави, яка приймає відповідні законодавчі норми. Для України характерним є розвиток законодавства, спрямованого на боротьбу з "відмиванням" доходів злочинного походження, з урахуванням принципів і положень норм міжнародного права.

Нормотворча діяльність найбільших міжнародних організацій світового співтовариства створює, певною мірою, основний базис для формування і розвитку законодавств багатьох країн. При цьому створення і розвиток законодавств європейських країн в галузі боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, детерміновано як впливом конвенцій Організації Об'єднаних Націй, так і зобов'язаннями, що випливають з участі в Угодах Європейського Співтовариства. Чинне законодавство України, норми якого регулюють вказані відносини, прийняте відповідно до вимог міжнародних нормативно-правових актів у цій сфері. Разом з тим, і воно потре-

---

¹ Належне ставлення банків до клієнтів (стандарти Базельського комітету банківського нагляду): Рекомендації Бельгія, Великобританія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Швейцарія, Швеція, Міжнародний документ від 01.10.2001 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. - www.rada.gov.ua.

бує вдосконалення з метою виконання його основного призначення – здійснення ефективної протидії "відмиванню" коштів кримінального походження.

Ю.П. Дзюба

доцент кафедри кримінального права
кандидат юридичних наук
(Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого)

ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ ОФІЦІЙНОГО ДОКУМЕНТА ЯК ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 357 ТА 366 КК УКРАЇНИ

Реальний стан справ у протидії корупції свідчить про те, що це пагубне для правової держави явище пронизує практично усі сфери суспільного життя та за її рівнем Україна посідає ганебне 138 місце у світі¹. Без подолання корупції стає неможливим не тільки надійний захист прав і законних інтересів громадян, вражають втрати, яких зазнає держава від корупційних діянь чиновників, псується імідж України у світі, виникає реальна загроза становленню громадянського суспільства в країні. Серед правових засобів забезпечення захисту прав громадян, суспільства та держави від корупційних посягань кримінально-правові засоби є найбільш дієвими та ефективними.

Саме тому, з урахуванням складної криміногенної ситуації, негативних тенденцій її розвитку та нагальної потреби зміцнення правопорядку і законності, питання удосконалення кримінального законодавства у сфері протидії корупції вбачаються доволі актуальними та своєчасними.

Одним з таких питань, що викликають не аби які складнощі у практиці застосування кримінального закону є визна-

---

¹ Юридичний вісник України. - 2009. - № 14 (718). - 4-10 квітня. - С. 3.

чення поняття офіційного документа. Офіційні документи є не тільки предметом службового підроблення (стаття 366 КК України). Значна кількість корупційних діянь вчиняється з використанням офіційних документів: зловживання владою та перевищення владних повноважень (статті 364, 365 КК), хабарництво (статті 368, 369 КК), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК), ухилення від сплати податків (ст. 212 КК), привласнення або розтрата майна, яке знаходиться у віданні особи (ст. 191 КК), заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК), тощо.

Законодавець прямо називає офіційні документи у низці предметів злочинів, передбачених статтями 357 та 366 КК України. Зазвичай, більшість спеціалістів ототожнюють поняття офіційних документів, що виступають предметами різних, самостійних складів злочинів. Між тим, у вказаних статтях КК мова йде про однакові з точки зору їх термінологічного формулювання у кримінальному законі, але різні за змістом предмети злочинів, що мають різні об'єкти посягання. Намагання виробити однакові змістовні риси (ознаки) вказаних предметів або надмірно розширюють поняття офіційного документа як предмета відповідного злочину, або ж, навпаки, занадто звужують. Як наслідок, деякі з предметів у одних випадках визнаються предметами злочину, передбаченого ст. 366 КК, хоча ними не виступають, або ж не визнаються предметами злочину, закріпленого у ст. 358 КК, хоча за всіма наявними ознаками такими мають бути визнані.

Не можна погодитися з підходом щодо уніфікації поняття офіційного документа, який застосовується для визначення предметів злочинів, передбачених різними статтями КК. Вважаємо, що у цьому питанні має місце *суто термінологічна збіжність*, але зміст цих понять – різний. Намагання об'єднати різні за своїм змістом предмети призводить до помилкового їх визнання предметами відповідних злочинів і, як наслідок, невірної кваліфікації вчиненого.

Дійсно, у більшості випадків певні офіційні документи можуть виступати у якості предметів як злочину, передбаченого ст. 357 КК, так і злочину, передбаченого ст. 366 КК. Але таке співпадіння суто термінологічного характеру не зачіпає змістовної сторони вказаних предметів. Перш за все, офіційний документ як предмет злочину, передбаченого ст. 357 КК, відіграє в управлінських відносинах роль засобу інформаційного забезпечення управління. В той час, коли у якості предмета злочину, передбаченого ст. 366 КК, він виступає засобом забезпечення інтересів служби.

Офіційний документ як предмет злочину, передбаченого ст. 366 КК, завжди виходить від службової (посадової) особи, підтверджує її повноваження і виступає актом її волевиявлення. Дана ознака не є обов'язковою для офіційного документа, що виступає предметом злочину, передбаченого в ст. 357 КК. Деякі з офіційних документів можуть виходити від службовців, що діють у межах своєї компетенції, та інших осіб – приватних нотаріусів, приватних підприємців, аудиторів, адвокатів, тощо. Такі документи теж підтверджують повноваження осіб, від яких виходять, але у дещо іншому аспекті – важливим є те, що особа уповноважена складати (видавати) відповідні документи, котрі залучаються в управлінські відносини. А чи є вона службовою – значення не має. Останнє зумовлює більш гнучке ставлення до оформлення таких документів, які на відміну від офіційних документів, що виходять від службових осіб, відрізняються, як правило, більш спрощеною процедурою складання, меншим кількісним складом реквізитів, тощо.

Офіційні документи містять інформацію про факти, що мають юридичне значення. Але юридична значущість офіційних документів службових осіб обумовлюється їх службовими (посадовими) повноваженнями та ними визначається. Тобто, коло службових повноважень посадової особи є вирішальним для встановлення юридичної значущості офіційного документа як предмета злочину, передбаченого ст. 366 КК

України. Юридична ж значущість офіційного документа як предмета злочину, передбаченого ст. 357 КК, визначається функціональними обов'язками службовця, службової особи, підприємця, нотаріуса або інших уповноважених на його складання осіб, від яких відповідний документ виходить. Коло відносин, в які залучені та які охоплюються поняттям офіційного документа як предмета злочину, передбаченого ст. 357 КК, значно ширше у порівнянні зі ст. 366 КК.

Офіційний документ не лише закріплює факти, що мають юридичне значення, але й певною мірою їх посвідчує. Та якщо через офіційні документи службових осіб здійснюється безпосередня реалізація інтересів соціальних установлень їх службовими особами, то через предмети злочину, передбаченого ст. 357 КК, знаходять реалізацію також й повноваження (функціональні обов'язки) суб'єктів управлінської діяльності, котрі здійснюють інформаційне забезпечення управління і не є службовими особами. Тобто, інтереси соціального установлення відображаються через діяльність відповідних суб'єктів управління опосередковано.

Порівняльний аналіз статей 357 та 358 чинного КК України свідчить, що при визначенні предмета злочину, передбаченого ст. 358 КК, законодавець окремо говорить про документи, які виходять від приватних підприємців, приватних нотаріусів чи аудиторів. У ст. ж 357 КК він застосовує поняття "офіційний документ". З цього випливає, що законодавець або не вважає документи, які виходять від зазначених осіб офіційними, або ж спеціально використовує екземплярний (переліковий) підхід у визначенні предмета злочину, передбаченого ст. 358 КК, та виокремлює відповідні різновиди офіційних документів з метою запобігання неоднозначного тлумачення його (предмета) ознак. Вважаємо, що в даному разі мова йде про різновиди офіційних документів, які виступають предметами злочинів, передбачених статтями 357 та 358 КК.

Найбільш гостро проблема розмежування понять офіційних документів виникає саме у питанні про визнання офі-

ційними документів, що виходять від приватних нотаріусів, приватних підприємств та аудиторів. Такі документи є складовою частиною документообігу і протиправні дії з ними порушують інформаційне забезпечення управління у цілому. Це стосується різних сфер управлінської діяльності, до яких залучаються документи, що виходять від вказаних суб'єктів. На сьогодні управлінські відносини важко собі уявити без документів приватних підприємств або ж приватних нотаріусів. Більш того, у деяких сферах суспільного життя, зокрема, у сфері господарювання, документи приватних підприємств не лише займають значну кількість від загального числа документів, котрі залучені у документообіг, але й за своєю сутністю, значенням та правовими наслідками вони нічим не відрізняються від документів, що виходять від підприємств, установ чи організацій різних форм власності. Саме тому не можна залишати такі документи поза межами кримінально-правової охорони.

Законодавець у ст. 358 КК прямо називає документи приватних нотаріусів, громадян-підприємців, аудиторів та інших осіб, уповноважених видавати чи посвідчувати такі документи, предметами даного злочину. Визнання ж вказаних документів предметами злочину, передбаченого статтею 357 КК, залежить від трактування поняття офіційного документа. На наш погляд, протиправне заволодіння документами приватних нотаріусів, громадян-підприємців, аудиторів та інших осіб, уповноважених видавати чи посвідчувати такі документи, за ступенем суспільної небезпеки є не менш суспільно небезпечним, ніж підроблення цих предметів. А отже якщо законодавець визнає їх предметами злочину, передбаченого ст. 358 КК, то цілком логічно було б визнавати такі документи й предметами злочину, передбаченого ст. 357 КК. Таке трактування дозволяє забезпечити всебічний захист суспільних відносин у сфері документообігу від різних форм злочинних посягань, а не лише від підроблення документів.

Водночас, приватні підприємці, приватні нотаріуси та аудитори не є службовими особами. Тому й документи, що від них виходять, не можуть бути визнані офіційними у якості предмета службового злочину (ст. 366 КК України). Коло суб'єктів, від яких можуть виходити офіційні документи, чітко визначено поняттям службової особи, що обмежує й предмет службового злочину – службового підроблення. Отже, офіційними документами, які виступають предметом злочину, передбаченого ст. 366 КК України, можуть визнаватися лише документи, що виходять від службових осіб.

О.О. Дудоров

професор кафедри кримінального права
доктор юридичних наук, професор
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ХАБАРНИЦТВО

Корупція, під якою зазвичай розуміють підкуп (продажність) службових осіб, обмін влади на гроші та одним із класичних (традиційних) проявів якої виступає хабарництво, є не українським, а загальнолодським "досягненням", правовим, економічним і моральним феноменом, покладається у боротьбі з яким лише на силу кримінального закону було б наївністю. Сказане зовсім не означає приниження тієї ролі, яку мають відігравати у протидії корупції кримінальний закон і діяльність правоохоронних органів. На важливе значення саме кримінального законодавства в цьому плані вказується у міжнародно-правових документах, звернення до яких актуалізується у зв'язку з триваючою в Україні роботою з імплементації міжнародно-правових стандартів у вітчизняне антикорупційне законодавство. У матеріалах одного з конгресів ООН з цього

приводу слушно зазначається, що необхідною передумовою будь-якої ефективної кампанії із боротьби з корупцією є адекватний комплекс законодавчих норм, що забороняють такі форми неправомірної поведінки службових осіб, які завдають найбільшої шкоди чесному уряду і громадянам [1]. З огляду на те, що кримінально-правова наука, на моє переконання, передусім покликана вирішувати прагматичні проблеми тлумачення і вдосконалення кримінально-правових заборон, хотів би привернути увагу учасників конференції всього до кількох неоднозначно вирішуваних фахівцями питань кримінальної відповідальності за хабарництво.

1. Продовжує зберігати свою актуальність як в практичному, так і в теоретичному аспектах проблема визнання службовими особами, а, отже, суб'єктами одержання хабара (ст. 368 КК України) професіоналів (передусім педагогічних і медичних працівників), уповноважених по службі вчиняти юридично значущі дії. Нагадаю, що у судовій практиці колишнього СРСР сформувалась більш-менш усталена позиція з цього питання кваліфікації, яка знайшла відображення у п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 30 березня 1990 р. № 4 "Про судову практику у справах про зловживання владою чи службовим становищем, перевищення влади чи службових повноважень, халатність і службове підроблення" і яка полягала у визнанні службовими осіб, діяльність яких характеризується різноманітністю і включає в себе виконання не лише суто професійних обов'язків, а й так званих обов'язків організаційно-розпорядчого характеру (зокрема, викладачі, які приймають іспити та заліки, лікарі, які зловживають повноваженнями, пов'язаними із видачею листків тимчасової непрацездатності, з участю у роботі призовних чи медико-соціальних експертних комісій). Подібні чіткі роз'яснення з боку Пленуму Верховного Суду України (далі - ВСУ) наразі відсутні.

При цьому в нашій доктрині (зокрема, маються на увазі праці П.П. Андрушка і Р.Л. Максимовича) стає дедалі

популярнішою точка зору (свого часу її відстоював, наприклад, Б.В. Здравомислов), згідно з якою при визнанні тієї чи іншої особи службовою не повинен братись до уваги такий критерій, як повноваження вчиняти по службі юридично значущі дії, що породжують виникнення, зміну або припинення правовідносин. Стверджується, що саме з метою недопущення поширювального тлумачення ознак кримінально-правового поняття службової особи законодавець у КК України 2001 р., по-перше, розширив коло документів, які надають права або звільняють від обов'язків і які виступають предметом злочину, передбаченого ст. 358 КК, і, по-друге, передбачив у ст. 354 КК відповідальність за отримання шляхом вимагання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи, організації, який не є службовою особою (так званий "хабар неслужбової особи").

В юридичній літературі висловлені й інші аргументи на користь невизнання зазначених професіоналів службовими особами. Зазначається, що допуск студента до сесії, переведення його на наступний курс, відрахування з вузу тощо належить не до організаційно-розпорядчих повноважень викладача – екзаменатора, а до компетенції адміністрації вузу, а оформлення різноманітних документів (поряд із власне лікувальними діями) включається в професійну діяльність лікаря. Якщо акцентувати увагу саме на юридичних наслідках службової діяльності, то виходить, що викладач, який за майнові винагороди не фіксує відсутність студентів, скажімо, на практичних заняттях, також є службовою особою, адже наслідком такої відсутності може бути нескладання іспиту і відрахування з вузу. Наголошується і на тому, що пацієнт та його роботодавець, студент чи абітурієнт не підлеглі по службі, відповідно, лікарю, який видає листок тимчасової непрацездатності, або викладачу, який виставляє екзаменаційну оцінку, а тому визнання організаційно-розпорядчими функцій, здійснюваних у таких правовідносинах,

не ґрунтується на законі. Зазначені функції пов'язані із розпорядництвом, але навряд чи з організацією [2].

Однак всупереч викладеним аргументам, а також роз'ясненням, наведеним у п. 1 постанови Пленуму ВСУ від 26 квітня 2002 р. № 5 "Про судову практику у справах про хабарництво" (у т.ч. про те, які саме обов'язки мають розцінюватись як організаційно-розпорядчі), у правозастосовній практиці України продовжують мати місце непоодинокі випадки засудження за вчинення службових злочинів (і за одержання хабара також) осіб, які не займають адміністративних посад в установах освіти та охорони здоров'я (ректор, декан, завідувач кафедри, головний лікар, завідувач відділення тощо), але професійна діяльність яких включає в себе оформлення та видачу документів, що надають права або звільняють від обов'язків. Для того, щоб у цьому переконатись, достатньо звернутись до такого електронного ресурсу, як Єдиний державний реєстр судових рішень, а так само до листів щодо протидії зловживанням і хабарництву, які Міністерство освіти і науки України періодично надсилає керівництву вузів незалежно від їх відомчого підпорядкування і форм власності.

Вочевидь, ми маємо справу із прогалиною у кримінальному законі, якщо хочете – із застосуванням останнього за аналогією. Але ж зрозуміло і те, що поширювальне тлумачення на практиці організаційно-розпорядчих обов'язків як змістовної характеристики поняття службової особи у даному разі є вимушеним кроком, зумовленим тим, що і освіта, і наука належать до досить корумпованих сфер життєдіяльності нашого суспільства.

Звичайно, варіантом вирішення розглядуваної кримінально-правової проблеми могло б стати таке тлумачення Пленумом ВСУ організаційно-розпорядчих обов'язків, яке б не зводилось лише до керівництва службовою діяльністю підлеглих чи певною ділянкою роботи. Однак все ж краще (юридично коректніше) спробувати змінити ситуацію на краще у законодавчому порядку, у зв'язку з чим привертає до себе увагу КК

Республіки Білорусь. Згідно з п. 4 ст. 4 цього КК службовими особами (поряд із тими, хто виконує організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські обов'язки) визнаються і ті особи, які у встановленому порядку уповноважені на вчинення юридично значущих дій. Щоправда, запозичення подібного припису неминує породжує запитання, чи не ламатиме цей крок відображену у розділі XVII Особливої частини чинного КК України концепцію службових злочинів, які за своєю юридичною природою є не стільки професійними, скільки управлінськими. Наукова проблема, безумовно, існує, однак кричущі життєві реалії вимагають адекватних законодавчих змін. На їх користь вказує і позиція розробників законопроекту "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення", яким пропонується криміналізувати окремі діяння осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, – аудиторів, нотаріусів, експертів, оцінювачів тощо (ст. 235-3 – "Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги"; ст. 235-5 – "Підкуп особи, яка надає публічні послуги").

2. Дискусійним у доктрині є питання про те, чи можуть виступати предметом хабара немайнові блага. Ст. 368 чинного КК України, в якій традиційно говориться про одержання службовою особою хабара у будь-якому вигляді, як на мене, дозволяє давати на поставлене питання ствердну відповідь. Тому можна зрозуміти позицію окремих вітчизняних дослідників, які вважають, що відповідне роз'яснення Пленуму ВСУ (п.4 постанови від 26 квітня 2002 р. № 5, згідно з яким предмет одержання хабара має виключно майновий характер і означає майно, право на нього чи будь-які дії майнового характеру) відображає лише консерватизм позиції вищої судової інстанції, сформульованої ще за радянських часів.

Так, П.П. Андрушко та А.А. Стрижевська зауважують, що від отримання послуг немайнового характеру службова особа також має вигоду в широкому розумінні, оскільки цими послу-

гами задовольняються її певні потреби. При цьому Пленум ВСУ, даючи відповідне роз'яснення, не виправдано, на думку науковців, пов'язує корисливість тільки з майновою вигодою [3]. Пропозиція вважати хабарем не лише майнову, а й іншу особисту вигоду досить докладно обґрунтовується у роботах А.К.Квіцинії. Вчений переконаний у тому, що предметом хабара може бути все, чим можна підкупити службову особу і здійснити на неї вплив шляхом надання будь-яких благ, послуг незалежно від того, мають вони майнові чи немайнові властивості. Пануючий в літературі і судовій практиці підхід А.К. Квіцинія характеризує як обмежувальне розуміння предмета хабара, що не відповідає суспільній небезпечності хабарництва [4].

Проблема характеру предмета хабара набуває особливої гостроти за умов функціонування ринкової економіки, коли будь-яка послуга, в принципі, може розглядатись як така, що підлягає оплаті і має певну грошову оцінку, а тому буває досить непросто розмежувати вигоди матеріального і нематеріального характеру. Проілюструю цю тезу за допомогою двох ситуацій, описаних Б.В. Волженкіним і П.С. Яні.

Якщо службова особа за певне діяння по службі попросить відомого співака виступити безкоштовно на її дні народження, то вважається, що службова особа отримала хабар – вигоду майнового характеру в сумі, яку співак зазвичай бере за участь у подібних заходах. Йдеться про те, що службова особа, придбаваючи ту чи іншу послугу, уникає витрат, яких вона обов'язково зазнала б, якби отримувала відповідну послугу не як хабар. Якщо ж службова особа за певне діяння по службі попросить відомого співака просто побути на дні народження таким собі "весільним генералом", склад злочину "одержання хабара" відсутній [5]. Якщо службова особа скористається послугами повії, яка зацікавлена у певній поведінці цієї особи з використанням службового становища, вважається, що одержання хабара немає, оскільки сексуальна послуга носить немайновий

характер. Якщо ж службовій особі надається повія, чії послуги сплачені тим, хто зацікавлений у певній поведінці службової особи з використанням службового становища, це вже буде розцінюватись як одержання хабара, предметом якого є не послуга повії, а отримана майнова вигода – можливість скористатись сексуальними послугами безкоштовно [6]. Мається на увазі прирівнювання такої ситуації до ситуації, коли відповідній службовій особі передаються гроші для проведення розрахунку з повією за надану сексуальну послугу. При цьому майнова вигода як предмет хабара може полягати не лише в одержанні майна, а й в звільненні від майнових зобов'язань і скороченні витрат, які у конкретній ситуації є звичними або необхідними. П.П.Андрушко і А.А.Стрижевська також вбачають давання-одержання хабара, якщо надання сексуальної послуги службовій особі було оплачено тим, хто зацікавлений у поведінці службової особи з використанням службового становища, і остання усвідомлює цю обставину [7].

Однак чи потрібною є подібна казуїстика з точки зору забезпечення кримінально-правовими засобами нормального функціонування управлінської сфери? На мій погляд, це питання є риторичним.

Взагалі позитивна або негативна відповідь на питання, чи може як хабар фігурувати немайнава (інша особиста) вигода, залежить від сприйняття того чи іншого тлумачення хабара.

Об'єктивне розуміння, відстоюване у т.ч. Пленумом ВСУ, полягає у тому, що предметом хабара вважаються блага, наявність яких піддається більш-менш точному, об'єктивному встановленню. Хабар – це винагорода, здатна покращити майнове становище хабароодержувача, предмет, що має певну мінову і споживчу вартість. Факт одержання хабара залежить не від того, яких витрат зазнав хабародавець, придбаваючи передане службовій особі майно, сплачуючи роботи або послугу, а від того, чи мав предмет хабара вартість і яку саме.

Негативне ставлення до благ, позбавлених якості майнової вигоди, як до предмета хабара ґрунтується на об'єктивному розумінні хабара, на користь якого традиційно висуваються наступні аргументи: 1) розгляд немайнових благ як хабара мав би своїм наслідком значне і не виправдане розширення кола діянь, що будуть підпадати під ознаки складів давання та одержання хабара, означав би притягнення до кримінальної відповідальності як хабародавців осіб, дії яких насправді не становлять суспільної небезпеки; 2) визнання хабарем особистої вигоди немайнового характеру потягло б за собою втрату якісної визначеності складу одержання хабара, розчинення його серед інших службових злочинів і дисциплінарних проступків; 3) очевидні процесуальні труднощі, пов'язані з встановленням та доказуванням причинного зв'язку між отриманням немайнових благ і діями службової особи по службі. З цього приводу дореволюційний науковець В.М. Ширяєв зауважував, що лише об'єктивне розуміння хабара (хабар як об'єктивно-вимірювана вигода) може бути сприйняте і встановлене судом [8]; 4) такі передбачені чинним законодавством кваліфікуючі ознаки одержання хабара, як великий та особливо великий розміри, однозначно зорієнтовані на майнову вигоду як предмет хабара; 5) майновий характер предмета хабара зовсім не означає відсутності можливості реагувати на отримання належним суб'єктом немайнових вигод, оскільки при цьому не виключається застосування норм кримінального закону про інші службові злочини (зокрема, ст. 365 КК).

Суть суб'єктивного розуміння натомість зводиться до того, що предметом хабара можуть бути блага, які задовольняють найрізноманітніші потреби, бажання, примхи людини, а, отже, здатні вплинути на службову поведінку особи. Інакше кажучи, хабар – це будь-яке благо, що має цінність в очах того, хто його отримує. Як зазначав німецький криміналіст XIX ст. П.А. Фейєрбах, засобом підкупу є все те, що може слугувати для задоволення честолюбства, пихи і чуттєвості.

Так, саме суб'єктивне розуміння сприйняте доктриною і судовою практикою ФРН, які визнають вигодою (саме так предмет злочинів, пов'язаних із хабарництвом, позначається у КК цієї країни) будь-який матеріальний або нематеріальний предмет, на який хабароодержувач не має права ні за законом, ні за договором і який поліпшує його економічне, правове або особисте становище. Д.І.Крупко інформує, що у правозастосовній практиці ФРН хабарем визнавались, зокрема: присудження наукового ступеня; прийняття до престижного клубу; запрошення на польовання; вступ у статевий зв'язок, задоволення інших сексуальних бажань; публікація карикатури на службову особу в журналі [9]. Нагадаю, що і у вітчизняній юридичній літературі 20-х рр. минулого століття пропонувалось вважати хабарем послуги немайнового характеру, здатні завдяки особливостям людської природи слугувати засобом задоволення різноманітних потреб (знайомство з відомим артистом, гра на фортепіано, жіночі пестощі тощо) [10].

Наведений підхід набуває все більшої актуальності у т.ч. через намагання імплементувати у вітчизняне законодавство положення міжнародно-правових документів, присвячених протидії корупції. Законопроект "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення" чинний КК України пропонується доповнити низкою нових заборон (наскільки це потрібно - тема окремого дослідження), в яких фігурує термін "неправомірна вигода". У порядку аутентичного тлумачення закону пропонується роз'яснити, що під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги матеріального або нематеріального характеру.

Відповідні прецеденти вже відомі чинному законодавству України. Так, у ст. 13 Закону від 7 червня 1996 р. "Про захист від недобросовісної конкуренції" говориться про підкуп працівника постачальника, який визначається як надання або пропонування йому конкурентом покупця (замовника) матеріальних

цінностей, майнових або немайнових благ за неналежне виконання або невиконання працівником постачальника своїх службових обов'язків. Ст. 14 зазначеного Закону містить подібне визначення підкупу працівника покупця (замовника). Ці законодавчі формулювання дали М.І. Мельнику підставу слушно зазначити, що предметом підкупу працівника постачальника або працівника покупця можуть бути і немайнові блага (наприклад, посада на підприємстві, послуга нематеріального характеру) [11].

Видається, що настав час для перегляду п. 4 постанови Пленуму ВСУ від 26 квітня 2002 р. № 5, в якому (в частині визначення предмета хабара) дається обмежувальне тлумачення кримінального закону. Найбільш серйозний аргумент проти такого перегляду - труднощі процесуального характеру у встановленні факту надання-отримання немайнових благ на кшталт схвального виступу у ЗМІ, статевого зв'язку, надання престижної роботи, підвищення у службовій кар'єрі, включення до виборчого списку, сприяння у вступі до вузу, визнання особи переможцем конкурсу тощо. Складно, але не неможливо; до того ж, роз'яснення Пленуму ВСУ про те, що отримання немайнових послуг, пільг чи переваг за наявності до цього підстав може кваліфікуватись за ст. 364 КК (абз. 2 п. 4 постанови від 26 квітня 2002 р. № 5), виходить з того, що факт отримання зазначених благ може і повинен бути доведений у порядку, визначеному КПК.

3. Згідно з чинним законодавством України вимагання хабара є не лише кваліфікуючою ознакою одержання хабара (ч. 2 ст. 368 КК), а й однією з підстав обов'язкового звільнення хабародавця від кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 369 КК). Посилення кримінальної відповідальності у цьому разі зумовлене, зокрема, тим, що винний, використовуючи службове становище, здійснює психічний тиск на особу, примушуючи її порушити закон і вчинити злочин - дати хабар. Інакше кажучи, давання хабара у випадку його вимагання викликане не ініціативою та

вільним волевиявленням хабародавця, а цілеспрямованою поведінкою службової особи. "Вимагання хабара свідчить про порушення паритетних засад у відносинах хабарник – хабародавець. Перший повністю домінує над другим" [12]. Законодавче положення про звільнення хабародавця від кримінальної відповідальності, якщо має місце вимагання хабара, враховуючи вимушеність, недобровільність поведінки хабародавця, поставленого у залежність від свавілля службової особи, крім всього іншого, покликане сприяти викриттю злісних хабарників, які домагаються одержання незаконної винагороди за вчинення діянь по службі.

Згідно з п. 4 примітки до ст. 368 КК вимаганням хабара визнається вимагання службовою особою хабара з погрозою вчинення або невчинення з використанням влади чи службового становища дій, які можуть заподіяти шкоду правам чи законним інтересам того, хто дає хабар, або умисне створення службовою особою умов, за яких особа вимушена дати хабар з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. Це визначення відтворюється у п. 17 постанови Пленуму ВСУ від 26 квітня 2002 р. № 5 "Про судову практику у справах про хабарництво".

У наведеній дефініції чітко простежуються дві форми вимагання хабара, які серед фахівців одержали умовні назви "відкритої" та "завуальованої", а також міститься серйозне застереження, яке на законодавчому рівні поклало край відповідним науковим дискусіям: про наявність вимагання хабара слід говорити лише за умови, що при даванні-одержанні хабара фігурують саме законні інтереси хабародавця, які можуть постраждати. Нагадаю, що так само вирішувалось питання у ч. 6 ст. 164 попереднього КК, викладеної в редакції Закону від 11 липня 1995 р. "Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності посадових осіб". Про загрозу заподіяння шкоди тільки законним інтересам хабародавця як змістовну ознаку вимагання хабара йшла мова і в

постановах Пленуму Верховного Суду колишнього СРСР (1962, 1977 і 1999 р. р.) і Пленуму ВСУ (1994 р.) про судову практику у справах про хабарництво, в яких, таким чином, давалось обмежувальне тлумачення кримінального закону, адже останній до законодавчих змін 1995 р. не передбачав можливості врахування характеру інтересів хабародавця при визначенні вимагання хабара. Керуючись такими роз'ясненнями, а наразі – законодавчим визначенням, суди обґрунтовано не вбачали і не вбачають вимагання хабара у тих випадках, коли службова особа вимагає хабар, погрожуючи при цьому вчиненням певних законних дій або, навпаки, невчиненням дій, які носять незаконний характер, але бажані для хабародавця.

Так, засудивши за одержання хабара в особливо великому розмірі, вчинене повторно (ч. 3 ст. 168 КК 1960 р.), старшого оперуповноваженого відділення з організації боротьби із незаконним оборотом товарів відділу податкової міліції Бердянської ОДПІ К., Запорізький обласний суд водночас виключив з обвинувачення вказівку на таку кваліфікуючу ознаку, як вимагання хабара. Мотивуючи своє рішення, суд у вирокі, винесеному 31 жовтня 2000 р., зазначив, що К. одержував хабарі за прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи щодо Х., який організував незаконний пункт прийому металобрухту і раніше вже притягувався до адміністративної відповідальності за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом.

Переважає більшість науковців, які досліджують проблематику кримінально-правової протидії службовим злочинам (П.П. Андрушко, Т.Б. Басова, Б.В. Волженкін, В.І. Зубкова, Б.В. Здравомислов, А.К. Квіцінія, М.Й. Коржанський, М.П. Кучерявий, М.І. Мельник, С.І. Тихенко, В.І. Тютюгін та ін.), поділяють викладену вище позицію і вважають, що у ситуаціях, в яких під загрозу ставляться незаконні інтереси особи, немає достатніх підстав стверджувати про вимушеність давання хабара, а, отже, і про його вимагання. Йдеться, наприклад, про задоволення таких незаконних прохань хабародавців, як скорочення

строку служби в армії, нескладання інспектором ДАІ протоколу про допущене порушення правил дорожнього руху, видача листа тимчасової непрацездатності здоровому пацієнту, невідображення в акті ревізії фактично виявленої недостачі товарно-матеріальних цінностей, невиселення з квартири, зайнятої самоправно, уникнення кримінальної відповідальності за вчинений злочин.

Разом із тим окремими вченими (В.Ф. Кириченко, В.Д. Меньшагін, О.Я. Светлов, П.С. Яні та ін.) висловлена точка зору, згідно з якою одержання хабара є настільки небезпечним злочином, що вимогу передати його під погрозою вчинення будь-яких службових діянь (як законних, так і незаконних) необхідно визнавати вимаганням хабара. Скажімо, погроза притягнути особу до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин є вельми дієвим засобом вимагання хабара. Також вітчизняному законодавцю при бажанні можна закинути непослідовність. Якщо у ч. 1 ст. 368 КК України не акцентується увага на законності інтересів того, хто дає хабар, чи інтересів третьої особи, і для складу злочину, передбаченого цією нормою КК, не має значення, за виконання яких – законних чи незаконних – дій з використанням влади чи службового становища винний одержує хабар, то чому тоді у законодавчому визначенні вимагання хабара згадуються тільки законні інтереси хабародавця? Адже, як зазначає А.М. Медведєв, вимагання хабара – це те саме одержання хабара, лише поєднане із вимаганням [13].

Усталене у судовій практиці, домінуюче у доктрині, а наразі і закріплене у законодавчому порядку (п. 4 примітки до ст. 368 КК) так зване вузьке розуміння вимагання хабара ґрунтується на не менш вагомих аргументах. По-перше, звичайною практикою захисту хабародавців є їх посилення на те, що вони були вимушені дати хабар під тиском з боку службової особи. І широке розуміння вимагання хабара буде певним чином стимулювати протиправну поведінку громадян, які шляхом давання хабарів намагатимуться реалізувати свої інтереси, що супер-

ечать чинному законодавству. По-друге, посилення караності одержання хабара, поєднаного з вимаганням, пояснюється не лише особливим характером взаємовідносин між хабародавцем і службовою особою як ініціатором таких взаємовідносин, а й тим, що зазначений злочин посягає на додатковий об'єкт – права і законні інтереси особи, для яких виникає загроза заподіяння їм шкоди. При цьому, як зазначається в Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч. 1 ст. 4 ЦПК України від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004, незаконний інтерес на відміну від правоохоронюваного не захищається ні законом, ні правом і не повинен задовольнятися чи забезпечуватися ними. Підвищений ступінь суспільної небезпеки одержання хабара, супроводжуваного погрозою вчинення незаконного діяння по службі (порівняно із ситуацією, коли жодні інтереси хабародавця не можуть бути ущемлені), враховується при призначенні покарання у межах санкції ч. 1 ст. 368 КК. По-третє і, мабуть, найголовніше: сприйняття широкого розуміння вимагання хабара призвело б до зникнення у ньому основного компонента – вимушеності дій хабародавця. Якщо останній зацікавлений у неправомірній поведінці службової особи (наприклад, у незаконному закритті кримінальної справи прокурором), намагається обійти закон, одержати незаконні пільги і переваги тощо, то, вважається, доречніше вести мову не про вимушеність, а про вигідність давання хабара. До того ж, змістовно поняття вимагання хабара як кваліфікуючої ознаки одержання хабара та як підстави звільнення хабародавця від кримінальної відповідальності збігаються, і спроби їх розрізнити (у т.ч. шляхом внесення змін до КК) засвідчують лише непослідовність міркувань прибічників широкого розуміння вимагання хабара. А виправдати звільнення від кримінальної відповідальності того, хто дав хабар, може лише вимушений захист цієї особою

своїх прав і законних інтересів від неправомірної поведінки службової особи.

Законодавча вимога про встановлення характеру інтересів хабародавця при вимаганні хабара на практиці не завжди виконується належним чином. Показовою в цьому плані є ухвала судової колегії у кримінальних справах ВСУ від 23 жовтня 1997 р., якою з вироку, винесеного щодо Ф. Донецьким обласним судом, було виключено таку кваліфікуючу ознаку одержання хабара, як вимагання хабара. Встановлено, що Ф., працюючи слідчим міліції, прийняв до свого провадження кримінальну справу щодо А., порушену за ознаками злочину, передбаченого ст. 102 КК 1960 р. Під час допиту А. з метою одержання від нього хабара Ф. заявив, що вбачає у його діях склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 206 КК 1960 р., і без оформлення відповідних документів помістив А. в камеру для затриманих. Надалі Ф. вимагав і частково одержав від В., з якою А. перебував у фактичних шлюбних стосунках, хабар (500 доларів США) за звільнення А. з-під варті та перекваліфікацію його злочинних дій на більш м'який закон. В ухвалі колегії ВСУ зазначається, що Ф. запропонував В. дати хабар за поліпшення становища А., щодо якого на законних підставах було порушено кримінальну справу, та за звільнення його з-під арешту. Оскільки вимога Ф. про матеріальну винагороду була пов'язана зі вчиненням ним діяння по службі, спрямованого на задоволення протизаконних інтересів хабародавця, висновок суду першої інстанції про те, що в даному разі мало місце вимагання хабара, є помилковим [14].

На мій погляд, у тексті ухвали колегії ВСУ не знайшло відображення ключове питання, від тієї чи іншої відповіді на яке і мав би залежати остаточний висновок про наявність або відсутність вимагання хабара у поведінці слідчого Ф., а саме, що ж насправді вчинив А. – умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження або злісне хуліганство. Якщо у діях А. вбачаються ознаки першого із названих злочинів, то чому тоді прагнення (інтерес) близької йому людини поліпшити правове становище

А. і домогтися правильної кримінально-правової оцінки скоєного ним (хай навіть і шляхом давання хабара) не можна визнати законним?

Досить складно встановити, законні чи незаконні інтереси намагається реалізувати хабародавець у ситуаціях, коли службова особа – хабароодержувач здійснює дискреційні повноваження. З цього приводу О.Я.Светлов писав, що іноді взагалі неможливо визначити, якими діями (законними чи незаконними) погрожує особа, яка вимагає хабар. Для ілюстрації цієї думки вчений наводив приклад із двома особами, які претендують на роботу в організації за наявності лише однієї вакансії. Вибрати з двох осіб кращого кандидата – право керівника, який може вимагати хабар з обох претендентів, розраховуючи прийняти на роботу того, хто дасть йому (пообіцяє) більшу суму [15]. Тезу про неможливість визначити характер інтересів хабародавця у правових ситуаціях, які охоплюються поняттям "дискреційні повноваження", відстоює і В.С. Лукомський [16].

У довідковій літературі під дискрецією прийнято розуміти вирішення службовою особою або державним органом того чи іншого питання за власним розсудом [17]. В.Б. Авер'янов визначає дискреційну владу як спосіб реалізації публічної влади, за яким відповідний суб'єкт влади застосовує надані йому в межах закону повноваження на власний розсуд, без необхідності узгодження у будь-якій формі своїх дій з іншими суб'єктами. Ці повноваження називаються дискреційними [18].

Так, при вирішенні кадрових питань на підставі правових норм, якими б вичерпними вони не були, мають враховуватись й додаткові моменти, наприклад, особисті якості претендентів. У КК України поширені альтернативні та відносно-визначені санкції, які при практичному їх застосуванні передбачають вибір конкретної міри покарання значною мірою за розсудом суду. Ще на початку ХХ століття П.І. Люблінський писав, що держава, прагнучи до вироблення стійкої, справедливої і доцільної діяльності із розслідування злочинних діянь і реакції

на них, звертається не лише до законодавчого регулювання, а й до суддівського розсуду. Законодавець не в змозі претендувати на повне проникнення усередину індивідуальних обставин і на витіснення суддівського розсуду з цієї сфери [19]. Така ж ситуація характерна і для застосування санкцій за адміністративні проступки, що інколи небезпідставно розглядається як ґрунт для вступу несумлінних представників влади у "договірні відносини" з правопорушниками [20]. Із дискреційними повноваженнями відповідного органу (особи) пов'язане обрання передбачених КПК запобіжних заходів, а також застосування багатьох норм КК, присвячених звільненню від кримінальної відповідальності, звільненню від покарання та його відбування. Взагалі під суддівським розсудом у кримінальному праві О.І. Рарог та Ю.В. Грачова справедливо розуміють здійснюваний у процесуальній формі специфічний аспект правозастосовної діяльності, який передбачає надання суду у випадках, визначених кримінально-правовими нормами, повноважень обирати рішення у межах, встановлених законом, виходячи з принципів права, конкретних обставин вчиненого злочину і засад моралі [21].

Цивільний кодекс України містить низку норм, що зобов'язують суддів під час вирішення цивільних справ застосовувати закон з урахуванням звичаїв ділового обороту, засад сумлінності, розумності і справедливості, що також передбачає реалізацію судом дискреційних повноважень. Визначаючи суддівський розсуд як надані суду повноваження приймати відповідно до конкретних умов таке рішення із правового питання, яке зумовлене загальними і відносно визначеними вказівками закону, Т.В. Ющенко як один із відповідних прикладів наводить ситуацію із застосуванням судами цивільно-процесуальних норм, які містять такі оціночні поняття, як "поважні причини", "достатній строк", "виключні випадки", "складність справи" тощо [22]. Про реалізацію судом наданих йому дискреційних повноважень можна вести мову і у випадку

застосування ч. 5 ст. 216 ЦК, згідно з якою суд із власної ініціативи має право визначити, які саме наслідки нікчемного правочину будуть застосовуватись у тому чи іншому випадку, а також у разі звернення до ст. 188 Сімейного кодексу України, відповідно до якої батьки можуть бути звільнені від обов'язку утримувати дитину, якщо дохід дитини набагато перевищує дохід кожного з них і повністю забезпечує її потреби.

Виходячи з того, що вимаганням хабара визнаються лише такі дії службової особи, якими зачіпаються законні інтереси особи, колегія суддів палати з кримінальних справ ВСУ своєю ухвалою від 11 квітня 2002 р. виключила ознаку вимагання хабара з вироку, винесеного щодо В. Апеляційним судом Кіровоградської області. З'ясовано, що В., працюючи головою районного суду, на прохання Б. – вітчима М., обвинуваченого у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 101 і ч. 3 ст. 206 КК 1960 р., прийняв до свого провадження цю кримінальну справу, протягом тривалого часу неодноразово відкладав її, запропонував Б. віддячити йому за розгляд справи, а після винесення вироку отримав від Б. хабар-подяку у вигляді 800 доларів США. В ухвалі колегії суддів ВСУ зазначено, що Б. дав хабар В. на просту пропозицію останнього за вчинення діяння по службі, спрямованого на задоволення протизаконних інтересів хабародавця, – за винесення судового рішення, яке б влаштувало Б. [23].

Поділяючи думку про помилковість інкримінування В. ознаки вимагання хабара, відзначаю водночас дискусійність твердження колегії суддів ВСУ про незаконний характер інтересів хабародавця Б. Не зовсім зрозуміло, на якій підставі слід визнавати незаконними інтереси Б., які полягали в тому, щоб суддя В. врешті-решт розглянув кримінальну справу і виніс у ній рішення, керуючись при цьому у тому числі своїм суддівським розсудом. Тим більше, що колегія суддів ВСУ зробила висновок про безпідставність засудження В. за винесення завідомо неправосудного вироку, хоч ухвалений В. вирок, яким М. призначалось покарання у вигляді 4 років позбавлення волі умовно з

іспитовим строком 2 роки, був скасований за м'якістю призначеного покарання. При новому розгляді справи потребують перевірки пояснення В. про те, що, застосовуючи щодо М. ст. 45 КК 1960 р., він виходив із конкретних обставин справи, позиції потерпілого і прокурора стосовно обрання засудженому саме такого покарання у зв'язку з відсутністю обтяжуючих обставин. На мій погляд, у поведінці судді В. не вбачається вимагання хабара не через незаконність інтересів хабародавця Б., а у зв'язку з тим, що у даному разі ми маємо справу з простою пропозицією службової особи дати їй хабар, не поєднаною з погрозою вчинення діяння з використанням службового становища, спроможного заподіяти шкоду правам і законним інтересам особи.

Переконаний, що інтерес хабародавця у разі, коли погроза стосується вчинення діяння з використанням дискреційних повноважень службової особи, не суперечить чинному законодавству, а тому має визнаватись законним. Можна сказати і так: законність інтересу хабародавця у подібних випадках має розглядатись як легальність застосування відповідних правових приписів з обов'язковим врахуванням конкретних обставин. Подібним чином розмірковує Б.В. Волженкін, який обґрунтовано визнає вимаганням хабара вимогу слідчим хабара, поєднану з погрозою обрати на свій розсуд більш суворий запобіжний захід. Обравши, скажімо, взяття під варту, а не підписку про невийзд, слідчий не вчинив би формального порушення закону при тому, що хабародавець вправі був розраховувати на більш м'який запобіжний захід [24]. "Орган ... використовуючи дискреційні повноваження, зобов'язаний передусім правильно оцінити ситуацію, наявні у справі факти та застосувати до встановлених фактів чинні правові норми, не допускаючи при цьому зловживання владою" [25].

Отже, під законними інтересами хабародавця при вимаганні хабара варто розуміти у тому числі інтереси, які не суперечать чинному законодавству і реалізація яких лише частково забезпечується нормативним регулюванням (залишається

простір для індивідуального піднормативного регулювання у вигляді дій службової особи за власним розсудом).

Обґрунтованість запропонованого підходу, на мою думку, підтверджується згаданим вище Рішенням Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004, в якому поняття "охоронюваний законом інтерес", що вживається у законах України і може вважатись тотожним поняттю "законний інтерес", характеризується як правовий феномен, який: 1) виходить за межі суб'єктивного права; 2) є самостійним об'єктом засобів правової охорони; 3) має на меті задоволення усвідомлених індивідуальних і колективних потреб; 4) не може суперечити Конституції і законам України, суспільним інтересам, загальновизнаним принципам права; 5) означає прагнення до користування у межах правового регулювання конкретним матеріальним або нематеріальним благом; 6) розглядається як простий легітимний дозвіл, тобто такий, що не заборонений законом.

У світлі сказаного викликає інтерес ухвала судової колегії в кримінальних справах ВСУ від 24 вересня 1996 р., якою з вироку, винесеного щодо Я. Харківським обласним судом, було виключено вказівку на вимагання хабара як на кваліфікуючу ознаку одержання хабара. Я. засуджено за ч. 2 ст. 168 КК 1960 р. за те, що він, працюючи слідчим відділу дорожньої міліції, під час розслідування кримінальної справи за фактом дорожньо-транспортної події за участю Б., внаслідок якої настала смерть Є., одержав від Б. шляхом вимагання хабар в особливо великому розмірі за закриття кримінальної справи. З урахуванням того, що кримінальну справу щодо Б. було закрито не за відсутністю події чи складу злочину, а на підставі ст. 10 КПК, судова колегія ВСУ зробила висновок про незаконність інтересів Б. Як наслідок констатується, що з боку Я. не могло мати місце вимагання хабара [26].

Наведене обґрунтування викликає заперечення. Регламентоване ст. 51 КК 1960 р. і ст. 10 КПК звільнення від кримінальної

відповідальності з передачею особи на поруки належало (належить і сьогодні - ст. 47 КК 2001 р.) до факультативних видів звільнення від кримінальної відповідальності і пов'язувалось із використанням дискреційних повноважень суду, прокурора або слідчого. Тому інтерес Б. у закритті за цією нереабілітуючою підставою кримінальної справи, порушеної щодо нього у зв'язку із вчиненням автотранспортного злочину, за умов, закріплених у КК і КПК, не міг бути визнаний незаконним. Навпаки: якби слідчий Я. вимагав від Б. хабар за закриття кримінальної справи за відсутністю події чи складу злочину, то у такому разі інтерес Б. як особи, яка насправді вчинила злочин, вважався б незаконним, а це унеможливило б інкримінування Я. ознаки вимагання хабара.

Вирішуючи питання про наявність або відсутність вимагання хабара в ситуації із дискреційними повноваженнями хабароодержувача, слід враховувати і те, що діяння, вчиненням яких погрожує тут службова особа, навряд чи можуть визнаватись законними при тому, що у разі їх здійснення службова особа формально не порушує конкретну правову норму. Як зауважує В.В. Степанов, дії по службі, якими хабароодержувач погрожує хабародавцю при вимаганні хабара, поділяються на такі, які, по-перше, не викликаються службовою необхідністю і, по-друге, не входять у компетенцію службової особи. Автор правий, коли пише, що дії службової особи навіть у межах своєї компетенції, але які не засновані на службовій необхідності, а здійснюються з корисливих чи інших інтересів, не можуть бути визнані законними [27]. До речі, відповідно до п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду РФ від 10 лютого 2000 р. № 6 "Про судову практику у справах про хабарництво і комерційний підкуп" під незаконними діями службової особи слід розуміти, зокрема, такі неправомірні дії, які не впливають із службових повноважень особи або вчиняються нею всупереч інтересам служби. Схожу позицію займав свого часу В.М. Ширяєв, який вважав, що дія службової особи є правомірною, якщо вона формально і

матеріально відповідає вимогам закону. Дія по службі, яка задовольняє всі вимоги форми, може бути неправильно по суті, тобто суперечити тим цілям і завданням управління, заради яких вона здійснюється [28].

У цьому контексті повчальним вважаю підхід німецького законодавця. У ч. 3 § 332 КК ФРН зазначається, що частини 1 і 2 цієї статті підлягають застосуванню вже тоді, коли особа, яка погоджується на обіцянку вигоди, вимагає або приймає вигоду як винагороду за вчинення певної дії у майбутньому, демонструє свою готовність: 1) порушити свої обов'язки при вчиненні дії або 2) якщо дія залежить від її розсуду, змінити свою думку у випадку надання вигоди. Зрозуміло, що проблема оцінки правомірності дії службової особи за власним розсудом вирішується тут в іншому аспекті, ніж у моїй публікації, а саме в плані розмежування хабарництва (§ 332) та одержання вигоди (§ 331). Проте сам підхід заслуговує на увагу: якщо згідно з положеннями адміністративного права ФРН службове діяння, вчинене у межах дискреційних повноважень, вважається правомірним, то у кримінально-правовому сенсі дії службової особи за власним розсудом за певних умов, фактично визнаються зловживанням повноваженнями, прирівнюються до порушення службових обов'язків. Як повідомляє Д.І. Крупко, у кримінальному праві Швейцарії дискреційне діяння у контексті складів хабарництва також прирівнюється до неправомірного службового діяння і є обтяжуючою ознакою давання та одержання хабара [29]. Вельми цікавою і конструктивною видається пропозиція цього дослідника запровадити у вітчизняну правозастосовну практику принципи застосування дискреційних повноважень, вироблені наукою і судовою практикою ФРН і Швейцарії, з урахуванням того, що діяння особи по службі має визнаватися неправомірним і в тому разі, коли воно порушує один із зазначених принципів.

Таким чином, вимога службовою особою хабара з погрозою використання дискреційних повноважень, ставлячи у небезпеку

законні інтереси хабародавця та означаючи погрозу вчинення незаконного діяння по службі, має розцінюватись як вимагання хабара (п. 4 примітки до ст. 368 КК України) з усіма кримінально-правовими наслідками, що з цього випливають. Через сказане немає необхідності в уточненні легального визначення поняття вимагання хабара шляхом виключення з нього вказівки на законність інтересів хабародавця.

4. Законопроектом "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення" КК України пропонується доповнити статтю 368-1 під назвою "Незаконне збагачення" із наступною диспозицією: "Одержання службовою особою неправомірної вигоди або передача нею такої вигоди близьким родичам..." Наведене положення з'явилося тоді, коли у процесі обговорення вказаного законопроекту зазнала нішівної та, як видається, цілком справедливої критики первісна редакція диспозиції частини 1 ст. 368-1, яка мала такий вигляд: "Отримання у власність службовою особою благ або оформлення передачі, надання таких благ її близьким родичам, законність походження яких не підтверджена у встановленому законом порядку..."

Насамперед із наведеного формулювання не було зрозуміло, хто саме нестиме кримінальну відповідальність за ст. 368-1 у випадку включення її до КК – сама службова особа, її близькі родичі, той, хто передав благо службовій особі чи оформив таку передачу? У висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на законопроект зверталась увага і на відсутність передбаченого регулятивним законодавством обов'язку службових осіб доводити законність походження наявного у них майна, що однозначно унеможливило б застосування відповідної кримінально-правової заборони. У процесі обговорення вказаного антикорупційного законопроекту також констатувалась неузгодженість наведеного вище формулювання конституційному принципу презумпції невинуватості.

Тут доречно нагадати, що у ст. 20 Конвенції ООН проти корупції 2003 р., ратифікованій Законом України від 18 жовтня 2006 р., незаконне збагачення визначається як значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи та яке ця особа не може раціональним чином обґрунтувати. При цьому у тексті вказаного міжнародно-правового документа зроблене серйозне застереження: держава – учасниця Конвенції розглядає можливість криміналізації незаконного збагачення за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи.

Не викликає сумнівів, що про перенесення тягара доказування на обвинуваченого (у т.ч. у розглядуваній ситуації) можна буде вести мову лише після внесення концептуальних змін до ст. 62 Конституції України. Цікаво, що США відмовились ратифікувати Конвенцію ООН проти корупції 2003 р., посилаючись, зокрема, на неприйнятність такого, що суперечить американській конституції, положення про обов'язок чиновника доводити правомірність надмірного збагачення.

У ст. 20 Конвенції ООН проти корупції презюмується походження майна службової особи внаслідок вчинення корупційних діянь, і що презумпцію особа, яка обвинувачується у незаконному збагаченні, має спростувати. Але ж, як справедливо зауважує Г.І. Богуш, насправді кошти можуть мати будь-яке походження, хай навіть і незаконне, однак зовсім не обов'язково пов'язане з корупцією [30]. Певним виходом із ситуації, на переконання дослідника, який вважає недоцільною криміналізацію незаконного збагачення, могло б стати встановлення відповідальності публічних службовців за відмову від декларування доходів і майна, а так само за надання завідомо неправдивих відомостей про їх походження, але ухваленню цієї норми має передувати законодавче запровадження системи такого обов'язкового декларування і, головне, реалізація такої системи на практиці. У світлі сказаного заслугоує на підтримку пропозиція розробників антикорупційного законопроекту вста-

новити адміністративну відповідальність за порушення належним суб'єктом встановлених законодавством вимог щодо подання відомостей про доходи та зобов'язання фінансового характеру.

Визначення незаконного збагачення, наведене у згаданому законопроекті, підготовленому до ухвалення в остаточній редакції, не просто вихолощує основний зміст цього корупційного діяння у розумінні укладачів оонівської конвенції (живеш не за заробленими коштами і не можеш це розумними чином пояснити – ти злочинець), а й створює нездоланні труднощі в аспекті відмежування цього нового службового злочину від інших злочинних посягань, вчинюваних службовими особами, і насамперед від одержання хабара та заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем.

Більш перспективним напрямом, який дозволятиме не чіпати конституційний принцип презумпції невинуватості, вважаю вдосконалення цивільно-правового порядку вилучення безпідставно набутого майна (глава 83 ЦК України), у межах якого (у т. ч. для ефективної боротьби з корупцією) цілком природним буде покладати обов'язок доводити законність походження майна на володільця останнього. Вельми показовим є те, що російські фахівці, виступаючи проти криміналізації незаконного збагачення як окремого корупційного злочину і відзначаючи міжгалузевий характер інституту незаконного збагачення, наголошують на переважній цивільно-правовій природі останнього [31]. Вважається, що законодавче запровадження положення про незаконне збагачення як про оспорювану і врешті-решт нелегітимну власність означатиме розумне посилення публічних засад у цивільному праві.

5. Провокація хабара – це питання, яке вже багато років є своєрідним "камнем спотикання" для більшості юристів різних країн. Можна сказати, що автори, які присвятили свої роботи цій проблемі, поділилися на дві основні групи. Одні з них виступають за скасування ст. 370 КК України і декриміналізацію такого діяння, як провокація хабара, вважаючи, що вказана

кримінально-правова норма ускладнює боротьбу з корупцією. На думку інших, провокація хабара є недопустимою і небезпечною, а виключення ст. 370 з КК потягне за собою зростання масштабів зловживань з боку правоохоронців. З цього приводу в юридичній літературі 20-х р.р. минулого століття зазначалось, що, чим слабкішим є кримінально-розшуковий апарат, тим частіше його агенти використовують провокаційні методи [32]. На думку М.І. Мельника, провокація хабара є одним із службових злочинів, вчинення яких може завдати істотної шкоди конституційним правам та свободам людини і громадянина. Постраждати від цього злочину може службова особа не тільки органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, а й підприємств, установ і організацій приватної і іншої форми власності, а також будь-яка інша особа, котру спровокували на вчинення цього злочину. Небезпека цього діяння обумовлюється, зокрема, тим, що провокація хабара може використовуватися як потужний засіб впливу на неугодних осіб, конкурентів по бізнесу тощо [33]. Саме подібна логіка міркувань була сприйнята вітчизняним законодавцем, який під час ухвалення КК України 2001 р. висловився за збереження окремої кримінально-правової заборони, присвяченої провокації хабара.

Натомість В.О. Навроцький зазначає, що дії, які полягають у контрольованій пропозиції потенційним хабарникам майнової винагороди, не посягають на жодний правоохоронюваний об'єкт - вони порушують не законні права особи, суспільства, держави, а тільки інтереси корупціонера по ухиленню від кримінальної відповідальності. Пропозиція хабара з метою викриття хабарника не є схилянням до злочину, оскільки хабарник насправді злочину вчинити не зможе, бо його дії є контрольованими. Поведінка і того, хто пропонує "хабар", і того, хто схильний його прийняти, аж ніяк не порушує нормальної діяльності органів держави чи апарату підприємств, установ, організацій. Відсутня і сумісність посягання, адже принаймні одна особа вчиняє не злочин, а суспільно корисну дію [34]. Науковець

звертає увагу на те, що законодавство про оперативно-розшукову діяльність надає право проводити контрольні закупки товарів з метою виявлення фактів протиправної діяльності. Крім цього, положення про контрольовану пропозицію хабара видається цілком прийнятним із врахуванням вчення про крайню необхідність.

Подібним чином розмірковує вітчизняний криміналіст В.П. Бахін, який висловлюється за запровадження в Україні існуючої в окремих зарубіжних країнах практики проведення "перевірок стійкості на отримання презенту" щодо осіб, стосовно яких надходить інформація про здійснюване ними вимагання хабарів [35], а також російський дослідник П.С. Яні, який легітимність проведення "перевірок на чесність" стосовно чиновників, відносно яких є інформація про їх корупційну діяльність, пов'язує із положенням Федерального закону РФ "Про оперативно-розшукову діяльність" в частині покладання на оперативні підрозділи обов'язку попереджати можливу загрозу державній безпеці [36].

Чинний закон (ч. 1 ст.370 КК України) визначає провокацію хабара як свідоме створення службовою особою обставин і умов, що зумовлюють пропонування чи одержання хабара, щоб потім викрити того, хто дав або взяв його. Наведене формулювання відтворює визначення провокації хабара, яке містилось у ст. 171 КК УРСР 1960 р. Конкретні способи провокації (наприклад, порада одержати від будь-кого чи дати кому-небудь хабара), які обирає особа-провокатор з метою викриття, не мають значення для кваліфікації його дій за ст. 370 КК. Важливо лише, щоб зазначені дії створили обстановку і умови для дачі або одержання хабара. "Сутність провокації полягає у певній штучності дій особи, яку провокують: вона діє за обставин, що спеціально створені для того, щоб підштовхнути її до бажаних для провокатора дій. Провокацію (якщо йдеться про провокацію одержання хабара) можна розглядати як специфічний експеримент щодо випробування посадової особи на моральну і правову

стійкість. Провокація - це своєрідна перевірка можливої поведінки за тієї чи іншої ситуації" [37]. З об'єктивної сторони можливі наступні ситуації провокації хабара: 1) службова особа умисно створює обстановку і умови з метою викликати пропонування давання їй хабара, натякає на це, щоб згодом викрити хабародавця; 2) хабародавець схиляє службову особу одержати хабар з наміром пізніше викрити її у цьому; 3) суб'єкт, маючи на меті викрити хабарника, схиляє службову особу до одержання хабара і передає їй матеріальні цінності. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 370 КК України, характеризується прямим умислом. Винна особа усвідомлює, що її дії мають провокаційний характер стосовно іншої особи, яку вона провокує на давання чи одержання хабара. Про наявність прямого умислу в діях провокатора свідчить також мета вчинення цього злочину. Мотиви провокаційної діяльності, не впливаючи на кваліфікацію, можуть бути різними: корисливі, спонукання, кар'єризм, помста, заздрість, інтереси боротьби зі злочинністю тощо.

Що ж стосується службової особи, яка в результаті провокаційних дій стосовно неї виявила бажання чи просто погодилась на одержання хабара, то законодавство України не передбачає звільнення її від кримінальної відповідальності. З цього приводу Пленум ВСУ в постанові від 26 квітня 2002 р. № 5 "Про судову практику у справах про хабарництво" роз'яснив: "Свідоме створення службовою особою обставин і умов, що зумовлюють пропонування чи одержання хабара, з метою викрити того, хто його дав або одержав (провокація хабара), є закінченим злочином з моменту вчинення зазначених дій незалежно від того, чи було дано або одержано хабар ... Те, що давання або одержання хабара відбулось у зв'язку з провокацією, не виключає відповідальності того, хто його дав або одержав" (п. 23 постанови).

Відповідно до ст.304 КК РФ під провокацією хабара чи комерційного підкупу розуміється спроба передати службовій

особі або особі, яка виконує управлінські функції в комерційних чи інших організаціях, без її згоди грошей, цінних паперів, іншого майна чи надання їй послуг майнового характеру з метою штучного створення доказів вчинення злочину або шантажу. Наведене визначення має низку відмінностей порівняно з вітчизняним КК. По-перше, диспозиція ст. 304 КК РФ передбачає провокацію не тільки хабара, а й комерційного підкупу, поняття якого в КК України наразі відсутнє. По-друге, ст.370 КК України передбачає відповідальність як за провокацію пропонування, так і одержання хабара, а КК РФ охоплює тільки провокацію одержання хабара. По-третє, відрізняються ці злочини і за суб'єктом: ст.370 КК України говорить лише про службову особу, а згідно зі ст.304 КК РФ суб'єктом злочину виступає будь-яка осудна особа. По-четверте, мета провокаційних дій у КК РФ визначена як мета штучного створення доказів вчинення злочину або шантажу. На мій погляд, таке визначення мети провокації хабара заслуговує на увагу і могло б бути запозичене українським законодавцем.

Разом із тим слід звернути увагу на те, що диспозицією ст. 370 КК не охоплюються випадки підкидання предмета нібито як хабара у робочий кабінет службової особи, вручення їй цього предмета шляхом обману тощо. За наявності підстав подібні дії можуть розцінюватись як передбачене ч. 2 ст. 372 КК притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, поєднане із штучним створенням доказів обвинувачення.

Складною правозастосовною проблемою є відмежування провокації хабара від правомірних оперативно-розшукових заходів, спрямованих на викриття хабарництва, на те, щоб отримати додаткову інформацію, необхідну для прийняття рішення про порушення кримінальної справи. Згідно зі ст. 6 Закону України від 18 лютого 1992 р. із змінами "Про оперативно-розшукову діяльність" підставою для проведення такої діяльності виступає, зокрема, наявність достатньої інформації про: злочини, що готуються або вчинені невстановленими осо-

бами; осіб, які готують або вчинили злочин; осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримінального покарання.

Виходячи з цього, в матеріалах справи повинні фігурувати певні попередні відомості, які є підставою для проведення оперативно-розшукових заходів. Це може бути, наприклад, заява потерпілого про вимагання у нього хабара, рапорт працівника правоохонного органу, аудіо- чи відео запис, який підтверджує факт вимагання або пропозиції хабара. Зазначені документи повинні бути зареєстровані у встановленому законом порядку, хоч зрозуміло і те, що зацікавлений співробітник правоохонного органу може організувати проведення відповідного оперативно-розшукового заходу на підставі сфальсифікованих даних. Таким чином, виявлення і документування ознак хабарництва вважається правомірною оперативно-розшуковою діяльністю, яка відрізняється від кримінально каранної провокації хабара, за умови, що має місце конкретна інформація. У тому разі, коли інформація про корупційні діяння носить загальний характер, є тільки припущення про те, що певна службова особа живе явно не за чесно заробленими коштами, підстав для проведення оперативно-розшукових заходів згідно з чинним законодавством, на мій погляд, немає.

Як слушно зауважує В.П.Котін, при провокації хабара оперативні працівники не мають підстав для проведення оперативно-розшукових заходів і, крім цього, вони проводять їх з порушенням вимог законодавства. У разі правомірної оперативно-розшукової діяльності правоохоронці тільки фіксують події і факти, а у випадку провокації хабара – ініціюють поведінку службових осіб та інших громадян [38]. Можна сказати, що при проведенні правомірних оперативно-розшукових заходів під контроль правоохоронних органів беруться вже наявні процеси, пов'язані із посяганням на об'єкт кримінально-правової охорони.

Наступна відмінність полягає в тому, що при провокації хабара провокатор сам викликає у інших осіб намір вчинити злочин з метою їх викриття. Тому не є провокацією випадки, коли службовій особі, яка не виявила з цього приводу будь-якої активності, пропонують хабар, і вона для викриття і затримання нібито погоджується прийняти його. Дії хабародавця у такій ситуації є замахом, а не закінченим даванням хабара, оскільки фактично хабар не прийнято, і службова особа його одержувати не збиралася. Не визнаються провокацією і дії, вчинені з метою викриття хабарників, коли службова особа вимагає хабар, і громадянин для того, щоб викрити її, погоджується на задоволення цієї вимоги, а далі вже з відома відповідних органів передає службовій особі матеріальні цінності. У цьому разі дії службової особи, на мою думку, необхідно кваліфікувати як замах на одержання хабара, оскільки фактично матеріальні цінності передавались їй лише під виглядом хабара, щоб викрити особу, яка мала намір вчинити і вчинила певні кримінально карані дії. Щоправда, Пленум ВСУ зайняв з цього питання іншу позицію і вбачає в аналізованій ситуації закінчений склад злочину, передбаченого відповідною частиною ст. 368 КК (абз. 3 п. 10 постанови Пленуму ВСУ від 26 квітня 2002 р. № 5). Ситуації "імітації хабара" присвячений п. 24 зазначеної постанови Пленуму. Згідно з ним в діях особи, яка у зв'язку з вимаганням у неї хабара, перш ніж його дати, звернулася до органів влади з метою викриття вимагача, відсутній склад злочину. Тому її не слід звільняти від відповідальності на підставі ч. 3 ст. 369 КК, застосуванню підлягає п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК. У таких випадках предмет хабара належним чином індивідуалізується з тим, щоб надалі його можна було ідентифікувати, встановити місцезнаходження, отримати докази контакту хабароодержувача з отриманим предметом. Крім цього, гроші та інші цінності, які особа передала як хабар з метою викрити хабароодержувача, слід повертати законному власнику на підставі п. 5 ч. 1 ст. 81 КПК.

На думку М.Селезньова, критерієм відмежування правомірних дій працівників оперативних підрозділів від провокаційної поведінки в процесі виявлення тих, хто отримує хабарі, є ініціативні дії з боку останніх, зафіксовані одним із способів, передбачених законодавством. Сама пропозиція дати хабара з боку службової особи вже є умисною дією, яка спрямована на створення умов для скоєння злочину, тобто це не просто виявлення наміру, а готування до злочину [39]. Тому проведення оперативних заходів у подібних випадках є не провокацією; такі заходи не ініціюють злочинну поведінку особи, а втручаються у вже триваючу реалізацію злочинного наміру, засвідчуючи при цьому події і факти. Якщо чітко вираженої і зафіксованої ініціативи службової особи отримати хабар немає, а працівники правоохоронних органів лише припускають, що ця особа може взяти хабар, підстав для проведення оперативно-розшукових заходів згідно з чинним законодавством я не вбачаю. Так, навряд чи правомірними за наявності у чинному КК ст. 370 будуть дії правоохоронця, який, озброївшись технічними засобами для фіксації проявів корупції, видає себе за бізнесмена-початківця, який прагне зареєструвати свою підприємницьку діяльність у місцевих органах влади.

Постає питання, чи доцільно в якості одного із заходів протидії корупційним проявам обмежитись лише виключенням з КК України норми про відповідальність за провокацію хабара? Якщо законодавець піде на такий крок, то дії службової особи, яка спровокувала хабарництво, за наявності до цього підстав будуть розцінюватися як зловживання владою чи службовим становищем або перевищення влади чи службових повноважень. Думка розглядати провокацію хабара як різновид злочину, передбаченого ст. 364 (365) КК, не може викликати особливих заперечень. На користь такої позиції говорить збіг елементів складів злочину: суб'єкт – службова особа, суб'єктивна сторона – прямий умисел, особиста заінтересованість. Якщо буде відсутня ознака зловживання, то службові особи відповідатимуть за

підбурювання до давання або одержання хабара. Такий підхід цілком узгоджується із законодавчим визначенням підбурювача (ч. 4 ст. 27 КК), який може діяти, керуючись різними мотивами і переслідуючи різні цілі. В якості однієї з таких цілей може виступати викриття хабародавця або хабароодержувача. Правий М.І.Мельник, який характеризує передбачену ст. 370 КК України провокацію хабара як "спеціальний вид підбурювання до вчинення злочину, а саме – до давання або одержання хабара" [40].

Тому для легалізації такої поведінки, як провокація хабара, необхідно буде внести зміни та доповнення до деяких нормативних актів, зокрема, змінити Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність", надавши працівникам оперативних підрозділів ОВС і СБУ додаткові повноваження, а саме право здійснювати контрольовану пропозицію хабара, спрямовану на викриття хабарництва. Необхідність такого кроку зумовлена тим, що Україна знаходиться на такому етапі свого розвитку, коли для боротьби з корупцією потрібно вживати більш твердих і рішучих заходів. В літературі справедливо зазначається, що не варто відкидати як таку можливість використання провокації та інших подібних прийомів, оскільки у боротьбі із витонченою злочинністю нерідко потрібні і хитрість, і обман супротивника [41]. Конфліктну ситуацію, яка на сьогодні склалася між необхідністю результативної боротьби з корупційними злочинами і конституційно закріпленими правами та інтересами людини і громадянина, треба вирішити за допомогою законодавчого компромісу, який буде полягати, з одного боку, в легалізації контрольованої пропозиції хабара, а, з іншого, у встановленні низки серйозних обмежень щодо цього (чітке встановлення умов, порядку проведення цих заходів, а також умов, за яких особа, яка погодилася дати чи взяти хабара, нести кримінальну відповідальність).

Використана література:

1. Практические меры борьбы с коррупцией. Материалы VIII Конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. Гавана, 1990 г. - Нью-Йорк, 1990. - С. 5.
2. Егорова Н. Управленческие функции специального субъекта преступления (уголовный закон, теория, судебная практика) // Уголовное право. - 2007. - № 2. - С. 48; Максимович Р.Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України: Монографія. - Львів, 2008. - С. 191-209; Шнитенков А.В. Ответственность за преступления против интересов государственной службы и интересов службы в коммерческих и иных организациях. - СПб., 2006. - С. 105-107.
3. Андрушко П.П., Стрижевська А.А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика. - К., 2006. - С. 266-267.
4. Квициния А.К. Взятничество и борьба с ним. - Сухуми, 1980. - С. 33; Квициния А.К. Должностные преступления. - М., 1992. - С. 132.
5. Яни П. Выгоды имущественного характера как предмет взятки // Законность. - 2009. - № 1. - С. 19.
6. Волженкин Б.В. Служебные преступления: Комментарий законодательства и судебной практики. - СПб., 2005. - С. 169-170.
7. Андрушко П.П., Стрижевська А.А. Вказана праця. - К., 2006. - С. 268-269.
8. Ширяев В.Н. Взятничество и лихоительство в связи с общим учением о должностных преступлениях. Уголовно-юридическое исследование. - Ярославль, 1916. - С. 536.
9. Крупко Д.І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження): Дис. ... канд. юрид. наук. - Одеса, 2005. - С. 52-69.
10. Эйман С.В. Может ли быть предметом взятки нематериальное благо // Вестник советской юстиции. - 1925. - № 18. - С. 703-704; Паше-Озерський Н.П. Урядові (службові) злочини (арт. арт. 97-109) // Кримінальний кодекс УСРР. Текст та практичний коментар. - Харків, 1930. - С. 164; Приградов-Кудрин А. Нематериальные выгоды и взяточничество // Право и жизнь. - 1925. - № 7-8. - С. 89-95.
11. Дудоров О.О., Мельник М.І., Хавронюк М.І. Злочини у сфері підприємництва. Навчальний посібник / За ред. Хавронюка М.І. - К., 2001. - С. 407.

12. Мельник М.І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. - К., 2000. - С. 139.
13. Медведев А.М. Вымогательство взятки // Государство и право. - 1996. - № 10. - С. 99-100.
14. Вісник Верховного Суду України. - 1998. - № 1. - С. 28-29.
15. Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления. - К., 1978. - С. 218-219.
16. Лукомський В.С. Кримінальна відповідальність за дачу хабара та посередництво в хабарництві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - К., 1996. - С. 24-25.
17. Словарь иностранных слов. - М., 1986. - С. 168.
18. Юридична енциклопедія: В 6 т. - Т. 2: Д-Й. - К., 1999. - С. 195.
19. Люблинский П.И. Основания судейского усмотрения в уголовных делах. - СПб., 1904. - С. 32-33.
20. Степашин С. Многие нормы проекта КоАП провоцируют злоупотребления чиновников // Российская юстиция. - 2000. - № 6. - С. 23-24.
21. Рарог А.И., Грачева Ю.В. Понятие, основания, признаки и значение судейского усмотрения в уголовном праве // Государство и право. - 2001. - № 11. - С. 98.
22. Ющенко Т.В. Дискреційні повноваження суддів та їх роль у цивільному процесі // Вісник Верховного Суду України. - 2009. - № 2. - С. 41-44.
23. Рішення Верховного Суду України. Щорічник. - 2003. - С. 132-135.
24. Волженкин Б.В. Вказана праця. - С. 336.
25. Ботнаренко О. Дискреція та її види в діяльності правоохоронних органів // Підприємництво, господарство і право. - 2008. - № 4. - С. 105.
26. Рішення Верховного Суду України. Щорічник. - 1997. - С. 132-133.
27. Степанов В.В. Квалифицирующие обстоятельства взятничества // Ученые записки Саратовского юридического института. Вып. 15. - Саратов, 1967. - С. 231.
28. Ширяев В.Н. Вказана праця. - С. 525-526.
29. Крупко Д.І. Вказана праця. - С. 75-85, с.162-185.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

---

30. Богуш Г.И. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. - 2006. - № 3. - С. 33-34.
31. Алексеев А. Презумпции против коррупции // Законность. - 2008. - № 4. - С. 2-8; Камынин И. Международное законодательство о борьбе с коррупцией и нормы УК РФ // Законность. - 2005. - № 11. - С. 13-14.
32. Зильберштейн Н. Ответственность за дачу взятки при провокации // Вестник советской юстиции. - 1925. - № 1. - С.18-19.
33. Мельник М. Провокація хабара як "підводний камінь" підприємництва" // Предпринимательство, хозяйство и право. - 2000. - № 3 - С. 47.
34. Навроцький В. Провокація хабара як можливий спосіб боротьби з корупцією // Вісник Академії правових наук України. - 1998. - № 4. - С. 157.
35. Бахин В.П. Возможность использования провокации и обмана в качестве средств выявления и изобличения преступников // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. - 2001. - № 1. - С. 53.
36. Яни П. "Проверка на честность", или уголовно-правовые основания выявления взяточничества // Законность. - 2007. - № 1. - С. 36-37.
37. Мельник М. Вказана праця. - С. 48.
38. Котин В.П. Провокація взятки (к проблеме совершенствования законодательства) // Государство и право. - 1996. - № 2. - С. 85.
39. Селезнев М. Эксперимент или провокация? (К вопросу о борьбе с коррупцией) // Российская юстиция. - 1996. - № 5. - С. 51.
40. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. - 5-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. - К., 2008. - С. 102.
41. Четин А.Е. О проблеме обеспечения прав граждан на неприкосновенность частной жизни в оперативно-розыскной деятельности // Российский следователь. - 1999. - № 3. - С. 3.

А.В. Євган
курсант
(Національний університет
державної податкової служби України)

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, набула сьогодні особливої актуальності як в Україні, так і у міжнародному просторі. Глобалізація світових господарських зв'язків та впровадження у фінансову сферу новітніх технологій підвищують уразливість міжнародної фінансової системи, що дає змогу злочинцям у різних державах легалізувати незаконні доходи. Це загрожує національній безпеці країн, становить серйозну небезпеку для розвитку їх національних економік, ставить під загрозу відносини з іншими державами, а також негативно впливає на їх міжнародний імідж.

За класифікацією ООН, відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом, як складова економічної злочинності, вилучене на перше місце. Згідно з оцінками Міжнародного валютного фонду, об'єм незаконних фінансових коштів, який знаходиться в обігу різних фінансових систем, складає від 590 млрд. до 1,5 трлн. доларів США. В Україні ці показники, за різними оцінками, становлять від 40 до 60% валового внутрішнього продукту¹. Сучасний стан економіки України характеризується нестабільністю у виробництві, розбалансуванням державних фінансів, напруженою ситуацією на ринку креди-

---

¹ Борець Л.В., Некрасов В.А., Мацюк В.Я., Національна система України по боротьбі з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом. Лекція. – К.: КНТ, 2007. – С. 19.

тних ресурсів та платежів, недосконалістю податкового та економічного законодавства, що регулює фінансово-господарські відносини. Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, в Україні відбувається переважно у банківській сфері, системі страхування, на ринку капіталів, та в індустрії розваг. Аналізуючи викладене, слід зазначити, що перед правоохоронними органами постає багато питань, пов'язаних з протидією легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, організацією взаємодії з контролюючими органами шляхом встановлення контролю над фінансовими потоками, виявлення та документування злочинів, пов'язаних з легалізацією доходів злочинного походження. Для вітчизняної правової науки розробка організаційних та практичних заходів протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, в умовах сьогодення є значною мірою новим напрямом наукового пошуку. Останні десять років цю проблему досліджувало чимало вчених, проте, незважаючи на наявність наукових досліджень, правоохоронні органи в Україні на сьогодні не мають достатньо ефективної організаційної та практичної концепції, яка б вирішувала всі проблеми протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Слід зазначити, що у 1989 році була створена міждержавна неурядова організація FATF (Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей). Розроблені у FATF у 1990 р. і переглянуті у 1996 та 2003 роках 40 Рекомендацій створили загальні засади діяльності у сфері боротьби з відмиванням грошей. В червні 2000 року ця незалежна міжнародна організація вперше обнародувала список 15 держав, що ухиляються від співпраці у сфері боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом. У листопаді 2001 року Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей до цього списку внесено Україну і в грудні 2002 р. стосовно України запроваджено додаткові санкції. Внесення України до чорного списку відбулося внаслідок того, що в країні не

було достатнього досвіду та необхідного законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації незаконних доходів, а фінансова система перебувала на етапі розвитку. Протидію легалізації доходів від злочинної діяльності визнано необхідною умовою для забезпечення економічної безпеки України і попередження зрошення злочинного світу з легальним бізнесом. При цьому контролюють досягнення України у цій сфері такі міжнародні організації: ООН, Рада Європи, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, тощо¹. При розробці вітчизняного законодавства слід враховувати положення низки міжнародних правових актів, зокрема: Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, Конвенції ООН проти корупції, Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом, Директиви 91/308/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств щодо запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей від 10 червня 1991 року.

Державою протягом 2002-2004 рр. було вжито низку заходів для підтримки міжнародних зусиль у цьому напрямі і створено систему запобігання та протидії легалізації незаконних доходів. Так, Верховною Радою України прийнято базовий Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів одержаних злочинним шляхом", закон про доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення, якими встановлено адміністративну відповідальність за порушення законодавства щодо запобігання та протидії легалізації незаконних доходів, зміни до Кримінального кодексу України, якими збільшено кількість кваліфікуючих ознак відповідного злочину. 19 липня 2001 р. Президент Укра-

---

¹ Ніколаюк С.І., Никифорчук Д.Й., Семчук А.Г. та ін. Протидія злочинам, що пов'язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом: Науково-практичний посібник. - К.: КНТ, 2006. - С. 9.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

їни підписав Указ "Про додаткові заходи щодо боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом" № 532/2001, яким доручив Кабінету Міністрів України вжити невідкладних заходів щодо створення комплексної системи боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Указом президента України "Про заходи щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" від 10 грудня 2001 р. № 1199/2001 на період до прийняття відповідного законодавчого акта запроваджувався обов'язковий фінансовий контроль за всіма фінансовими операціями, що визначені законом як значні або сумнівні та здійснюються на території України фізичними та юридичними особами¹.

З 1 січня 2005 року указом Президента України № 1144/2004 від 28 вересня 2004 року було створено Державний комітет фінансового моніторингу України як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. Указом президента України "Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією" від 6 лютого 2003 р. № 84/2003 було визначено за необхідне: розробити і здійснити спільні заходи, спрямовані на викриття фактів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом; проаналізувати ефективність протидії легалізації (відмиванню) коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом організованими злочинними угрупованнями з використанням фінансових установ та інших комерційних структур, зареєстрованих в офшорних зонах; ужити заходів щодо закриття каналів незаконного відпливу капіталів за кордон². Крім названих нормативно-правових актів, питання боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних зло-

---

¹ Дудоров О., Мельник М., Хавронюк М., Протидія відмиванню доходів, здобутих злочинним шляхом. Збірник нормативно-правових актів, міжнародних документів, коментарі. - К.: Атіка, 2003. - С. 112.

² Борець Л.В., Некрасов В.А., Мироненко С.Ю., Виявлення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (оперативно-розшуковий аспект): Навчально-наочний посіб. - К.: Вид. дім "Скіф", КНТ, 2008. - С. 24.

чинним шляхом, регулюються такими законами: Законом України "Про банки і банківську діяльність" від 7 грудня 2000 року № 2121-ІП, Законом України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12 липня 2001 р. № 2664-ІП. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.08.2005 № 315-р схвалено "Концепцію розвитку системи запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму на 2005-2010 рр.". Основною метою цієї Програми є продовження роботи над створенням системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Рішення ГАТГ в лютому 2004 році щодо виходу України з переліку країн, що не співпрацюють у боротьбі з відмиванням грошей, було сприйнято в Україні як позитивний сигнал про схвалення процесу побудови національної системи протидії та пропозицію щодо подальшої співпраці з імплементації міжнародних стандартів. Це підтверджується оцінками міжнародних організацій – Україна стала членом Комітету "Манівел" Ради Європи, прийнята в Егмонтську групу, отримала статус спостерігача в євразійській групі¹.

Таким чином, можна зробити висновок, що Україна вишла на якісно новий рівень у сфері запобігання та організації протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Проте, зазначена робота ще не завершена. Законодавець з кожним роком має вдосконалювати національне законодавство на підставі обґрунтованих пропозицій теоретиків та практиків, враховуючи міжнародні норми та стандарти і цим сприяти становленню та розвитку України як демократичної, правової держави, забезпеченню захисту її економічних інтересів та прискоренню процесів інтеграції до Європейського Союзу.

---

¹ Гуржій С.Г., Ключке С.М., Кірсанов В.М. та ін., Протидія легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму: Навчальний посібник. – К.: "Такі справи", 2008. – С. 56.

Ю.Е. Євтєєва

студент

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СПРИЯННЯ ВЧИНЕННЮ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ ЯК ПРЕДИКАТНОГО ЗЛОЧИНУ

Явище тероризму завжди наводило почуття страху на людей. Його руйнівний вплив не залишав байдужим не тільки окремих людей, а й цілі нації, які всіляко намагалися допомогти тим, хто потерпав від його ударів. Засоби масової інформації неодноразово у своїх репортажах зверталися до цієї теми, адже вона ніяк не відходить у минуле, а лише знову і знову продовжує шокувати все новими актами терору. Небезпечність тероризму полягає в тому, що ніхто не може передбачити місце здійснення наступного нападу, а також форму, у якій його буде здійснено. Єдине, що достовірно відомо – це те, що руйнівний вплив нападу буде спрямовано на велику кількість мирних, ні в чому не винних людей, вберегти життя яких є надзвичайно важким завданням.

Причини здійснення терактів є різноманітними, вони можуть бути викликані політичними чи релігійними протиріччями, розбіжностями у світобаченні окремих угруповань та іншими причинами. Дуже часто маючи великі статки, деякі особи втрачають останні краплини людяності та співчуття і починають використовувати гроші для досягнення своєї мети ціною життя інших людей. У цей момент особа втрачає своє право називатися людиною. А процес фінансування, що тісно пов'язаний з процедурою відмивання "брудних" грошей, негативно характеризує таку особу, вказуючи на її непорядність, нелюдяність, небезпечність.

Фінансування терористичної діяльності та його зв'язок з легалізацією злочинних доходів був предметом вивчення бага-

твоя науковців, серед яких, наприклад, В. Ваханія, А.О. Данилевський, В.С. Зеленецький, В.П. Ємельянов, Р.В. Мукоїда Л. Новікова, Я.В. Новікова, Л.А. Рогачевський, М.В. Семикін та інші. Незважаючи на це, із зазначеного питання були висловлені спірні судження, а, отже, воно потребує подальшого дослідження.

Метою цієї статті є дослідження фінансування терористичного акту як форми об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 258⁴ КК України, та його зв'язку з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом.

Об'єктивна сторона сприяння вчиненню терористичного акту має у своїй структурі таку форму як фінансування. В одних випадках особа, яка надає кошти або здійснює їх збирання з метою надання терористам, безпосередньо може контролювати і процес терористичної дії, будучи одночасно організатором, виконавцем, підбурювачем при вчиненні будь-якого злочину терористичної спрямованості, або ж здійснювати одночасно створення організованої терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією, або бути учасником такої групи чи організації. Тут дії третіх осіб органічно поєднані й діями винної особи з фінансування терористичної діяльності та входять у зміст її дій. В інших випадках, коли особа здійснює фінансування тероризму без якогось втручання в подальший хід подій і не виявляє ніякої зацікавленості в тому чи іншому результаті терористичної діяльності, що фінансується, дія винної особи закінчується фактом передачі або збирання коштів і знаходиться у причинному зв'язку з наслідками злочинів терористичної спрямованості, оскільки людина відкриває шлях для дій терористів, їх груп або організацій.

Фінансування є складним, багатовимірним явищем, яке знаходить свій прояв у різних сферах життєдіяльності людей.

У науковій літературі по-різному підходять до визначення вказаного поняття. Так, наприклад, в Енциклопедії бізнесмена,

економіста, менеджера наводиться наступне визначення: "Фінансування - забезпечення фінансовими ресурсами економіки держави, соціальних потреб і програм, виробництва продукції, науково-технічних досліджень, будівництва і переобладнання підприємств, а також утримання бюджетних організацій. Джерелами фінансування є власні нагромадження підприємств (прибуток, амортизаційні відрахування) та кошти державного бюджету"¹. У даному випадку бачимо, що мова йде про фінансування легальне, законне, що здійснюється на основі розроблених програм розвитку з державного бюджету, бюджетів інших рівнів, збережень окремих підприємств. Ці питання регулюються спеціальним бюджетним законодавством, статутами самих підприємств, нормативами Міністерства фінансів України тощо.

Фінансування як процес забезпечення коштами якої-небудь діяльності є явищем позитивним, оскільки втілює в життя окремі ідеї, думки. Однак, коли мета фінансування - вчинення злочину, то і відношення до самого процесу стає дещо інакшим. Згідно зі ст. 2 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму будь-яка особа вчиняє злочин за змістом цієї Конвенції не лише тоді, коли вона надає будь-які кошти (засоби, активи) терористам, але й тоді, коли вона здійснює збирання коштів з метою їх надання. Таким чином, можемо зробити висновок про те, що Конвенцією передбачається дві форми здійснення фінансування: 1) надання коштів; 2) збирання коштів з метою їх надання.

Надання коштів має місце в тих випадках, коли особа володіє ними і вручає комусь, усвідомлюючи, що вони використовуватимуться повністю чи частково для здійснення терористичної діяльності. Способи надання можуть бути різними: безпосередньо комусь з терористів, з використанням тайника, банківського рахунку, тварин і птахів тощо.

---

¹ Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / [За заг. ред. Р. Дяківа]. - К. : Міжнародна економічна фундація, 2002. - С. 612.

Збирання коштів – це будь-які випадки здобуття таких цінностей та акумулювання їх у певному місці. В етимологічному значенні поняття "збирати" означає "складати щось до купи в одне місце; зосереджувати когось, щось в одному місці"¹.

Збирання коштів також здійснюється при усвідомленні, що вони використовуватимуться повністю чи частково для здійснення терористичної діяльності. Способи збирання можуть бути різними: безпосередньо самою особою, із залученням до цього інших осіб, злочинним шляхом чи легальним.

Одним із способів фінансового підживлення терористичної діяльності, як і злочинності взагалі, є легалізація – "відмивання" доходів, одержаних злочинним шляхом. Під терміном "відмивання грошей" мають на увазі методи і процедури, що дозволяють отримані в результаті незаконної діяльності кошти переводити в інші активи для приховування їх походження, справжніх власників або інших відомостей, які могли б свідчити про порушення законодавства. Традиційно процес відмивання грошей складається з трьох етапів. На першому етапі (етап розміщення) здійснюється розміщення незаконних доходів у фінансових установах. Другий етап (етап перетворення) полягає у проведенні фінансових операцій, метою яких є приховування злочинного походження доходів. На третьому етапі (етап консолідації) "очищений" капітал повертається злочинцям у вигляді, коштів, майна або майнових прав. Класичні схеми відмивання грошей містять у собі використання операцій з готівкою, зловживання послугами банківських і інших фінансових інститутів, операції з дорогим нерухомим майном, азартні ігри². Українське законодавство, окрім передбачення легалізації окремим злочином, у кримінальному ко-

---

¹ Новий тлумачний словник української мови / [Уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Видавництво "Аконіт", 2006. – Т. 2. – С. 120.

² Див.: Мукоїда Р. В. Щодо питання створення системи протидії фінансуванню тероризму / Р. В. Мукоїда // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 2. – С. 32 – 33.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

дексі, прийняло спеціальний законодавчий акт для регулювання цього питання, а саме Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом".

Звісно, механізми відмивання грошей надзвичайно різноманітні й охоплюють різні за характером операції, що значно ускладнює регулювання цього питання в межах одного законодавчого акту. Корисним у цьому питанні є досвід зарубіжних країн, де існує ціла система законів і підзаконних актів, спрямованих на запобігання відмиванню грошей. До таких правових актів належать закони, що визначають ті або інші аспекти приватного життя громадян, питання фінансового, банківського, митного регулювання, правил системи ліцензування і реєстрації компаній¹. Разом із тим, у багатьох країнах є закони, що виступають своєрідним "каркасом" правових заходів щодо боротьби з відмиванням грошей. У країнах зі сформованою правовою системою таких законів може бути декілька. Хоча законодавство кожної держави у сфері боротьби з відмиванням грошей як частина законодавства по боротьбі з фінансуванням тероризму має свою специфіку, у більшості країн відмивання грошей визнане тяжким кримінальним злочином, за вчинення якого передбачені тривалі строки позбавлення волі і значний штраф.

Зв'язок відмивання грошей з фінансуванням тероризму вже давно усвідомлений міжнародним співтовариством. Про це говориться в Декларації про заходи з ліквідації міжнародного тероризму, ухваленою резолюцією А/49/60 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1994 року². Резолюція 51/210 Генеральної Асамблеї від 17 грудня 1996 року закликала усі держа-

---

¹ Див.: Мукоїда Р. В. Щодо питання створення системи протидії фінансуванню тероризму / Р. В. Мукоїда // Південноукраїнський правничий часопис. - 2007. - № 2. - С. 33.

² Декларація про заходи з ліквідації міжнародного тероризму // Действующее международное право. В 3 т. Т. 3. - М., 1996.

ви застосувати заходи до того, щоб протидіяти фінансуванню терористів та терористичних організацій шляхом прийняття відповідних внутрішньодержавних законів¹. Пізніше це питання ще неодноразово піднімалось, а як результат маємо прийняття і вже згаданої Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, і відповідної норми у КК України.

Фінансування тероризму як правова категорія міститься в Законі України від 20 березня 2003 року "Про боротьбу з тероризмом" (далі – Закон), в якому зокрема стаття 25 присвячена висвітленню цього питання. Нажаль, Закон не має чіткої дефініції фінансування, що може призводити до різного тлумачення терміну, а відповідно і появи окремих складностей застосування норми. Очевидним є те, що зміст поняття "фінансування тероризму" згідно зі ст. 25 Закону значно ширший, ніж фінансування створення або діяльності терористичної групи чи терористичної організації, адже включає багато інших процесів у терористичній діяльності.

На думку В.П. Ємельянова, фінансування тероризму можна підрозділити на види за такими підставами. По-перше, залежно від характеру терористичної діяльності, що фінансується, можна виділити два таких види: 1) фінансування організованої терористичної діяльності та 2) фінансування іншої терористичної діяльності. По-друге, залежно від специфіки коштів, які надаються або збираються можна виділити чотири види фінансування: 1) фінансування грошима; 2) фінансування іншими грошовими засобами (фінансовими активами); 3) фінансування за допомогою майна та інших матеріальних активів; 4) фінансування за допомогою нематеріальних активів. По-третє, залежно від суб'єкта вчинення фінансування, можна виділити два його види: 1) фінансування, вчинене осо-

---

¹ Рогачевский Л. А. Адвокатура и борьба с легализацией преступных доходов / Л. А. Рогачевский // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2005. – № 4. – С. 81.

бою, яка створює організовану терористичну групу чи терористичну організацію, або бере участь у її діяльності і 2) фінансування, вчинене особою, яка не бере участі у створенні або діяльності терористичного угруповання¹.

Перша класифікація має особливе значення для чинного кримінального законодавства України, оскільки, як вже було зазначено вище, від того чи фінансується створення або діяльність організованих терористичних груп або терористичних організацій, або ж нетерористичних груп чи окремих терористів, прямо залежить кваліфікація вчиненого діяння.

Друга класифікація демонструє, що поняття "фінансування" тут вживається у найбільш широкому розумінні, тобто йдеться не лише про надання й збирання грошей та інших фінансових активів, але й про надання чи збирання інших матеріальних чи нематеріальних активів.

Третя класифікація, як і перша, також має важливе значення для кваліфікації вчинених дій, оскільки індивідуалізує злочинне діяння.

Фінансування тероризму, особливо в тих випадках, коли предметом фінансування виступає майно чи інші матеріальні чи нематеріальні активи слід відрізнити від матеріального, організаційного чи іншого сприяння вчиненню терористичного акту. Особливість фінансування, яке за своєю суттю є особливою формою сприяння, полягає в тому, що при фінансуванні будь-які активи передаються від особи, яка фінансує, особі, яка фінансується, або збирається з метою передавання їй у власність або володіння.

У цьому випадку, особа, яка фінансує, втрачає право розпорядження переданими нею активами, а особа, що фінансує-

---

¹ Див.: Ємельянов В. П., Новікова Л. В., Семикін М. В. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства : Монографія / Ємельянов В. П., Новікова Л. В., Семикін М. В. / За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. В. П. Ємельянова. - Харків : Кроссроуд, 2007. - С. 168.

ється, навпаки, здобуває можливість використовувати їх на свій розсуд.

Надзвичайно резонансним виступає факт фінансування через некомерційні або навіть благодійні організації. Найчастіше і відмивання грошей проходить саме цим шляхом. Сама природа цього явища вже виступає загрозою для суспільства. Простежити використання активів цих організацій майже неможливо, зважаючи на великий перебіг фінансових операцій, що здійснюється на їх рахунках. Питання, пов'язане з фінансуванням шляхом використання некомерційних організацій було предметом розгляду організації FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering)¹, що розробила вісім рекомендацій у сфері боротьби з фінансуванням тероризму у 2001 році². Восьма з цих рекомендацій (СР-8) присвячена саме некомерційним організаціям. Метою СР-8 є недопущення використання терористами некомерційних організацій як прикриття або засобу здійснення фінансування їх діяльності.

Матеріали FATF вказують на те, що некомерційні організації можуть бути використані різноманітними способами та для різноманітних цілей в межах фінансування тероризму. Перш за все вони можуть бути використані терористами або терористичними організаціями для збирання коштів, як це було й у випадках багатьох великих некомерційних організацій, чий кошти були заморожені. Часто, але не завжди, ці орга-

---

¹ Загально прийнята англійська аббревіатура – FATF, у національній транскрипції – ФАТФ. У вітчизняних офіційних документах останніх років зустрічаються різні варіанти перекладу повної назви цієї організації: Спеціальна група з фінансової діяльності; Міжнародна комісія боротьби з відмиванням грошей; Цільова група з фінансових операцій; Цільова група з фінансових заходів, які стосуються відмивання грошей; Спеціальна фінансова Комісія з проблем фінансування капіталу; Міжнародна організація боротьби з фінансовими зловживаннями; Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей.

² FATF. Special Recommendations on Terrorist financing, October, 31.2001. P.1. : Цит. за Вахания В. Некоммерческие организации и их связь с финансированием терроризма / В. Вахания // Уголовное право. – 2004. – № 4. – С. 80 – 82.

нізації використовують отриманий статус благодійних організацій або ж їх звільняють від податків.

Некомерційні організації можуть також бути використані терористами для переміщення грошових коштів, переводячи їх з тіньового сектору однієї держави у законних сектор економіки іншої. У цьому випадку терористи використовують той факт, що фінансові трансакції, за допомогою яких переводяться грошові кошти з одного географічного місця до іншого через національні кордони, і розглядаються як нормальний бізнес окремих типів благодійних організацій. У деяких випадках правова форма та основна мета некомерційних організацій ретельно вибирається для того, щоб не потрапити під правове регулювання та моніторинг (наприклад, культурні асоціації, тощо).

Важливим висновком роботи FATF відносно некомерційних організацій є те, що різні категорії цих організацій мають різноманітні набори ризиків і відрізняються незвичайними характеристиками, які можуть бути виявлені та використані при ідентифікації фінансування тероризму. Важливо, наприклад, розмежувати некомерційні організації, котрі офіційно зареєстровані як благодійні організації і потім використовують свій статус для надання грошових коштів, та тими некомерційними організаціями, які виконують менш видимі функції, іноді ухиляючись від реєстрації або сплати податків.

В. Ваханія наводить деякі специфічні фінансові характеристики, за допомогою яких можна виявити зловживання. До них відносяться, наприклад, невідповідність між видом та розміром операції, з однієї сторони, та вказаною метою і видом діяльності, з іншої; часті незрозумілі операції з готівкою та інші¹.

Бачимо, що питання фінансування з використанням некомерційних організацій, що спрямоване на легалізацію злочинних доходів, є і залишається важливим, потребує особливої

---

¹ Ваханія В. Некоммерческие организации и их связь с финансированием терроризма / В. Ваханія // Уголовное право. - 2004. - № 4. - С. 81.

уваги як законодавця вітчизняного, так і зарубіжного, а також їх взаємодії і взаємодопомоги у цьому питанні.

Підводячи підсумок викладеному, можемо зробити наступні висновки. Фінансування як форма об'єктивної сторони сприяння вчиненню терористичного акту є складним, багатовимірним явищем, яке посягає на різні охоронювані законом сфери життєдіяльності людей. Одним із способів фінансового підживлення терористичної діяльності, як і злочинності взагалі, є легалізація – "відмивання" доходів, одержаних злочинним шляхом. Зв'язок відмивання грошей з фінансуванням тероризму, а також їх небезпечність вже давно усвідомлені міжнародним співтовариством. Методи фінансування стають все більш досконалими та важко помітними, що унеможливорює контроль за грошовими потоками. Вбачається за доцільне відмітити, що всі сили треба спрямувати на те, щоб створити ефективну базу боротьби з фінансуванням тероризму, як перспективи викорінення самого явища тероризму, адже без фінансового підживлення здійснення терористичного акту унеможливується й цілі руйнівного впливу не досягаються.

И.В. Егорова

студент

*(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко)*

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ СЛУЖЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В криминологической литературе не выработано однозначного понимания преступлений в сфере служебной деятельности; одни авторы считают его составной частью коррупционной преступности – А. Долгова¹, другие – частью рес-

---

¹ Долгова А.И. Коррупционная преступность // Криминология. – М., 2001. – С. 134.

пектабельной преступности (так называемой беловоротничковой преступности). Однако в первом случае игнорируется законодательная модель, так как в разделе XVII Уголовного кодекса Украины¹ дан перечень должностных преступлений, но нет ни одного состава, в котором употреблялось бы понятие коррупции, во втором случае автор прав, считая совершение этих преступлений делом лиц, стоящих во главе управления.

Исследование проблем, связанных с субъектом преступлений в сфере служебной деятельности, не является новеллой в уголовно - правовой доктрине, однако вопрос их содержания до настоящего времени дискуссионен.

Наиболее существенный вклад в научную разработку данной проблемы внесли В.Емельянов², В.И. Омигов³, Кузнецова Н.Ф.⁴, Аснис А.Я.⁵ и др. Так, В.И. Омигов в своей работе, посвященной должностной преступности, утверждает, что повышенное внимание уделяется взяточничеству, реже - превышению полномочий и злоупотреблению ими. Иные виды преступлений незаслуженно остаются без внимания, у них нет самостоятельного места в официальной уголовной статистике⁶.

В соответствии с действующим уголовным законодательством субъектом преступлений является только должностное

---

¹ Уголовный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10 мая 2008 года). - Х.: Одиссей, 2008. - 312 с.

² Хашев В.Г. Проблемы определения определенных категорий работников субъектами преступлений в сфере служебной деятельности // Юристы-Правоведь. - 2007. - № 6 (25). - С. 46-49.

³ Емельянов В. Понятие злоупотребления гражданскими правами // Законность. - 2000. - № 11. - С. 54-56.

⁴ Кузнецова Н.Ф. Криминологическая характеристика должностных преступлений, их причины и меры предупреждения // Криминология. - М., 1988. - С. 325.

⁵ Аснис А.Я. Уголовная ответственность за служебные преступления. Проблемы законодательного закрепления и правоприменения. - М., 2005. - С. 231.

⁶ Емельянов В. Понятие злоупотребления гражданскими правами// Законность. - 2000. - № 11. - С. 55.

лицо, которое временно или постоянно осуществляющее функции представителей власти, а также занимающее постоянно либо временно на предприятии, учреждении, организации независимо от форм собственности должность, связанную с выполнением организационно-распорядительных либо административно-хозяйственных обязанностей, или выполняющее такие обязанности по специальному полномочию.

Возникает вопрос какой вид деятельности необходимо считать организационно-распорядительным либо административно-хозяйственным и как быть с теми лицами, которые лишь иногда могут осуществлять эти функции.

Организационно-распорядительные обязанности – это обязанности по осуществлению руководства отраслью промышленности, трудовым коллективом, участком работы, производственной деятельностью отдельных работников на предприятиях, в учреждениях или организациях независимо от формы собственности. Такие функции, в частности, выполняют руководители министерств, других центральных органов исполнительной власти, государственных, коллективных или частных предприятий, учреждений и организаций, их заместители, руководители структурных подразделений (начальники цехов, заведующие отделами, лабораториями, кафедрами), их заместители, лица, которые руководят участками работ (мастера, прорабы, бригадиры и тому подобное).

Административно-хозяйственные обязанности – это обязанности по управлению или распоряжению государственным, коллективным или частным имуществом (установление порядка его хранения, переработки, реализации, обеспечения контроля за этими операциями и тому подобное). Такие полномочия в том или другом объеме являются у начальников планово-хозяйственных, снабженческих, финансовых отделов и служб, заведующих составами, магазинами, мастерскими, ателье, их заместителей, руководителей отделов предприятий, ведомственных ревизоров и контролеров и тому подобное.

Лицо является служебным не только тогда, когда она выполняет соответствующие функции или обязанности постоянно, но и тогда, когда она делает это временно или за специальными полномочиями при условии, что отмечены функции или обязанности положенные на нее в установленном законом порядке правомочным органом или правомочным служебным лицом.

Занятие определенной должности или поручение временно исполнять соответствующие обязанности должно быть оформлено соответствующим решением (приказом, распоряжением, постановлением и тому подобное).

В большинстве случаев должностные лица выполняют одновременно организационно-распорядительные и административно-хозяйственные функции.

Обязательным критерием, который позволяет выделить среди должностных лиц органа государственной власти и местного самоуправления тех, кто может стать субъектом преступления рассматриваемой группы, является совершение ими при выполнении должностных обязанностей действий (акта бездействия), имеющих юридическое значение (т.е. связанных с установлением, изменением или прекращением прав и обязанностей физических и юридических лиц), обусловленных служебной необходимостью и вытекающих из функций представителя власти или организационно-распорядительных либо административно-хозяйственных функций.

Лица, хотя и имеющие отношение к имуществу, но выполняющие технические или производственные функции, не являются должностными. Заключение договора между работником и администрацией о полной материальной ответственности за сохранность вверенных ценностей само по себе не может служить основанием для признания такого лица субъектом должностного преступления, если при этом оно не осуществляет функций по управлению или распоряжению этими

ценностями (наприклад, організує їх доставку, розподіляє по другим снабженческим точкам).

Другие признаки должностного лица, указанные в уголовном законе, не являются определяющими. Для признания лица должностным не имеет значения, постоянно, временно или по специальному полномочию оно выполняет возложенные на него обязанности, назначено на должность или избрано, работает за плату или бесплатно.

Изучая признаки должностного лица возникает проблема, связанная с тем, что в круге субъектов преступлений в сфере служебной деятельности можно выделить группу лиц, которые прямо не наделены признаками служебного лица, обозначенные в примечании к ст. 364 УК Украины, однако на определенных этапах своей деятельности могут осуществлять функции и обязанности служебного лица, то есть быть субъектами вышеуказанных преступлений.

Официально эта позиция закреплена в постановлении Пленума Верховного Суда Украины "О судебной практике по делам о взяточничестве" № 5 от 26.04.2002: "работники предприятий, учреждений, организаций, которые осуществляют профессиональные (адвокат, врач, учитель), производственные (водитель) или технические (машинистка, охранник) функции, могут признаваться служебными лицами только при условии, что вместе с этими функциями они осуществляют организационно-распорядительные или административно-хозяйственные обязанности"¹.

К данной категории относятся медицинские работники, в случае совершения ими злоупотреблений, связанных с выдачей справок о временной нетрудоспособности, отправлением на госпитализацию, принятии вывода об установлении инва-

---

¹ Постановление Пленума Верховного Суда Украины "О судебной практике по делам о взяточничестве" № 5 от 26.04.2002. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда Украины по уголовным делам. – Харьков: Одиссей, 2008. – С. 337.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

лидності либо участи в призывных комиссиях. То есть, любой, даже рядовой врач, на которого возложено выполнение данных обязанностей во время их выполнения будет являться служебным лицом, поскольку подобная деятельность носит организационно-распорядительный характер.

Аналогический подход необходимо применять и в решении вопроса о квалификации злоупотреблений, совершенных научно-педагогическим или педагогическим составом высших учебных заведений, техникумов, колледжей, училищ, школьных учителей¹.

Среди педагогов есть также лица, которые занимают должности, именно занятие которыми делает этих лиц служебными: ректор вуза, директор школы, декан, заведующий кафедрой или учебной частью, др. Однако как педагоги, так и рядовые врачи и учителя также выполняют исключительно профессиональные функции – преподавательскую деятельность, которая включает в себя и контроль за качеством знаний учеников. А данный контроль, в определенных его разновидностях, может иметь организационно-распорядительный характер: при приеме зачетов и экзаменов и выставлении по ним оценок, защите курсовой или дипломной работы и т.д., поскольку от результатов экзаменов зависит возможность поступления в высшее учебное заведение, право продолжать обучаться, право получать стипендию, получать свидетельство об окончании учебного заведения.

В то же время оценка знаний учеников на протяжении учебного года, семестра в виде оценок за контрольные, самостоятельные, лабораторные работы, устные ответы хотя и имеют определенные признаки организационно-распорядительной деятельности, но в силу своей малозначительности не

---

¹ Хашев В.Г. Проблемы определения некоторых категорий работников субъектами преступлений в сфере служебной деятельности. Юрист-правоведь. - 2007. - № 2. - С. 46.

могут быть основанием для приобретения педагогом признаков субъекта преступлений в сфере служебной деятельности.

К категории лиц, которых при определенных условиях можно считать служебными, судебная практика совершенно правильно относит кассиров. Кассир осуществляет операции с деньгами как рядовой сотрудник, не выполняя при этом административно-хозяйственных обязанностей. Если его деятельность связана с получением денег и их распределением для доставки в другие точки, то кассира следует считать служебным лицом, поскольку данные обязанности являются административно - хозяйственными.

Некоторые ученые криминалисты относят к категории служебных лиц адвокатов. Так, Аснис А.Я. считает, что адвокаты, как участники процесса, наделены достаточно широкими правами и поэтому могут считаться служебными лицами.¹ Но адвокаты только предоставляют правовую помощь гражданам и эта профессиональная деятельность никак не связана с выполнением административно - хозяйственных, ни организационно - распорядительных обязанностей.

Возникает вопрос об отнесении к служебным лицам государственных и частных нотариусов. Выполнение данных обязанностей следует относить к функциям представителя власти, то есть и самих нотариусов следует относить к этой категории служебных лиц. Однако если в отношении государственных нотариусов в этом вопросе не возникает замечаний, то при отнесении частных нотариусов к данной категории лиц, могут возникнуть возражения. Поскольку к представителям власти следует относить сотрудников государственных органов и их аппарата, а не частных лиц. Поэтому считается целесообразным частных нотариусов относить к лицам, которые

---

¹ Аснис А.Я. Уголовная ответственность за служебные преступления //Проблемы законодательного закрепления и привоприменения. - М., 2005. - С. 125.

осуществляют функции представителя власти по специальным полномочиям.

При этом для квалификации деяния решающее значение имеет не наименование должности или учреждения, а характер обязанностей, выполняемых лицом по службе.

Таким образом, для правильной квалификации должностного преступления всегда необходимо четко определять правовой статус привлекаемого к ответственности лица, круг его полномочий и характер возложенных на него обязанностей. Поскольку если будет установлено, что действия лица не могут квалифицироваться как должностные преступления, они образуют самостоятельные преступления или являются служебным проступком либо административным правонарушением.

Использованная литература:

1. Уголовный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10 мая 2008 года). - Х.: Одиссей, 2008. - 312 с.
2. Аснис А.Я. Уголовная ответственность за служебные преступления // Проблемы законодательного закрепления и привоприменения. - М., 2005. - С. 125.
3. Долгова А.И. Коррупционная преступность // Криминология. - М., 2001. - С. 134.
4. Емельянов В. Понятие злоупотребления гражданскими правами // Законность. - 2000. - № 11. - С. 54-56.
5. Кузнецова Н.Ф. Криминологическая характеристика должностных преступлений, их причины и меры предупреждения // Криминология. - М., 1988. - С. 325.
6. Хашев В.Г. Проблемы определения некоторых категорий работников субъектами преступлений в сфере служебной деятельности. Юристь-правоведь. - 2007. - № 2. - С. 46-49.

Е.С. Забелкина

студент

*(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко)*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОБЪЕКТИВНЫХ ПРИЗНАКОВ СОСТАВОВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, ПРЕДУСМОТРЕННЫХ СТАТЬЯМИ 209 И 306 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ

Теневой бизнес как не контролируемое обществом производство, распределение, обмен и потребление товарно-материальных ценностей приобретает в условиях рыночных отношений все новые формы. Исследователи теневого бизнеса, проводящие анализ статистических данных, считают его все более легализируемым. Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем – заключительный этап превращения преступности в высокодоходное и эффективное производство, в ходе которого происходит противоправная и в высшей степени опасная для общества концентрация экономической, а вслед за ней – и политической власти в руках неконтролируемой группы лиц.

В настоящее время операции по легализации преступных доходов, как правило, носят международный характер. Профессиональные преступники действуют на международном уровне не только потому, что стремятся завладеть более масштабными рынками. Риск быть пойманными уменьшается из-за серьезных разногласий между правоохранительными органами различных стран и отсутствия надлежащей правовой базы. Поэтому национальные границы являются элементом, скорее способствующим, чем препятствующим безнаказанному отмыванию денег.

Несмотря на обилие публикаций юристов, экономистов, социологов, публицистов по вопросам борьбы с отмыванием преступных доходов, эта проблема в наше время, к сожалению, весьма далека от своего решения. Существует множество

ПРОБЛЕМЫ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

белых пятен, не исследованных правоведами и криминологами. Есть они и в проблеме определения объективных признаков состава преступлений, предусмотренных статьями 209 "Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем" и 306 "Использование средств от незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров" Уголовного кодекса Украины (далее УК Украины).

Цель данной работы состоит в исследовании различных точек зрения ученых, анализе и соотношении объективных признаков, предусмотренных статьями 209 и 306 УК Украины.

Различные мнения имеются в отношении непосредственного объекта легализации преступных доходов, предусмотренных статьей 209 Уголовного кодекса Украины. Это объясняется, на мой взгляд, тем, что исследуемый состав преступления посягает не на одно, а на несколько смежных общественных отношений. В частности, эта проблема затронута в работах А.С. Беницкого¹, Б.В. Волженкина², О.О. Дудорова³, А.Э. Жалинского⁴, Э.А. Иванова⁵, Н.П. Иваника⁶, В.В. Лаврова⁷, К.В. Тетюкова⁸, А.А. Шебунова⁹ и др.

---

¹ См.: Беницкий А.С. Сравнительный анализ объекта и предмета преступлений в сфере экономической деятельности, совершаемых с использованием незаконно приобретенного имущества // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. - 1999. - № 3. - С. 108-119.

² См.: Волженкин Б.В. Экономические преступления. - СПб.: Юридический центр Пресс, 1999. - С. 53-54, 57.

³ См.: Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. - К.: Юридична практика, 2003. - С. 508-513.

⁴ См.: Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. - М.: Проспект, 2004. - С. 488.

⁵ См.: Иванов Э.А. Отмывание денег и правовое регулирование борьбы с ним. - М.: Российский Юридический Издательский дом, 1999. - С. 57.

⁶ См.: Иваник Н. Ответственность за приобретение или сбыт имущества, добытого преступным путем // Социалистическая законность. - 1965. - № 11. - С. 58.

⁷ См.: Лавров В.В. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, приобретенных незаконным путем: Автореф. дис... канд. юрид. наук. 12.00.08. - Нижний Новгород, 2000. - С. 13.

⁸ См.: Тетюков К.В. Легализация преступных доходов уголовно-правовые и криминологические аспекты: Автореф. дис... канд. юрид. наук. 12.00.08. - Челябинск, 2003. - 232 с.

⁹ См.: Шебунов А.А. Легализация денежных средств и иного имущества, приобретенных незаконным путем: Автореф. дис... канд. юрид. наук. 12.00.08. - М., 1998. - С. 19-20.

Так, К.В. Тетюков, разделяя общественную опасность массовой легализации и единичных случаев "отмывания" (т.е. уголовно-правового явления), в последнем случае признает основным объектом легализации имущества, приобретенного преступным путем, интересы правосудия¹. Аналогичной точки зрения придерживаются в своих работах Г. Криволапов² и С.С. Яценко³, обосновывающие необходимость помещения статьи 209 УК Украины в главу "Преступления против правосудия".

А.А. Шебунов говорит о двуобъектности как основной особенности состава преступного деяния по ст.209 УК Украины, причем не в традиционном понимании (один объект - основной, а второй - дополнительный): "В состав криминальной легализации интегрированы два самостоятельных (не соподчиненных) непосредственных объекта, которые взаимосвязаны, соответственно, с видовыми объектами, во-первых, группы преступлений в сфере экономической деятельности, и, во-вторых, группы преступлений против правосудия"⁴.

По нашему мнению, каждая из вышеперечисленных концепций относительно определения непосредственного объекта легализации средств, полученных преступным путем, заслуживает внимания, но более логически упорядоченной является точка зрения В.М. Алиева⁵ и А. Вершинина⁶. В частнос-

---

¹ См.: Тетюков К.В. Легализация преступных доходов: уголовно-правовые и криминологические аспекты: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. - Челябинск, 2003. - С. 8, 17.

² См.: Криволапов Г., Харазишвили Б. Ограничение приобретения или сбыта имущества, заведомо добытого преступным путем // Советская юстиция. - № 9. - М.: Юрид. лит., 1968. - № 9. - С. 16-17.

³ См.: Яценко С.С. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. (Сравнительно-правовое исследование): Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. - Киев, 1988. - 585 с.

⁴ Шебунов А.А. Легализация денежных средств и иного имущества, приобретенных незаконным путем: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. - М., 1998. - С. 19-20.

⁵ См.: Алиев В.М. Легализация (отмывание) доходов, полученных незаконным путем. - М.: ИСП, 2001. - С. 60.

⁶ См.: Вершинин А. Легализация средств или иного имущества, приобретенных незаконным путем // Уголовное право. - 1998. - № 3. - С. 3.

ти, данные авторы указывают, что в случае легализации имущества, приобретенного лицом в результате совершения им преступления, говорить отдельно об интересах государства в области правосудия неуместно, поскольку сокрытие преступником следов преступного деяния характерно для подавляющего большинства совершаемых преступлений. Таким образом, криминализация рассматриваемого деяния произошла, в первую очередь, из-за опасности для общественных отношений, строящихся на принципах осуществления экономической деятельности. Следовательно, вести речь о двух "равноценных" объектах преступления нельзя.

На мой взгляд, наиболее правильной и упорядоченной концепцией определения понятия непосредственного объекта легализации придерживается А.С. Беницкий. Он утверждает, что основным непосредственным объектом легализации следует считать общественные отношения в сфере осуществления законной предпринимательской либо иной хозяйственной деятельности, а дополнительными объектами могут выступать отношения в сфере правосудия или общественной безопасности¹.

Весомый вклад в изучение непосредственного объекта состава преступления, предусмотренного статьей 306 "Использование средств от незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров" УК Украины внесли П.П. Андрушко², А.С. Беницкий³, А.А. Дудоров¹, Ю.А. Старук², Е.В. Фесенко³ и др.

---

¹ См.: Беницкий А.С. Сравнительный анализ объекта и предмета преступлений в сфере экономической деятельности, совершаемых с использованием незаконно приобретенного имущества // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. - 1999. - № 3. - С. 108-119.

² См.: Андрушко П.П., Короткевіч М.Є. Кримінальна відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. - К.: ФОРУМ, 2005. - С. 161-162.

³ См.: Беницкий А.С. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств и иного имущества, приобретенного преступным путем: проблемы квалификации и совершенствования законодательства: Монография. - Луганск, РИО ЛИВД, 2001. - 392 с.

По мнению П.П. Андрушко непосредственным объектом статьи 306 УК Украины является установленный действующим законодательством порядок противодействия легализации (отмыванию) средств и имущества, полученных от незаконного оборота наркотических средств, с целью недопущения их использования в легальной экономике и для дальнейшего оборота наркотических средств; при использовании данных средств и имущества с целью продолжения незаконного оборота наркотиков дополнительным обязательным объектом является здоровье населения⁴.

Более убедительной представляется точка зрения Ю.А. Старук, указывающей, что объектом первых двух форм объективной стороны преступления, предусмотренного статьей 306 УК Украины, являются общественные отношения в сфере легальной хозяйственной деятельности, а третьей формы объективной стороны – здоровье конкретного лица⁵.

Понимание объективных признаков легализации содержит множество трудностей в правоприменительной практике. Этим может объясняться и низкая раскрываемость данного

---

¹ См.: Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. – К.: Юридична практика, 2003. – 924 с.

² См.: Старук Ю.О. Деякі питання співвідношення складів злочинів, передбачених ст.306, 209 КК України // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2006. – Спеціальний випуск № 2 (31). – С. 174-179.

³ См.: Фесенко Є.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення: Коментар до законодавства та судової практики: [порівняльний аналіз статей кримінальних кодексів 1960р. та 2001 р.]. – К.: Істина, 2001. – 192 с.

⁴ См.: Андрушко П.П., Короткевич М.Є. Кримінальна відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. – К.: ФОРУМ, 2005. – С. 161-162.

⁵ См.: Старук Ю.О. Деякі питання співвідношення складів злочинів, передбачених ст.306, 209 КК України // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2006. – Спеціальний випуск № 2 (31). – С. 177-179.

вида преступлений. Так, некоторые ученые считают, что статья 306 УК Украины является специальной по отношению к статье 209¹, которая предусматривает ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств и другого имущества, полученных преступным путем. На наш взгляд, необходимо отметить, что рассматривать данную норму в качестве специальной по отношению к статье 209 УК Украины является нецелесообразным ввиду того, что несмотря на сходство объектов данных преступлений (объект статьи 209 является более широким и охватывает объект, предусмотренный статьей 306 УК Украины), анализируемые уголовно-правовые нормы содержат отличия в объективной стороне. Так, объективная сторона преступления, предусмотренная статьей 209 УК Украины, может выражаться в следующих действиях:

1) приобретении, владении или пользовании средствами или другим имуществом, которое было получено вследствие указанного в примечании к статье 209 УК преступления, а также совершении финансовой операции или заключении соглашения с оглашения с такими предметами;

2) совершении действий, направленных на укрывательство, или маскировку преступного происхождения таких средств либо другого имущества или владения им, прав на такие средства, источников их происхождения, местонахождения, перемещения².

По мнению А.А. Музыки формами выражения объективной стороны преступления, предусмотренного статьей 306 УК Украины являются:

а) размещение полученных финансовых средств в банках, на предприятиях и в других структурах независимо от форм собственности;

---

¹ См.: Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Вид. четверте, доповн. - Х.: ТОВ "Одіссей", 2008. - 1208 с.

² См. там же.

б) приобретении на такие средства объектов, которые подлежат приватизации, или оборудования для производственных и иных потребностей;

в) использование данных средств и имущества с целью незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ или прекурсоров¹.

Касательно вопроса элементов подобия данных составов, можно согласиться с мнением о том, что использование денежных средств, полученных от незаконного оборота наркотиков, их аналогов и прекурсоров является одним из способов выполнения объективной стороны легализации денежных средств и другого имущества². Однако статья 306 УК Украины предусматривает в качестве альтернативных действий использование доходов (средств и имущества) с целью продолжения незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров. Из этого следует, что имущество, полученное в результате совершения преступления в сфере незаконного оборота наркотиков, не подвергается легализации, а остается в теневом секторе экономики. В то же время, иные действия по отмыванию денежных средств, добытых от незаконного оборота наркотиков, действительно можно рассматривать в качестве специальных видов отмывания имущества³, так как они являются аналогичными.

---

¹ См.: Музика А.А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Автореф. дис... докт. юрид. наук. 12.00.08. – К., 1998. – С. 12.

² См.: Мезенцева І.Є. Відмежування складу легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, від суміжних складів // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2004. – № 25. – С. 81–85.

³ См.: Андрушко П.П., Короткевіч М.Є. Кримінальна відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. – К.: ФОРУМ, 2005. – С. 173; Беницкий А.С. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств и иного имущества, приобретенного преступным путем: проблемы квалификации и совершенствования законодательства: Монография. – Луганск, РИО ЛИВД, 2001. – С. 239; Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. – К.: Юридична практика, 2003. – С. 508.

Подводя итог, можно согласиться с мнением Старук Ю.А и дополнить статью 209 УК Украины квалифицирующим признаком, а именно легализацией имущества полученного в результате незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров. Статья 306 УК Украины должна предусматривать ответственность только за использование средств, полученных от незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров с целью их дальнейшего незаконного оборота. На наш взгляд, такие изменения в статьях 209 и 306 УК Украины придадут данным уголовно-правовым нормам логическую стройность, что позволит устранить коллизии, возникающие в процессе правоприменения.

Использованная литература:

1. Алиев В.М. Легализация (отмывание) доходов, полученных незаконным путем. - М.: ИСП, 2001, - 238 с.
2. Андрушко П.П., Короткевич М.Є. Кримінальна відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. - К.: ФОРУМ, 2005. - 296 с.
3. Беницкий А.С. Сравнительный анализ объекта и предмета преступлений в сфере экономической деятельности, совершаемых с использованием незаконно приобретенного имущества // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. - 1999. - № 3. - С. 108-119.
4. Беницкий А.С. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств и иного имущества, приобретенного преступным путем: проблемы квалификации и совершенствования законодательства: Монография. - Луганск, РИО ЛИВД, 2001. - 349 с.
5. Волженкин Б.В. Экономические преступления. - СПб.: Юридический центр Пресс, 1999. - 312 с.
6. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. - К.: Юридична практика, 2003. - 924 с.
7. Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. - М.: Проспект, 2004. - 560 с.

8. Иваник Н. Ответственность за приобретение или сбыт имущества, добытого преступным путем // Социалистическая законность. - № 11. - М.: Известия, 1965. - С. 58-60.

9. Иванов Э.А. Отмывание денег и правовое регулирование борьбы с ним. - М.: Российский Юридический Издательский дом, 1999. - 176 с.

10. Криволапов Г., Харашивили Б. Ограничение приобретения или сбыта имущества, заведомо добытого преступным путем // Советская юстиция. - № 9. - М.: Юрид. лит., 1968. - С. 16-17.

11. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Вид. четверте, доповн. - Х.: ТОВ "Одіссей", 2008. - 1208 с.

12. Лавров В.В. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств или иного имущества, приобретенных незаконным путем: Автореф. дис... канд. юрид. наук. 12.00.08. - Нижний Новгород, 2000. - 24 с.

13. Мезенцева І.Є. Відмежування складу легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, від суміжних складів // Вісник національного університету внутрішніх справ. - Харків, 2004. - Вип. 25. - С. 81-85.

14. Музика А.А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.08. - К., 1998. - 44 с.

15. Старук Ю.О. Деякі питання співвідношення складів злочинів, передбачених ст. ст. 306, 209 КК України // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. - 2006. - Спеціальний випуск № 2 (31). - С. 174-179.

16. Тетюков К.В. Легализация преступных доходов: уголовно-правовые и криминологические аспекты: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. - Челябинск, 2003. - 232 с.

17. Фесенко Є.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення: коментар до законодавства та судової практики: [порівняльний аналіз статей кримінальних кодексів 1960р. та 2001 р.]. - К.: Істина, 2001. - 192 с.

18. Шебунов А.А. Легализация денежных средств и иного имущества, приобретенных незаконным путем: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. - М., 1998. - 24 с.

19. Яценко С.С. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. (Сравнительно-правовое исследование): Дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.08. - К., 1988. - 585 с.

О.М. Заєць

ад'юнкт

(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ОФШОРНІ СТРАХОВІ (ПЕРЕСТРАХОВІ) КОМПАНІЇ – ОДИН ІЗ КАНАЛІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

*"Какими грязными руками делается прибыль видно,
когда она извлекается из красоты"*
В. Швобель

Становлення та розвиток вітчизняних ринків фінансових послуг супроводжується негативними процесами, наявні неодинокі випадки так званих економічних злочинів, у тому числі в сфері діяльності учасників страхових відносин. Запобігання та протидія злочинам, що мають місце на ринку фінансових послуг України, є одним із пріоритетних завдань діяльності правоохоронних органів. За останні роки легалізація злочинних доходів в сфері страхування набула організованих транснаціональних форм та потребує всебічного, комплексного підходу у вирішенні питання організації протидії.

В українській науці цим питанням займалися: С.В. Симв'ян, Л.В. Нечипорук, К.С. Денисенко, І. Алексеева, А.О. Юхно та ін. У російській науці це питання широко обговорювали А.И. Алгазін, Н.Ф. Галагузи, М.С. Жілкіной, В.Д. Ларічева, Н.А. Лопашенко, В.В. Мачуський, А.А. Гвозденко, О.М. Лешкевіч та ін.

Відповідно до переліку ризикованих операцій, відомий як СОR, складеного комісія по протидії відмиванню коштів та валютним злочинам¹, сфера страхування, на ряду з фондовою біржею, переказ коштів, банківської справи, відноситься до високо ризикованих операцій.

Відомо, що "брудні" кошти можуть легко приховуватись в масі законних операцій і страховий ринок не є виключенням. Україною імplementовані міжнародні стандарти у сфері протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму переважно в межах фінансового сектора, учасниками якого є банки, кредитні спілки, страхові компанії тощо. Як наслідок, на сьогоднішній день вже спостерігається тенденція поступового переміщення нелегальної діяльності до сфер, де потенціал для виявлення таких злочинів відносно малий. Боротися з цим явищем важко, оскільки таку операцію можна здійснити за декілька годин, а для того, щоб зібрати всі ланки цього злочинного ланцюга, за яким йдуть гроші, можуть знадобитись роки. Дотепер не знаходить свого вирішення проблема офшорних зон та зареєстрованих у них страхових компаній, у яких найбільше обриваються сліди "брудних грошей".

Проблема та масштаби скоєння злочинів в сфері страхування в Україні вже неодноразово були питанням бурхливого обговорення на вищому державному рівні. Зокрема, на одній з нарад з проблем протидії організованої злочинності та корупції Президент України звертав увагу правоохоронних органів на криміналізацію страхової сфери: "Лише третя частина працює на економіку. Інше – тіньові та напівтіньові фінансові схеми. Страхові надходження компаній ростуть, а виплати практично не змінюються. Через "псевдостраховання" істотно

---

¹ Звіт FATF "Стратегія оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму" // Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. - [Електронні данні]. - К., 2009. - Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

зменшується база для оподаткування, а через пересрахування капітал вивозиться за кордон..."¹.

Відповідно до ст. 209 ККУ "Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом - вчинення фінансової операції чи укладення угоди з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховування чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів"².

Проаналізувавши визначення, яке надається Кримінальним кодексом України, можна дійти висновку, що вчинення фінансової операції, до якої відповідно до ст. 1 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом" відносяться також операції страхування (перестраховування)³, з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння державою визнається, як злочин. Не дивлячись на це операції у сфері страхування (перестраховування) з високою ефективністю використовуються для від-

---

¹ Симова С.В. Легалізація злочинних доходів у сфері страхування // Право і безпека. - 2005. - № 3. - С. 160. Виступ Президента України на всеукраїнській нараді з проблем боротьби з організованою злочинністю і корупцією та захисту прав людини 29.01.2004 р. - [Електронні дані]. - Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/activity/zayavaintery/226157124.html>.

² Уголовный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1.01.2007г.). - Х.: "Одиссей". - 2007 г. - 264 с.

³ Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" від 28.11.2002 р., № 249-IV // ВВР України. - 2003. - № 1.

мивання доходів, одержаних злочинним шляхом. В цьому випадку під їх прикриттям здійснюється стадія розшарування та інтеграції процесу легалізації.

Відповідно до Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом" страхові компанії внесені до переліку суб'єктів фінансового моніторингу. Як зазначено в ст. 11 закону, який зазначений вище, фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу, якщо сума, на яку вона проводиться, дорівнює чи перевищує 80000 гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 80000 гривень, та має ознаку виплати фізичній особі страхового відшкодування або отримання страхової премії. А також фінансова операція підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу (ст. 12 Закону), якщо вона має ознаку настання страхового випадку протягом короткого терміну, який визначається спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг, після укладення страхової угоди.

Але на нашу думку, положення цих норм дуже легко обійти за рахунок процесу дріблення платежів. Для подолання вимог цих статей злочинці укладають не одну угоду, яка б перевищувала сумму зазначену в законі, а розділяють її на декілька угод меншими сумами. Як зазначає С.В. Симов'ян, спеціфіка страхової галузі сприяє застосуванню техніки дріблення платежів, оскільки договори страхування та перестраховування можуть бути зовсім різнотипними та простежити зв'язок між ними неможливо¹. Для вирішення цієї проблеми, ми повністю згодні з думкою С.В. Симов'яна, необхідно знижувати верхню планку суми фінансової операції на яку вона проводиться, бо сума в 80 000 грн. є дещо завищеною.

Основна частка злочинів пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом скоюється в

---

¹ Симов'ян С.В. Легалізація злочинних доходів у сфері страхування // Право і безпека. – 2005. – № 3. – С. 161.

офшорних страхових фірмах. Основними юрисдикціями, де створюються офшорні страхові компанії, є острови Мен, Гернси, Бермуди, Кайманові острови, Острови Теркс і Кайкос, Кіпр та інші. Останнім часом інтенсивно розвивається офшорний страховий бізнес в Ірландії і Люксембурзі.

Базова схема офшорного страхування ґрунтується на перекладі страхових премій в адресу офшорних страхових фірм, де вони не оподатковуються на прибуток. Цілями кримінального використання офшорних страхових фірм є, в основному, ухилення від податків, нелегальний експорт капіталу, створення неформальних фондів грошових коштів і відмивання злочинних доходів. У офшорному страховому бізнесі застосовуються два основних типу фірм:

1. Компанії внутрішньофірмового страхування. Існує цілий ряд типових ситуацій, коли доцільно створення компанії внутрішньофірмового страхування. Перш за все, це коли об'єм страхування достатньо великий, то послугу страхування вигідно набувати у власної страхової фірми. В цьому випадку прибутки від страхової діяльності та страхові резерви залишаються під контролем материнської компанії. Перевагою використання контрольованої офшорної фірми є можливість врахувати при визначенні страхового тарифу рівень ризику конкретної компанії або групи клієнтів, а не орієнтуватися на середньостатистичний рівень.

2. Перестрахові фірми. Перестраховка є новим страхуванням того ж самого, вже застрахованого ризику з метою забезпечити страховика від раніше прийнятих ризиків. В результаті з'являється можливість страхувати ризики, що значно перевищують можливості страховика. Для цієї мети складається договір з перестраховою фірмою, відповідно до якого їй передається частина ризиків і страхових резервів.

Суть використання перестрахових офшорних операцій в кримінальних цілях полягає в тому, що компанія-страхувальник укладає договір із страховою фірмою. Ця страхова

фірма у свою чергу перестраховує ризики в офшорній страховій компанії, наперед зареєстрованою першою компанією в одній з офшорних юрисдикцій. В результаті засоби, що поступають у вигляді страхових премій, через посередника зараховуються на рахунок офшорної фірми.

Перестрахова фірма діє на основі принципу солідарної відповідальності: страхові ризики повинні бути розподілені між страховою фірмою та фірмою в офшорній зоні. Аналогічно розподіляється і страхова премія. Частка страхової фірми – посередника, як правило, незначна, а велика частина коштів поступає в офшорну фірму. У країнах, де діють законодавчі обмеження на експорт капіталу, перестрахові офшорні операції є засобом прихованого вивозу капіталу.

У цілях незаконного вивозу капіталу за кордон використовуються міжнародні перестрахові операції. Незаконний вивіз капіталу здійснюється під прикриттям перестрахової операції. Суть даної схеми полягає в наступному. Перестраховальник – українська страхова компанія – передає перестраховальникові – іноземній страховій компанії – частину ризиків в перестраховку і перераховує частину страхових внесків. При здійсненні такої операції близько 90% загальної виручки залишається за кордоном, тобто страховий бізнес стає інструментом протиправного вивозу валюти за кордон.

В Україні ще недостатньо напрацьовань та методичних рекомендацій, які розкривають особливості протиправної поведінки, в тому числі і по легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у сфері страхування, які дають учасникам договору можливість вжити необхідних заходів зі захисту своїх інтересів, а працівникам правоохоронних органів – своєчасно виявити злочинців. В цьому плані значно більше досвіду в правоохоронних органів та служб безпеки страхових компаній зарубіжних країн, що повинно стати певною основою для формування системи запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом у сфері страхування в Україні.

Отже, питання протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом через офшорні страхові компанії, є нагальними для України, а її вирішення сприятиме подальшому розвитку національної економіки та укріпленню економічної безпеці держави.

В.А. Звіряка

доцент кафедри кримінального права
кандидат юридичних наук, доцент
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ПРО ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОДЕРЖАННЯ ХАБАРА-ВИНАГОРОДИ

Проблеми відповідальності за отримання хабара, зокрема постають не тільки в теоретичному, але і в практичному сенсі. Згідно з ч. 1 ст. 368 КК кримінальна відповідальність настає за одержання службовою особою в будь-якому вигляді хабара за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи, будь-якої дії з використанням наданої влади чи службового становища. Тобто, законодавець не виокремлює такі теоретичні поняття як хабар-підкуп та хабар-винагороду. Не вказується також і мінімальний розмір хабара, який може отримати службова особа. Звичайно предмет хабара повинен мати виключно майновий характер. Стосовно ж мінімального розміру хабара, виникають як теоретичні, так і практичні проблеми. Як зазначають П.П. Андрушко та А.А. Стрижевська, мінімальний розмір хабара законодавством не визначений, на відміну від ст. 354 КК, згідно з якою склад злочину незаконного одержання шляхом вимагання незаконної винагороди (матеріальних благ або вигод майнового характеру) працівником державного підприємства, установи чи

організації, який не є службовою особою, за виконання чи невиконання будь-яких дій з використанням становища, яке він займає на підприємстві, в установі чи організації, матиме місце у разі, якщо розмір такої незаконної винагороди є значним (в два і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян згідно з приміткою до цієї статті). Очевидно, що при вирішенні питання про наявність в діях особи, яка одержала хабар в невеликому розмірі (так зване "дрібне" хабарництво), склад злочину "одержання хабара" необхідно враховувати положення ч. 2 ст. 11 КК¹. Тобто авторами запропоновано визнавати такі діяння як малозначні та не вважати їх злочином.

Нажаль, такої позиції почали дотримуватися правоохоронні органи та суди. Наприклад, постановою Шевченківського районного суду м. Києва від 12 серпня 2005 року Є.О. визнаний винним у вчиненні корупційного діяння, передбаченого п. "а" ч. 2 ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією" та підданий штрафу в сумі 510 гривень. Згідно з постановою суду, Є.О., будучи особою, уповноваженою на виконання функцій держави, займаючи посаду оперуповноваженого групи карного розшуку територіального відділу міліції Дарницького РУГУ МВС України в м. Києві, діючи умисно, з корисливих мотивів отримав від Ч.С. картку поповнення рахунку оператора мобільного зв'язку "Голден-Телеком", вартістю 25 доларів США за не притягнення до кримінальної відповідальності О.В. за крадіжку мобільного телефону. Розглядаючи скаргу Є.О. на постанову суду, в якій правопорушник заперечував факт отримання ним матеріальних благ, голова Апеляційного суду м. Києва у постанові зазначив, що в матеріалах справи міститься достатньо даних, які вказують на те, що Є.О. отри-

---

¹ Див.: Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб. та доп.) (За заг ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. - К.: Дакор, 2008. - С. 1227.

мав за невиконання в інтересах Ч.С. певних дій, пов'язаних з порушенням кримінальної справи, тобто в діях Є.О. містяться ознаки злочину, передбаченого ст. 368 КК України – отримання хабара. Вказана обставина встановлена також постановою помічника прокурора Шевченківського району м. Києва від 09.03.2005 року про відмову в порушенні кримінальної справи проти Є.О. за ч. 1 ст. 364, ч.2 ст. 368 КК України. Зазначеною постановою встановлені факти вчинення Є.О. злочинів передбачених ч. 1 ст. 364, ч.1 ст. 368 КК України, проте в порушенні кримінальної справи відмовлено на підставі ч. 2 ст. 11 КК України за малозначністю вчиненого діяння.

Як вбачається з матеріалів справи, Є.О. одержав матеріальні блага не у зв'язку з виконанням функцій держави, іншими словами, не за те, що він обіймав певну посаду, здійснював відповідні службові повноваження, а за невиконання конкретних дій з використанням службового становища. Тому в діях Є.О. відсутній склад правопорушення, передбаченого п. "а" ч. 2 ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією", якою передбачена відповідальність за незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, а є ознаки злочину, передбаченого ст. 368 КК України.

З урахуванням наведеного провадження в адміністративній справі проти Є.О. було закрито на підставі п. 1 ст. 247 Кодексу України про адміністративні правопорушення за відсутністю складу адміністративного правопорушення¹.

Тому, на наш погляд, слід погодитися з рішенням голови Апеляційного суду м. Києва і зазначити, що не може бути так званого "дрібного" хабарництва незважаючи на низьку вартість предмету хабара. М.Й. Коржанський слушно зазначав, що законом не визначено мінімального розміру хабара, оскі-

---

¹ Див.: Практика розгляду кримінальних справ (узагальнення) / Упоряд. В.В. Британчук. – К.: Юридическая практика, 2006. – С. 169 – 170.
236

льки невідкупність посадових осіб, авторитет державного або громадського апарату управління руйнуються і при малозначній цінності хабара, оскільки хабар – не предмет злочину, а знаряддя. Одержання хабара на незначну суму або речі незначної цінності не може бути визнане малозначним у розумінні ч. 2 ст. 11 КК¹.

Тепер звернемося до видів хабара, які в теорії кримінального права визначають як хабар-підкуп та хабар-винагорода. Як зазначають О.Ф. Бантишев та С.А. Кузьмін хабар-підкуп службова особа одержує до виконання чи невиконання обумовлених дій або після виконання їх, або невиконання в інтересах хабародавця але за їхньою попередньою домовленістю і хабар-винагорода, що вручається службовій особі після виконання чи невиконання будь-якої дії в інтересах того, хто дав хабара².

Але якщо при хабарі-підкупі не виникає питань стосовно суспільної небезпеки та відмежування від корупційних діянь передбачених Законом України "Про боротьбу з корупцією" то при хабарі-винагороді виникають ці питання. Адже О.Ф. Бантишев та С.А. Кузьмін зазначають, що хабар-підкуп суспільно небезпечніший, ніж хабар-винагорода³. Крім того, згідно ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією" під корупцією розуміється діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. А суб'єктами корупційних діянь можуть бути, наприклад, народні депутати України, прем'єр міністр України та інші зазначені в Законі особи. Тобто ці особи можуть приймати рішення які стосуються не тіль-

---

¹ Див.: Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2007. – С. 531.

² Див.: Бантишев О.Ф., Кузьмін С.А. Хабарництво: кваліфікація та документування: практ. посіб. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2009. – С. 18.

³ Див. там само. – С. 18.

ки конкретної людини, а й широкого загалу людей. Тому, при отриманні цією особою матеріальних благ, можна вказати, що вони одержані не тільки у зв'язку з виконанням функції держави, а і виконанням конкретних дій в інтересах тієї людини хто передає ці предмети. Що є проблемою розмежування корупційного діяння від хабара-винагорода.

Нічого з цього приводу не вказується (окрім посилення кримінальної відповідальності за отримання хабара) і в розробленому народним депутатом України VI скликання А.С. Гриценко Законі України "Про внесення змін до деяких законів України (щодо протидії хабарництву).

Ми вважаємо, що виникла потреба в удосконаленні кримінальної відповідальності за отримання службовою особою хабара-винагорода. Звичайно, не можна ототожнювати хабар-підкуп, коли службова особа продається і виконує те, що вкаже хабародавець з хабаром-винагородою. Коли службова особа виконала або не виконала будь-які дії в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи, але не обцяні заздалегідь. Причому ці дії можуть бути як законними так і протизаконними. Якщо провести аналогію, то ніколи особа не буде нести відповідальність за пособництво у вбивстві, якщо вона заздалегідь не обцяла переховати сліди злочину, а кримінальна відповідальність може наставати тільки за приховування злочину.

На наш погляд, слід звернутися до позитивного законодавчого досвіду протидії хабарництву в Іспанії. Так у главі V "Про хабарництво" законодавець Іспанії диференціює кримінальну відповідальність за хабарництво по-перше, в залежності від того, чи то був хабар-підкуп, чи хабар-винагорода; по-друге, за які дії або бездіяльність посадова особа отримала хабар, чи за злочинні або неправомірні, чи за ті, що є правомірними та входять в службовий обов'язок посадової особи. Так, наприклад, стаття 419 КК Іспанії передбачає кримінальну відповідальність посадової особи або державного службовця за отримання хабара-підкупу за скоєння злочинної дії або безді-

яльності та цей злочин карається тюремним ув'язненням на строк від двох до шести років. А якщо посадова особа отримає винагороду за уже скоєні дії (ч. 1 ст. 425 КК Іспанії) такий злочин карається штрафом в розмірі трикратної вартості підношення та тимчасовим відстороненням від посади на строк від шести місячних заробітних плат до трьох років¹.

Тому з урахуванням вище вказаних позицій пропонуємо наступні зміни в КК України:

У частину 2 ст. 53 після слів "...не передбачено вищого розміру штраф.", доповнити словами "...та правил його нарахування".

Назву ст. 368 КК "Одержання хабара" змінити на назву "Одержання хабара-підкупу", де частину 1 ст. 368 викласти в наступній редакції: "Одержання службовою особою в будь-якому вигляді заздалегідь обіцяного хабара за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища..." і далі за текстом.

У розділі XVII "Злочини у сфері службової діяльності" після ст. 368 КК ввести ст. 368-1 КК "Одержання хабара-винагороди" в наступній редакції:

1. Одержання службовою особою в будь-якому вигляді заздалегідь не обіцяного хабара за вже виконану або невиконану в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи правомірної дії з використанням наданої їй влади чи службового становища –

карається штрафом в розмірі трикратної вартості хабара та позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Одержання службовою особою в будь-якому вигляді заздалегідь не обіцяного хабара за уже виконану або невиконану

---

¹ Див.: Уголовный кодекс Испании. Под ред. и с предисл. д.ю.н., проф. Н.Ф. Кузнецовой и д.ю.н., проф. Ф.М. Решетникова. – М.: ЗЕРЦАЛО, 1998. – С. 131 – 133.

в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи неправомірної дії з використанням наданої їй влади чи службового становища –

карається позбавленням волі на строк від одного до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Ці зміни у КК України сприяли б більш правильному розумінню юридичної природи хабара-винагороди та відмежуванню його від корупційних діянь передбачених Законом України "Про боротьбу з корупцією".

Г.М. Зеленов

викладач кафедри кримінального права
кандидат юридичних наук

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ ТА ОТРИМАННЯ ХАБАРА

Корупція та хабарництво можуть бути атрибутом будь-якої держави, тому що вони присутні там, де є публічна влада. Жодна країна у світі не має повного імунітету від корупції та хабарництва, вони відрізняються лише обсягами, характером проявів і масштабами впливу на соціально-економічну й політичну ситуації. В Україні корупції та хабарництво поширені значною мірою, із соціальної аномалії вони перетворюються на соціальну патологію, правило й виступають звичайним способом вирішення проблем, стають нормою функціонування влади й способом життя значної частини членів нашого суспільства.

Розглядаючи питання профілактики, виявлення та розкриття злочинів, які пов'язані з хабарництвом, не можна за-

лишати поза увагою питання відмежування складів корупційних діянь, передбачених Законом України від 5 жовтня 1995 року № 356/95-ВР "Про боротьбу з корупцією", від злочину, передбаченого ст. 368 КК України "Одержання хабара".

Аналізу корупційних діянь та хабарництва присвячені праці К.М. Абдієва, В.І. Борисова, Б.В. Волженкіна, М. Джонсона, М. Камлика, А. Катценелінбочен, Д. Лаптеакру, В. Лукомського, М.І. Мельника, В.Е. Мельникової, Є. Невмержицького, Є.О. Несвіта, Сар Дж. Пундей, А.Я. Светлова, Л. Пальмера, П. Панченка, А.І. Редьки, В.М. Рейсмен та інших вчених.

У той же час, із приводу зазначеного питання були висловлені спірні судження, а, отже, воно потребує подальшої наукової розробки.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією", корупційними діяннями є:

а) незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є істотно нижчою від їх фактичної (дійсної) вартості;

б) одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, кредитів або позичок, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому пільг чи переваг, не передбачених чинним законодавством.

Як слушно зазначає Є.О. Несвіт, корупційне діяння, визначення якого наведено у п. "а" ч. 2 ст. 1 цього Закону за своєю юридичною конструкцією дуже близьке до злочину, передбаченого ст. 368 КК України, тому, що отримання певних благ Закон пов'язує з виконанням функцій держави. У той же час, у пункті "б" ч. 2 ст. 1 Закону вказаного зв'язку не вбачається¹.

---

¹ Див.: Несвіт Є.О. Окремі аспекти відповідальності за статтею 10 Закону України "Про боротьбу з корупцією" / Є.О. Несвіт // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: 36. Наук праць. – Донецьк, 2005. – № 3. – С. 238.

Метою цієї статті є встановлення об'єктивних і суб'єктивних ознак за якими слід розмежовувати адміністративно карані корупційні діяння, передбачені пунктом "а" ч. 2 ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією", і кримінально каране одержання хабара, передбачене ст. 368 КК України.

Основним безпосереднім об'єктом вказаних корупційних діянь є встановлений законом порядок виконання службових повноважень у сфері державної служби, а одержання хабара – правильна (нормальна) діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремих організацій, установ, підприємств (незалежно від форм власності), зміст якої визначається законодавством України¹. У той же час, злочин, передбачений ст. 368 КК України, може посягати також і на права та законні інтереси тих осіб, які дають хабар. Йдеться про випадки, коли має місце вимагання хабара. За наявності цієї кваліфікуючої ознаки цей злочин також посягає на додатковий факультативний об'єкт, яким виступають права й законні інтереси потерпілих осіб. Таким чином, основний безпосередній об'єкт одержання хабара за своїм змістом є більш широким.

Оскільки одержання хабара є корисливим злочином, його предмет має виключно майновий характер. Як зазначено в п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5 "Про судову практику у справах про хабарництво", ним можуть бути майно (гроші, цінності та інші речі), право на нього (документи, які надають право отримати майно, користуватися ним або вимагати виконання зобов'язань тощо), будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг, санаторних чи туристичних путівок, проведення будівельних або ремонтних робіт тощо).

---

¹ Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брїч Л. П., Гришук В. К. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [5-е вид.]. – К. : Юридична думка, 2008. – С. 980.

Послуги, пільги й переваги, які не мають майнового характеру (похвальна характеристика чи виступ у пресі, надання престижної роботи тощо), не можуть визнаватися предметом хабара, але можуть визнаватися предметом корупційного діяння.

У той же час, об'єктивну сторону корупційних діянь, передбачених п. "а" ч. 2 ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією", складає незаконне одержання винною особою не тільки матеріальних, але й нематеріальних благ.

Також слід підкреслити, що зміст об'єктивної сторони одержання хабара є трохи вужчим ніж зміст об'єктивної сторони корупційного діяння, передбаченого п. "а" ч. 2 ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією". Як слушно зазначено в літературі, різниця полягає в тому, що отримання матеріальних чи нематеріальних благ під час вчинення корупційного діяння може становити собою подарунок особі, уповноваженій на виконання функцій держави за виконаний належним чином обов'язок¹, тоді, як при вчиненні злочину, передбаченого ст. 368 КК України, винна особа отримує хабар лише за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи іншої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Відповідно до ст. 2 Закону України "Про боротьбу з корупцією" суб'єктами корупційних діянь є такі особи, уповноважені на виконання функцій держави:

- а) державні службовці;
- б) Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри;
- в) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати сільських, селищних, міських, районних у містах, районних, обласних рад;

---

¹ Див.: Несвіт Є.О. Окремі аспекти відповідальності за статтею 10 Закону України "Про боротьбу з корупцією" / Є.О. Несвіт // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: 36. Наук праць. – Донецьк, 2005. – № 3. – С. 240.

- г) посадові особи місцевого самоврядування;
- г) військові посадові особи Збройних Сил України та інших військових формувань (крім військовослужбовців строкової служби).

На думку Є.О. Несвіта, усіх перелічених осіб можна віднести до однієї з категорій суб'єктів службових злочинів, а саме, – до представників влади¹.

Не погоджуючись з зазначеним, слід зауважити, що відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України від 16 грудня 1993 року № 3723-ХІІ "Про державну службу" посадовими особами вважаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій. Таким чином, суб'єктами корупційних діянь виступають не тільки представники влади, але й особи, що виконують організаційно-розпорядчі обов'язки в державних органах та органах місцевого самоврядування.

У той же час, суб'єктами злочину, передбаченого ст. 368 КК України окрім зазначених категорій осіб, визнаються також особи, які обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Характеризуючи суб'єктивну сторону корупційного діяння, передбаченого пунктом "а" ч. 2 ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією", та одержання хабара, слід зазначити, що обидва правопорушення можуть бути вчинені лише з прямим умислом.

---

¹ Див.: Несвіт Є.О. Окремі аспекти відповідальності за статтею 10 Закону України "Про боротьбу з корупцією" / Є.О. Несвіт // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: 36. Наук праць. – Донецьк, 2005. – № 3. – С. 240. 244

Підбиваючи підсумок вищезазначеному, можна зробити такі висновки.

По-перше, корупційне діяння, передбачене пунктом "а" ч. 2 ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією", і злочин, передбачений ст. 368 КК України, слід відмежовувати за ознаками об'єкту й предмету правопорушення, об'єктивної сторони й суб'єкту правопорушення.

По-друге, за своїм змістом основний безпосередній об'єкт одержання хабара є більш широким. Крім того, додатковим факультативним об'єктом цього злочину можуть виступати права й законні інтереси особи, котра дає хабар.

По-третє, предметом хабара визнаються лише матеріальні цінності, у той час, як предметом корупційного діяння, передбаченого пунктом "а" ч. 2 ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією", визнаються як матеріальні, так і нематеріальні блага.

По-четверте, суб'єктом корупційного діяння, передбаченого пунктом "а" ч. 2 ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією", визнаються особи, уповноважені на виконання функцій держави, перелік яких закріплено в ст. 2 цього Закону, тобто особи, які є представниками влади, а також виконують організаційно-розпорядчі обов'язки в державних органах та органах місцевого самоврядування. Суб'єктами одержання хабара, окрім зазначеної категорії осіб, виступають особи, які обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Наприкінці не можна залишити поза увагою пропозицію про відмежування корупційного діяння, передбаченого п. "а" ч. 2 ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією", від одержання хабара за ознаками предмета злочину шляхом законодавчого закріплення мінімальної вартості матеріальних благ,

за отримання яких настає кримінальна відповідальність за ст. 368 КК України. У науковій літературі пропонується встановлення мінімальної вартості матеріальних благ, за отримання яких настає кримінальна відповідальність за ст. 368 КК України, на рівні іншого корупційного злочину, передбаченого ст. 354 КК України "Одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації" - мінімальний розмір такої винагороди для кваліфікації вказаних дій як злочинних має становити два неоподатковуваних мінімуми доходів громадян¹. Утім на нашу думку запровадження науково обґрунтованого чіткого формалізованого критерію відмежування корупційного діяння, передбаченого п. "а" ч. 2 ст. 1 Закону України "Про боротьбу з корупцією", від злочину, передбаченого ст. 368 КК України, потребує проведення ґрунтовного кримінологічного дослідження в цій сфері, а також вивчення значної кількості кримінальних справ порушених за цією статтею.

О.В. Зарубенко

ад'юнкт кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Академія управління МВС, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ТВАРИН ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Огляд - це самостійна слідча дія, яка виконується на досудових стадіях судочинства з метою виявлення слідів злочину, речових доказів, з'ясування обстановки, а також інших обставин, які мають значення для справи. Огляд є не лише однією з

---

¹ Див.: Несвіт Є.О. Окремі аспекти відповідальності за статтею 10 Закону України "Про боротьбу з корупцією" / Є.О. Несвіт // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Зб. Наук праць. - Донецьк, 2005. - № 3. - С. 240. 246

найбільш поширених невідкладних слідчих дій, але й одним із надійних способів отримання важливої інформації про подію злочину, яка сприймається слідчим безпосередньо, без проміжних ланок, що зводить до мінімуму вірогідність її перекручування.

У чинному Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК) чітко визначені наступні види огляду:

- а) місця події (частина друга статті 190 КПК);
- б) місцевості (частина перша статті 190 КПК);
- в) приміщення (частина перша статті 190 КПК);
- г) предметів та документів (частина перша статті 190 КПК);
- д) трупа (частина перша статті 190 КПК);
- е) освідування (стаття 193 КПК)
- є) кореспонденції, на яку накладено арешт (частини перша-друга статті 187¹ КПК).

У теорії кримінального процесу розглядаються інші види огляду, які нині у КПК не передбачені. Зокрема, на думку ряду вчених-юристів України, до них відноситься огляд тварин [1, с. 311; 2, с. 96; 3, с. 462], однак сутність та специфіка такого виду огляду детально не розкривається. Особливої актуальності огляд тварин набуває у сільській місцевості, де тварини можуть бути об'єктами злочинних зазіхань або їх сліди залишені на місці вчинення злочину. У таких випадках важливо дотримуватися криміналістичних рекомендацій по проведенню зазначеного виду огляду з метою визначення групофікаційних та ідентифікаційних ознак і встановлення тотожності тварин як за залишеними ними матеріальними слідами, так і за ідеальними відображеннями.

Так, необхідність у огляді тварин може виникнути у випадках:

- 1) залишення на місці події слідів-відображень від копит чи підків, ідентифікаційне поле яких дозволяє встановити тотожність;

- 2) дослідження слідів зубів тварин на предметах і оточуючій їх обстановці;
- 3) пред'явлення для впізнання тварин їх власникам, у яких вони раніше були викрадені;
- 4) виявлення мікрооб'єктів, залишених від шерсті, волоссяного покриву, верхньої частини шкіри;
- 5) огляду поранених і скалічених тварин при вчиненні злочинів (хуліганство, екологічні злочини, дорожньо-транспортні події тощо);
- 6) огляду трупів тварин та їх частин.

Кожен із зазначених видів огляду тварин має свої специфічні особливості, що мають бути враховані при його проведенні. Процесуальною підставою при цьому виступають положення статей 85, 190-191 та 195 КПК, які реалізуються при використанні тактичних прийомів з урахуванням специфіки кожного з об'єктів огляду.

Скажімо, при дослідженні слідів-відображень від копит, підків чи зубів звертається увага на особливості відображення таких слідів на місці події та об'єкта, з яким їх можна порівняти. За відсутності такого об'єкта може виникнути необхідність одержання зразків для експертного дослідження. У зв'язку з цим доцільно підібрати такі способи вилучення, які б передавали індивідуальність цих слідів та можливість їх ідентифікації при проведенні трасологічної експертизи. Враховуючи розміри тварин, їх конструктивні особливості та темперамент, а у ряді випадків – агресивність, одержання таких зразків набуває певної складності. Для її подолання варто залучати власників тварин, у присутності яких вони будуть поводитися більш спокійно. Факультативним учасником такої дії може бути спеціаліст-зоотехнік чи ветеринар, який володіє спеціальними знаннями не лише щодо анатомії тварин, особливостей їх поведінки, а й можливості їх присипання задля одержання зразків без небезпеки для людей.

За необхідності пред'явлення для впізнання тварин їх власникам, у яких вони раніше були викрадені, в першу чергу проводиться їх попередній допит, а також огляд тварин, яких необхідно пред'явити для впізнання. В ході такого огляду встановлюється: вид тварини, порода, масть, стать, вік тварини, ознаки належності певному господарству або власнику (клейма, спосіб ковки, мітки); наявність на тварині певних предметів (ошийник); індивідуальні ознаки тварини – сліди від травм, анатомічні особливості, специфічні ознаки забарвлення тощо [3, с. 468].

Готуючи до проведення пред'явлення для впізнання, важливо звернути увагу на підбір інших тварин, які не мають різких відмінностей у зовнішності з метою ефективного проведення слідчої дії та отримання об'єктивного результату. Важливо при проведенні даної слідчої дії дотримуватися криміналістичних рекомендацій проведення пред'явлення для впізнання. Зокрема, істотно полегшує проведення пред'явлення для впізнання та забезпечує її ефективність наявність у тварини імені, на яке вона відгукується. Також вагомого значення набуває можливість самої тварини впізнати свого господаря. З цією метою інколи для тварини досить почути голос свого власника, щоб відреагувати на нього і очевидно для всіх учасників проведення слідчої дії впізнати свого хазяїна.

При дослідженні мікрооб'єктів, залишених від шерсті, волосьяного покриву, верхньої частини шкіри в першу чергу проводиться діагностика з метою визначення, кому вони належать: людині чи тварині, а якщо тварині, то якій саме. Для якісного проведення судово-біологічної експертизи слід дотримуватися певної специфіки у вилученні і направленні на дослідження об'єктів тваринного походження. При виявленні на місці події великої кількості вовни тварин, її огляду та вилучення, на експертизу необхідно направляти зразки вагою 0,5-1 кг. Важливо, щоб вони містили в собі всі природні елементи

вовни (косиці, штапелю) і відображали її копірні характеристики. Вовна з тіла тварини зазвичай повинна відбиратися щипком чи пінцетом (у більш рідкісних випадках – шляхом вичісування), адже зрізаний зразок вовни непридатний для проведення порівняльного дослідження. У зразках має бути не менше 50-100 волосин, взятих з голови, спини, черева, боків, хвоста та лап тварини. Кожен зразок поміщається в паперовий пакет, на якому вказується, з якого місця він був відібраний [4, с. 356].

При огляді поранених і скалчених тварин при вчиненні ряду злочинів особлива увага звертається на характер поранень, їх локалізацію, наявність на шкірі слідів від травмуючого знаряддя, загальний стан тварини, особливості її поведінки тощо. Якщо оглядаються трупи тварин та їх частини, слідчий в першу чергу фіксує час початку огляду трупа, температуру оточуючого середовища і тіла трупа із зазначенням тієї частини тіла, в якій робиться вимірювання. Труп оглядається в тому положенні, в якому його знайдено учасниками огляду. При цьому звертається увага на колір волосяного покриву, позу трупа на місці його виявлення та його частин відносно оточуючої обстановки і окремих предметів (орієнтирів), стан поверхні, на якій знаходився труп. Обов'язковим є дослідження трупних явищ з метою встановлення часу настання смерті (ступінь охолодження, характер трупних плям і їх локалізація, ступінь м'язової залякнутості). Ушкодження на тілі трупа оглядаються зверху донизу. У протоколі огляду зазначається їх вид, локалізація, форма, розмір, характер країв та інші ознаки. З метою встановлення механізму вчинення злочину та забезпечення можливості призначення у подальшому необхідних експертиз здійснюється пошук слідів біологічного походження (кров, шерсть, волосяний покрив тощо).

При розслідуванні екологічних та ряду інших злочинів тварина є об'єктом судово-ветеринарної експертизи, основні

завдання якої полягають у визначенні причин поранення тварин, встановленні причинного зв'язку між подією та зазначеними наслідками, у вирішенні питань, чи дотримувалися вимоги ветеринарних та інших правил, що забезпечують охорону тварин від захворювань, випуск доброякісних у ветеринарному відношенні продуктів, сировини тваринного походження, а також кормів рослинного і тваринного походження та кормових добавок.

Залежно від об'єктів, виявлених і вилучених при огляді та специфіки питань, що підлягають розв'язанню при проведенні судово-ветеринарної експертизи, можуть проводитися комплексні ветеринарно-зоотехнічні, ветеринарно-орнітологічні та інші експертизи. У якості експертів можуть залучатися ветеринарні лікарі, викладачі ветеринарних факультетів сільськогосподарських вищих навчальних закладів, наукові співробітники ветеринарних науково-дослідних інститутів, спеціалісти Державного департаменту ветеринарної медицини, які мають необхідні спеціальні знання, достатні для відповідей на запитання, що цікавлять слідчого. До участі у проведенні комплексних експертиз можуть брати участь епізоотолог, патологоанатом та інші фахівці.

Використана література:

1. Кримінальний процес: Підручник / За ред. Ю.М. Грошевого та О.В. Капліної. - Х.: Право, 2010. - 608 с.
2. Досудове розслідування кримінальних справ: навчально-практ. посібник / Грошевий Ю.М., Вапнярчук В.В., Капліна О.В., Шило О.Г. - Х.: Видавництво "ФІНН", 2009. - 328 с.
3. Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За заг. ред. Ю.П. Аленіна. - Х.: ТОВ "Одісей", 2009. - 816 с.
4. Експертизи у судовій практиці / За заг. ред. В.Г. Гончаренка. - К.: Юрінком Інтер, 2004. - 388 с.

С.О. Іваницький

доцент кафедри кримінального процесу та правосуддя
кандидат юридичних наук
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

С.С. Горенко

перший заступник начальника
(Слідче управління ГУМВС України в Луганській області)

Ю.І. Прокопенко

начальник відділу розслідування економічних злочинів
(Слідче управління ГУМВС України в Луганській області)

**РОЗКРИТТЯ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ:
ДОСУДОВЕ І СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ**

На законодавчому рівні здійснено спробу прописати процедуру розкриття банківської таємниці за письмовими вимогами компетентних державних органів та у судовому порядку (КПК, ЦПК України, Закон України "Про банки та банківську діяльність", Правила зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці, затверджені Постановою Правління Національного банку України № 267 від 14.07.06 року тощо), водночас практика реалізації норм законодавства засвідчує наявність проблем. Так, у діяльності слідчих ГУМВС України в Луганській області виникають труднощі у застосуванні законодавства про банківську таємницю, зокрема, нечітко врегульованими залишаються питання:

- Про змістовні межі банківської таємниці. З огляду на ст. 60 Закону України "Про банки та банківську діяльність", до кінця невирішеним є, наприклад, питання, чи є посадова інструкція працівника банку, а також складені ним документи, за винятком тих, що стосуються конкретних фізичних та юридичних осіб, банківською таємницею?

- Про порядок розкриття банківської таємниці в процесі допиту, зокрема, допиту працівників банку щодо відносин між банком та клієнтами – фізичними та юридичними особами. Чи може працівник банку давати показання щодо банківської таємниці та чи необхідно її розкривати?

- Про загальну процедуру розкриття банківської таємниці та складання необхідних документів. З якого моменту банківська таємниця вважається розкритою? У цьому зв'язку вбачається доцільним скласти окремий письмовий документ, зокрема, протокол із вказівкою дати й часу розкриття банківської таємниці.

Як правило, слідчому цікаве не розкриття банківської таємниці саме по собі, а проведення одночасно з цим виїмки документів, що мають значення у справі, зокрема статутних та реєстраційних документів, даних про рух коштів по рахунку підприємства за конкретний період у вигляді роздруків з магнітного носія інформації серверу банку на паперовому носіїві з розшифровкою кореспондентів (назва, код ЄДРПОУ, номер рахунку, назва банку, МФО банку), дати і часу проведення та призначення платежу, карток із зразками підписів та відбитку печатки підприємства, кредитних справ, заяв про відкриття (закриття) рахунку, договору розрахунково-касового обслуговування рахунку, довідки про взяття на облік платника податків, страхового свідоцтва, довідки форми 4-ОПП, наказів (розпоряджень) про призначення на посаду, заяв на встановлення системи "Клієнт-Банк", "Інтернет-Банк", "SMS послуги" з зазначенням адрес та телефонів за якими здійснюється зв'язок з сервером банку по вказаних рахунках, довіреностей на осіб, які мають право отримувати як на паперовому носії так і в електронному виді відомості, інформацію про рух коштів по рахунках, документ, яким підтверджено факт передачі банком електронного шифру (ключа) уповноваженому представнику підприємства, платіжних доручень, в т.ч. на сплату податків, зборів, обов'язкових платежів по раху-

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

нках, заяв на отримання чекових книжок, договорів, укладених на користь чи за дорученням службових осіб підприємства (у разі відсутності оригіналів - завірених установою банку їх копій та документів, які підтверджують причину їх відсутності) тощо.

Обґрунтовуючи подання про надання дозволу на проведення виїмки слідчі як підстави для цього, окрім об'єктивної сторони злочину та реквізитів, в основному зазначають про грубі порушення бухгалтерського та податкового обліків з боку суб'єкта господарювання, які виявлені за результатами планових та позапланових документальних перевірок фінансово-господарської діяльності, зустрічних перевірок, що надало можливість в звітності безпідставно завищувати розмір податкового кредиту та ухилятися від сплати податків, дані про наявність рахунку фігуранта у банківській установі, відсутність первинної фінансово-господарської документації підприємства, встановити місцезнаходження якого за юридичною адресою не виявляється можливим, інші ознаки фіктивності підприємства та протиправної діяльності його засновників чи посадових осіб тощо.

У справах даної категорії в постановках місцевих судів, як правило, зазначається про надання дозволу на розкриття банківської таємниці та проведення виїмки відповідних документів або про відмову у цьому. Так, за поданням слідчого в особливо важливих справах Генеральної прокуратури України Гури О.А., погодженим із заступником Генерального прокурора України Кузьмичим Р.Р. про розкриття банківської таємниці щодо ТОВ "Інтерфін капітал" та виїмки банківських документів по рахунку, що відкритий цієї компанією в ЗАТ "Фінансовий Союз Банк" постановою Печерського районного суду м. Києва від 23 січня 2007 року відмовлено в задоволенні подання слідчого з тих мотивів, що "ніяких даних, щодо взаємозв'язку ТОВ "ВОГО ЛПП" або громадянкою Х., відносно якої порушено кримінальну справу, з ЗАТ "Фінансовий Союз

Банк" з поданих матеріалів не вбачається. Крім того, по факту фіктивності створення підприємства ЗАТ "Фінансовий Союз Банк" кримінальну справу також не порушено. До суду не подано матеріалів кримінальної справи, а надано дві папки з підшивкою листування Генеральної прокуратури з Державним комітетом фінансового моніторингу України та матеріали виїмки в банку ТОВ "Глобал Партнер" та в ТОВ "Актив банку", які не прошиті і не пронумеровані".

Ухвалою колегії суддів судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Кіровоградської області від 10 грудня 2008 року за результатами розгляду апеляційного подання прокурора на постанову Ленінського районного суду м. Кіровограда, якою відмовлено у задоволенні подання старшого слідчого з ОВС ВРКС СВ ПМ ДПА у Кіровоградській області капітана податкової міліції Зайтова В.Р., погодженого заступником прокурора Кіровоградської області про надання дозволу на розкриття банківської таємниці та проведення виїмки у філії "Розрахунковий центр" ЗАТ КБ "Приватбанк" документів, що становлять банківську таємницю, відносно клієнта банку ТОВ "Каштан-торг" вищестояща інстанція залишила без задоволення апеляційну скаргу заступника прокурора Кіровоградської області. Обґрунтовуючи свою позицію, колегія суддів звернула увагу, що місцевий суд "дійшов правильного висновку про необхідність відмовити у задоволенні подання слідчого у частині проведення виїмки документів у філії "Розрахунковий центр" ЗАТ КБ "Приватбанк", оскільки відповідно до вимог ст. 178 ч.1 КПК України виїмка проводиться у випадках, коли є точні дані, що предмети чи документи, які мають значення для справи, знаходяться у певної особи чи у певному місці. Крім того, відповідно до ст. 186 ч. 1 КПК України при виїмці можуть бути вилучені лише предмети і документи, які мають значення для справи, а також цінності і майно обвинуваченого, для забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації. Як вбачається з матеріалів подання, суду не пред-

ставлено органом досудового слідства точні дані, що зазначені у поданні документи знаходяться у вказаному слідчим місці, що вони мають якесь значення для справи і не конкретно вказано виїмку яких саме предметів та документів необхідно провести".

Ухвалою Севастопольського апеляційного адміністративного суду від 21.01.2009 року залишено без задоволення апеляційну скаргу відділу державної виконавчої служби Сакського міськрайонного управління юстиції Міністерства юстиції України в АРК. Згідно матеріалами справи № 22-а-2130/08 Сакським відділенням №4573 ВАТ "Ошадбанк" отримано вимогу державного виконавця про надання інформації щодо наявності рахунків фізичної особи з метою виконання виконавчого документу, однак банк письмовим повідомленням відмовив ДВС в наданні інформації, посилаючись на те, що вимога державного виконавця не відповідає вимогам пункту 6 статті 62 Закону України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 року. Постановою Відділу ДВС накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу відповідно до статті 88 Закону України "Про виконавче провадження" за відмову надати інформацію державному виконавцю. Обґрунтовуючи незаконність постанови про накладення адміністративного стягнення, суд зазначив, що "вимога ДВС на отримання інформації, яка містить банківську таємницю, викладена не на бланку державного органу встановленої форми, окрім цього... вимога ДВС містила запитання про наявність рахунку в установі банку, хоча пунктом 6 частини першої статті 62 Закону України "Про банки і банківську діяльність" встановлено, що письмова вимога органів державної виконавчої служби, на підставі якої розкривається банківська таємниця, стосується питань виконання рішень судів стосовно стану рахунків конкретної юридичної особи або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності".

Мають місце й випадки неправомірного розкриття банківсь-

кої таємниці з боку банківських установ за неналежно оформленими письмовими запитами. Так, постановою Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 17 квітня 2007 року визнано неправомірними дії Тернопільського міського відділення № 6350 ВАТ "Ощадбанк" щодо розкриття інформації щодо К, яка становить банківську таємницю. Згідно матеріалів справи № 2-2/07 на запит старшого юрисконсульта управління СБУ в Тернопільській області зазначене відділення "Ощадбанку" надало інформацію про номер рахунку К, та суму коштів, що знаходиться на ньому, чим було порушено вимоги законодавства стосовно того, що вимога на отримання інформації, що становить банківську таємницю, повинна бути викладена на бланку державного органу встановленої форми, за підписом керівника державного органу (чи його заступника), скріпленого гербовою печаткою. За результатами внутрішньої перевірки наказом Тернопільського обласного управління ВАТ "Ощадбанк" посадові особи міського відділення Ощадбанку притягнуті до дисциплінарної відповідальності.

Законодавством передбачена й процедура розкриття банківської таємниці в суді в межах цивільного судочинства в порядку окремого провадження. Донедавна багато проблем, особливо у підрозділів державної податкової служби, виникало з приводу підсудності, адже згідно ст. 287 ЦПК України заява про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, подається до суду за місцезнаходженням банку, що обслуговує юридичну або фізичну особу, тому суди повертали заяви, що змушувало державні органи з віддалених районів звертатися безпосередньо до Києва, Дніпропетровська чи іншого місця знаходження банку як юридичної особи.

Така позиція місцевих та апеляційних судів була відкоригована Верховним Судом України з огляду на ч. 7 ст. 110 ЦПК України. Так, Ухвалою колегії суддів судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 липня 2008 року встановлено, що " 26 березня 2007 року Краснодонська ОДПІ

звернулась в суд із заявою про розкриття банківської таємниці щодо ТОВ "Інтеграл-М". Ухвалою Ленінського районного суду м. Луганська від 28 березня 2007 року, залишеною без змін ухвалою апеляційного суду Луганської області від 18 липня 2007 року, заяву повернуто заявникові тому, що справа не підсудна Ленінському районному суду м. Луганська... Постановляючи ухвалу про повернення заяви Краснодонської ОДПІ з підстав невідсудності справи Ленінському районному суду м. Луганська, суд виходив із того, що ОДПІ повинна звертатися із заявою про розкриття банківської таємниці не до районного суду за місцем знаходження Луганської філії акціонерного банку "Брокбізнесбанк", а до суду за місцем знаходження його головного офісу, посилаючись при цьому на норми ст. 287 ЦПК України.

Проте з таким висновком суду погодитись не можна, оскільки суд дійшов його з неправильним застосуванням норм матеріального права та порушенням норм процесуального права. Так, відповідно до ч. 7 ст. 110 ЦПК України позови, що виникають з діяльності філії або представництва юридичної особи, можуть пред'являтися також за їх місцезнаходженням. ... Аналізуючи наведені норми, можна дійти висновку, що зміст ст. 287 ЦПК України кореспондується зі змістом ч. 7 ст. 110 ЦПК України. За таких обставин, ураховуючи, що філія банку здійснює банківську діяльність від імені банку та обслуговує відповідну юридичну або фізичну особу, заява про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичної або фізичної особи у випадках, встановлених законом, може бути подана до суду за місцезнаходженням такої філії. Таким чином, висновок суду про невідсудність районному суду справи за заявою Краснодонської ОДПІ про розкриття банком (обласною філією акціонерного банку "Брокбізнесбанк") інформації, яка містить банківську таємницю, є помилковим. Апеляційний суд не усунув указані порушення норм процесуального закону, а відтак судові ухвали відповід-

но до ст. 342 ЦПК України підлягають скасуванню з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції" (також див. аналогічну Ухвалу Верховного Суду України від 6 лютого 2008 року за касаційною скаргою ДПА в Луганській області).

Нажаль, дотепер окремі суді (див., наприклад, ухвалу Роменського міськрайонного суду Сумської області від 2 лютого 2009 року у справі № 2-0-37/2009 за заявою Роменської МДПІ про розкриття інформації, що містить банківську таємницю) повертають заявникові відповідні матеріали для подання до суду за місцезнаходженням головного офісу банку, що обумовлює необхідність відповідного процесуального реагування та інформування зацікавленими суб'єктами про правові позиції Верховного Суду України.

Р.Б. Иванченко

доцент кафедри уголовного права и криминологии
кандидат юридических наук, доцент
(Воронежский институт МВД России)

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ОПРЕДЕЛЕНИЯ РАЗМЕРА ЛЕГАЛИЗАЦИИ ПРЕСТУПНЫХ ДОХОДОВ

В настоящее время законодатель отказался от минимального размера предмета преступления по ст. 174 и 174¹ УК РФ как границы наступления уголовной ответственности за легализацию.

По мнению К.Н. Алешина, исключение крупного размера отмываемого имущества из числа обязательных признаков состава легализации является ошибочным. В результате принятых изменений законодатель дал правоприменителям формальную возможность для привлечения к уголовной ответственности за легализацию даже тех лиц, которые совершали сделки с преступно нажитым имуществом небольшой стоимости. Следует согласиться, что подобное расширение охвата охра-

няемых уголовным законом интересов противоречит сути исследуемых норм, чье предназначение заключается в первую очередь в защите от проникновения преступных денег в легальный оборот на макроэкономическом уровне¹.

В момент начала действия уголовно-правового запрета на легализацию (1 января 1997 г.), состав преступления, предусмотренный ст. 174 УК РФ, не имел минимальной границы наступления уголовной ответственности. "Крупный размер" тогда был особо квалифицирующим признаком, предусмотренным ч. 3 ст. 174 УК, без указания, какой именно размер следует признавать "крупным".

Предложения учёных по этому вопросу в то время были различными. Большинство из них (Б.В. Волженкин², А.Э. Жалинский³, А.Ф. Истомин⁴, С.В. Максимов⁵, В.Е. Мельникова⁶, В.И. Михайлов⁷, Т.Ю. Погосян⁸, В.И. Тюнин⁹, А.М. Яковлев¹⁰ и

---

¹ Алешин К.Н. Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем, как преступление международного характера. – СПб., 2004. – С. 8.

² Волженкин Б.В. Отмывание денег: "Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе". – СПб., 1998. – С. 134.

³ Жалинский А.Э. Комментарий ст. 174 УК. В кн.: Комментарий к Уголовному кодексу РФ / Под общ. ред. Ю.Н. Скуратова, В.М. Лебедева. – М, 1996. – С. 46.

⁴ Истомин А.Ф. Легализация денежных средств или иного имущества, приобретенного незаконным путем. – М.: НИИ проблем укрепления законности и правопорядка при Ген. прокуратуре РФ, 2001. – С. 345.

⁵ Гаухман Л.Д., Максимов С.В. Преступления в сфере экономической деятельности. – М., 1998. – С. 37.

⁶ Уголовное право РФ. Особенная часть / Под ред. Б.В. Здравомыслова. – М., 1996. – С. 65.

⁷ Михайлов В. И. Криминологические особенности и юридический анализ легализации (отмывания) денежных средств и иного имущества, приобретенных заведомо незаконным путем // Законодательство. – 1999. – № 4. – С. 65.

⁸ Уголовное право. Особенная часть. Учебник для вузов / Отв. ред. И.Я. Козаченко, В.А. Незнамова, Г.И. Новоселов. – М.: Изд-ая группа "НОРМА - ИНФРА-М", 2000. – С. 89.

⁹ Тюнин В.И. Уголовно-правовая охрана отношений в сфере экономической деятельности. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – СПб., 2001. – С. 126.

¹⁰ Уголовное право России. Особенная часть: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М., 2001. – С. 57.

П.С. Яни¹) "крупным" считали размер легализации, превышающий 500 МРОТ, хотя и по-разному это аргументировали.

У законодателя не было единого подхода к количественному выражению "крупного размера". В одной только гл. 22 УК РФ "крупный размер" варьировался от 1 МРОТ (ст. 200 УК РФ – ныне декриминализована) до 10 тыс. МРОТ (ст. 193 УК РФ – в действующей редакции "крупный размер" составляет 5 млн. руб.), что было обусловлено различным характером и степенью общественной опасности преступлений.

В нормах о легализации в тот момент законодатель избрал иной путь: отказавшись от крупного размера как особо квалифицирующего признака, предусмотренного ч. 3 ст. 174 УК РФ (в ред., действовавшей до 1 февраля 2002 г.), он сделал его криминообразующим признаком данного преступления. При установлении указанного размера разработчиками за основу была взята пороговая сумма, необходимая для осуществления полной идентификации клиентов и всех сделок в соответствии со ст. 2 и 3 Директивы 91/308 Совета Европы от 10 июня 1991 г., равная или превышающая 15 тыс. ЭКЮ². Затем, с 1 февраля 2002 г., уголовная ответственность за легализацию (отмывание) наступала только в том случае, если финансовые операции и другие сделки с денежными средствами или иным имуществом совершались в крупном размере, т.е. на сумму, превышающую 2000 минимальных размеров оплаты труда (МРОТ).

Причем, декриминализовав легализацию, на сумму равную или менее 2000 МРОТ, законодатель не предусмотрел за неё даже административной ответственности. И только с 8 декабря 2003 г. "крупный размер" перестал быть минимальной границей наступления уголовной ответственности за легализацию, а стал её квалифицирующим признаком, предусмотр-

---

¹ Яни П.С. Легализация имущества, приобретенного незаконным путем // Законодательство. – 1999. – № 7. – С. 48.

² Алиев В.М. Указ. соч. – С. 90.

ренным ч.ч. 2 ст. 174 и ст. 174¹ УК РФ, кроме того, изменилось и его количественное выражение.

Тем не менее, остается неясным, за легализацию какой суммы возможно привлечение к уголовной ответственности? В соответствии с положениями Федерального закона от 7 августа 2001 г. № 115-ФЗ "О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма"¹ сомнительными сделками, которые необходимо отслеживать соответствующим структурам, в том числе и Федеральной службе по финансовому мониторингу, являются сделки на сумму, превышающую 600 тыс. руб. Означает ли это, что на приведенную сумму следует ориентироваться правоохранительным органам, решая вопрос о привлечении лица к уголовной ответственности? В то же время применительно к иным составам преступлений, содержащимся в гл. 22 УК РФ, крупный размер (за исключением анализируемых статей и ст. 185, 185¹, 193, 194, 198, 199, 199¹ УК РФ) равен 250 тыс. руб. (примечание к ст. 169 УК РФ).

Если сравнивать преступления, включенные в гл. 22 УК РФ, на которые распространяется примечание к ст. 169 УК РФ, с отмыванием доходов, можно увидеть, что общественная опасность последних не меньше, а даже выше большинства из них. Но это не означает, что нижний порог привлечения к уголовной ответственности за легализацию должен быть менее 250 тыс. руб. или вообще "нулевым".

Имеют место случаи предъявления обвинения по легализации преступных доходов, когда суммы легализуемых средств очевидно малы. Так, преступные действия Л., который похитил деньги на общую сумму 3998 руб. и в дальнейшем на данные преступные деньги приобрел в магазине музыкальный центр, были квалифицированы по ч. 2 ст. 158 У К РФ и ч. 1 ст. 174¹ УК РФ².

---

¹ СЗ РФ. - 2001. - № 33 (Часть I). - Ст. 3418.

² БВС РФ. - 2005. - № 5. - С. 13.

Суть боротьби с отмыиванием доходов состоит не в том, чтобы "парализовать" финансовую систему государства, сделать ее малоподвижной, загрузить органы финансового контроля функциями тотального "слежения" практически за всеми финансовыми операциями, переориентировать подразделения органов внутренних дел исключительно на борьбу с отмыиванием доходов. Все это не так.

Факты легализации доходов становятся серьезным нарушением экономического публичного порядка только по причине размеров затронутых сумм. Опасной представляется только та легализация, которая посягает на основные принципы существования финансовой системы государства и международных союзов.

Кроме того, наличие "нулевого" размера легализованных доходов в УК РФ неизбежно ведет к повышению уровня латентности данного вида преступлений, отрицается такой важный принцип уголовной политики, как неотвратимость наказания, дискредитируется деятельность в целом всех государственных органов, призванных обеспечивать финансовую безопасность нашего государства. В этой связи следует обратить внимание на то, что действие ст. ст. 174 и 174¹ УК РФ должно быть направлено на лишение экономической базы организованной преступности, а не на наказание ее представителей за малозначительные правонарушения.

Поэтому размер преступного дохода свыше 600 тыс. руб. должен быть связан с механизмом выявления такого рода преступлений и оптимальной точкой соотношения возможностей контролирующих органов и максимально возможными масштабами охвата. По нашему мнению, криминализация отмыивания должна начинаться с 600 тыс. руб., а за отмыивание доходов, составляющих сумму ниже этого размера, должна наступать административная ответственность.

Обратим внимание и на другую проблему, связанную с квалификаций размера предмета преступного посягательства

по ст. ст. 174, 174¹ УК РФ. Так, примечание к ст. 174 УК РФ содержит определение "крупного размера": в ст. 174 и 174¹ УК РФ (сумма, превышающая один миллион рублей) применительно к финансовым операциям и другим сделкам с денежными средствами или иным имуществом.

Вместе с тем согласно ст. 174¹ УК РФ этот размер не распространяется на действия связанные с использованием денежных средств или иного имущества, приобретенных лицом в результате совершения им преступления для осуществления предпринимательской или иной экономической деятельности.

В этой связи можно сделать вывод о том, что законодатель не смог четко сформулировать норму, определяющую сумму крупного размера дохода для использования его при осуществлении предпринимательской или иной экономической деятельности. И.А. Клепицкий, например, предлагает руководствоваться "крупным размером", определенным в примеч. к ст. 169 УК РФ (250 тыс. руб.)¹. Возможно, что такое предложение и решило бы обозначенную выше проблему, однако согласиться с ученым нельзя, так как в примечании к ст. 169 УК РФ содержится четкая позиция законодателя, что сумма, превышающая 250 тыс. руб., как крупный размер применима не ко всем статьям гл. 22 УК РФ и, в частности, по отношению к ст. 174¹ УК РФ не используется.

Думается, что сумма, превышающая один миллион рублей, как критерий крупного размера в ст. 174, 174¹ УК РФ должна распространяться и на размер денежных средств или иного имущества, приобретенных лицом в результате совершения им преступления при осуществлении предпринимательской или иной экономической деятельности.

Тем более что снижение суммы "крупного размера" до 250 тыс. руб., исходя из предложения И.А. Клепицкого, ничем

---

¹ Клепицкий И.А. Система хозяйственных преступлений. - СПб., 2002. - С. 527.

не обусловлено. Из его умозаключения следует, что такие действия, как совершение финансовых операций и других сделок с денежными средствами или иным имуществом, заведомо приобретенными преступным путем, менее опасно, чем использование указанных средств (имущества) для осуществления предпринимательской или иной экономической деятельности.

Д.В. Каменський

магістрант юридичного центру
(Джорджтаунський університет, м. Вашингтон, США)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОРПОРАЦІЙ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ У США

23 лютого цього року інститут кримінальної відповідальності корпорацій у США "святкував" важливий ювілей – 100 років з дня винесення Верховним Судом фундаментального рішення у справі "Нью Йорк Сентрал проти Сполучених Штатів" [1]. Вища судова установа США визнала у цій справі, що корпорація може визнаватись суб'єктом кримінальної відповідальності, оскільки вчиняє юридично значущі дії через своїх агентів (представників). Відповідно, об'єктивні і суб'єктивні атрибути діяльності агентів можуть опосередковано передаватись корпорації.

Взагалі концепція кримінальної відповідальності корпорацій у Сполучених Штатах розвивалась досить виважено. Правозастосовувачі почали свій "шлях" до цієї ідеї з поширювального тлумачення цивільно-правової доктрини "відповідальність вищого" (*respondeat superior*), що покладає юридичну відповідальність на роботодавця у разі скоєння правопорушення його працівником у межах службових повноважень [2]. Поступово традиційні елементи кримінальної відповідальності були поширені на юридичних осіб. На сьогодні і ма-

теріально-правові, і процесуальні засади притягнення корпорацій до кримінальної відповідальності розроблені у федеральному кримінальному праві США достатньо чітко. Водночас, незважаючи на позитивну еволюцію кримінального законодавства і судової практики, зміну підходів Міністерства юстиції США (вищого органу державного нагляду за додержанням законності, що має організаційно-правовий статус, схожий до статусу Генеральної прокуратури України) до порушення кримінальних справ проти корпорацій, "слабким місцем" у теорії кримінальної корпоративної відповідальності залишається можливість застосування заходів юридичного примусу до фіктивного юридичного утворення. Адже порушення фактично вчиняються фізичними особами – представниками корпорації.

Перш ніж перейти до юридичного аналізу корупційної складової у протиправній діяльності корпорацій в США, хотілось би стисло охарактеризувати основні елементи кримінальної відповідальності цих суб'єктів економічної діяльності. Штучна природа юридичної особи вимагає від правозастосовувачів звертатись до вивчення об'єктивних і суб'єктивних ознак агентів компанії – фізичних осіб, які втілюють колективну правову волю корпорації – як правомірну, так і протиправну. Американські суди послідовно визнають корпорацію винною в поведінці своїх працівників у випадку, якщо фізична особа: 1) діяла в межах своїх службових повноважень; 2) діяла, хоча б частково, в інтересах корпорації та 3) її протиправну поведінку і мету можна перекласти на "плечі" корпорацій-роботодавця. Більше того: корпорацію може бути визнано винною у разі, коли юридичне утворення в особі керівництва умисно проігнорувало протиправну поведінку агента. Так звана доктрина "умисного ігнорування" ("willful blindness" doctrine) застосовується державним обвинуваченням, якщо агент корпорації запідозрив потенційно злочинну діяльність, однак свідомо утримався від перевірки (розслідування) цього

випадку. У разі встановлення як фактичної обізнаності, так і свідомого ухилення від одержання інформації про злочин, елемент умислу вважається доведеним.

Міністерство юстиції США у 2003 р. розробило ряд загальних принципів у сфері кримінального переслідування корпорацій. Так, до уваги обов'язково повинні братися наступні фактори: юридична природа та рівень суспільної небезпеки порушення; ступінь поширення протиправної діяльності в межах корпорації, у т.ч. серед керівного складу; попередня "кримінальна" історія корпорації; готовність чи відмова корпорації від сприяння розслідуванню; наявність чи відсутність внутрішніх механізмів виявлення та попередження протиправної поведінки серед працівників корпорації; потенційні наслідки кримінального переслідування корпорації для невинних акціонерів, працівників та отримувачів соціальних компенсацій; доцільність порушення кримінальних справ проти уповноважених представників, відповідальних за протиправну діяльність корпорації; доцільність застосування цивільних та адміністративних заходів примусу до корпорації – порушника.

Штучна юридична природа корпорації обумовлює також види і розміри кримінально-правових санкцій. Так, останнім часом спостерігається зростання випадків укладання угод про призупинення обвинувачення (*deferred prosecution agreements*) між органами прокуратури та корпораціями, діяльність яких розслідується. Цей процесуальний акт засвідчує факт відмови державного обвинувачення від подальшого кримінального переслідування юридичної особи у разі, якщо протягом визначеного періоду часу (зазвичай від одного до двох років) корпорація виконає ряд умов, спрямованих на остаточне припинення протиправної діяльності і недопущення її в майбутньому. До таких умов можна віднести зокрема: призначення спеціально уповноважених представників корпорації для виявлення і попередження майбутніх правопорушень; розроблення і поширення внутрішньої документації з метою забезпечення

законності під час поточної діяльності корпорації; проведення серії тренінгів і семінарів для уповноважених працівників з метою додержання вимог регулятивного законодавства; систематичне проведення внутрішніх аудитів та перевірок на предмет виявлення порушень законодавства і застосування оперативних заходів для їх припинення.

Враховуючи різноаспектність білокомірцевих злочинів, вчинюваних американськими корпораціями, а також тематичну спрямованість сьогоднішнього наукового форуму, хотілось би у наступних рядках роботи детальніше розглянути проблеми притягнення компаній до кримінальної відповідальності за злочини корупційної спрямованості.

У 1977 р. американський Конгрес прийняв Акт "Про запобігання корупційним практикам за кордоном" (Foreign Corrupt Practices Act або "FCPA", далі у цій статті – Акт) [3]. Цей нормативний документ визнає федеральним злочином давання американськими громадянами і корпораціями хабарів іноземним громадянам для збереження існуючого або розвитку нового бізнесу в іноземній країні. Крім того, Акт встановлює стандарти та передбачає механізми нагляду за веденням корпораціями бухгалтерської документації, поданням окремих видів фінансових звітів, а також за запровадженням і реалізацією програм внутрішнього корпоративного контролю.

Вивчення законодавчої історії Акту дозволяє зробити висновок, що однією з основних цілей запровадження механізмів юридичної відповідальності за "зовнішньоекономічну" корупцію було саме знищення незаконних ринкових переваг одних американських компаній перед іншими, що прямо суперечить конкурентним засадам ринкової економіки США. У сучасний період цей акт федерального законодавства набув особливої актуальності через стрімкий розвиток американських компаній і набуття ними статусу транснаціональних корпорацій із структурними підрозділами в багатьох країнах світу. Якщо, наприклад, співробітник філії американської

компанії в Україні дасть хабар місцевому чиновнику, кримінальна відповідальність загрожуватиме не лише працівникові, а й компанії в цілому, навіть якщо керівництво в головному офісі корпорації і не здогадується про такий протиправний вчинок. Факт притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за хабарництво у державі, де злочин було скоєно, юридичного значення у контексті застосування Акту не має.

Суб'єктивні ознаки давання хабара також заслуговують на увагу. Антикорупційні положення Акту (§§ 78dd-1, 78dd-2 та 78dd-3) передбачають кримінальну відповідальність за давання хабара офіційному представнику іноземної держави з метою одержання або збереження комерційної діяльності чи привілейованого становища на ринку іноземної держави. Названі норми забороняють фізичним або юридичним особам пропонувати, сплачувати, обіцяти або уповноважувати сплачувати на користь іноземного держслужбовця гроші або інші матеріальні цінності. І компанія, і її працівник можуть підлягати кримінальній відповідальності за порушення антикорупційних вимог Акту, причому незалежно один від одного. У той же час представник іноземної влади – одержувач хабара суб'єктом корупційного діяння не визнається.

Якщо платіж здійснено американською компанією на користь третьої особи і при цьому є підстави вважати, що частину коштів буде використано третьою особою із корупційною метою, американська корпорація може бути опосередковано визнана винною в умисному даванні хабара. Кримінальна відповідальність настає і в тому разі, коли відповідальні працівники компанії не вживають відповідних заходів внутрішнього контролю за наявності ознак діяльності, що порушує вимоги Акту. Так званий стандарт обізнаності (одна із складових елементу вини) в діях обвинуваченого буде наявний як у разі вчинення корупційного діяння за умов передбачення його наслідків, так і в разі свідомого ігнорування або нехтування певною інформацією, що об'єктивно свідчить про високу ймовірність порушення положень Акту.

Акт не визначає мінімальний розмір незаконного платежу, віддаючи вирішення цього питання "на відкуп" правозастосовувачу з урахуванням усіх обставин конкретної справи. Відповідно до змін, внесених до тексту Акту у 1988 р., платіж іноземному держслужбовцю визнаватиметься нелегальним у разі, якщо така особа діє або, навпаки, не діє у порушення своїх службових обов'язків.

Акт містить виключення із загального правила про визнання незаконними будь-яких корупційних платежів [4]. Так, якщо американська компанія здійснює платіж іноземному службовцю для забезпечення виконання останнім своїх повсякденних службових обов'язків, і при цьому метою платежу не є ексклюзивне залучення до нового або збереження існуючого бізнесу, така поведінка не визнаватиметься кримінально караною. Прикладом таких повсякденних обов'язків може бути: видання дозволів, ліцензій або інших документів для здійснення поточної діяльності; видання віз та документів на працевлаштування; забезпечення безпеки; надання комунальних послуг; поштові послуги тощо. Хоч Акт не передбачає максимального розміру платежу для забезпечення "повсякденних службових обов'язків", на практиці такі платежі зазвичай не перевищують 1 тис. дол. Недивлячись на те, що це виключення із загального правила про корупційний характер платежів на користь іноземних службовців досі не ставало предметом судового тлумачення, фахівці вважають, що суди будуть у першу чергу звертати увагу на мету платника, а також на кінцеве призначення платежу.

Для притягнення до кримінальної відповідальності згідно з § 78dd-1(a) Акту у частині належного ведення бухгалтерського обліку винна особа (як фізична, так і юридична) повинна свідомо ухилитись або відмовитись від запровадження заходів внутрішнього бухгалтерського контролю або свідомо підробити будь-який офіційний документ бухгалтерського обліку [5]. Технічні або незначні арифметичні помилки

кримінально-правових наслідків не тягнуть. Більше того: кримінальна відповідальність виключається у разі, якщо материнська компанія володіє менше 50% активів структурного підрозділу-правопорушника і вжила достатньо заходів для попередження порушень порядку ведення бухгалтерського обліку і звітності, що вимагається Актом. Відповідно, може виникнути закономірне запитання: який зв'язок існує між антикорупційним законодавством та правилами складання бухгалтерських звітів? Відповідь проста – нелегальні платежі на користь іноземних держслужбовців сплачуються із прихованих рахунків корпорацій, що, із зрозумілих причин, не фігурують в офіційних бухгалтерських документах і звітах. Таким чином, обидва діяння є поєднаними та взаємообумовленими. Фактично приховування і перекручення бухгалтерських відомостей слугує предикатним діянням для цілей подальшої корупційної поведінки.

Платіж на користь іноземного держслужбовця буде визнано нелегальним у разі встановлення так званої "корупційної" мети. Нормативне визначення цього суб'єктивного елементу в Акті відсутнє. Водночас § 201 розділу 18 Зібрання законів США, що описує ознаки загальної федеральної норми про хабарництво, а також його аутентичне тлумачення Конгресом розкривають зміст корупційної мети – це умисне і завідомо злочинне прагнення спонукати одержувача матеріальної винагороди до протиправної поведінки. Отже, кримінально караним визнається свідомо і цілеспрямована сплата корпорацією матеріальної винагороди незалежно від того, хто і в який спосіб ініціював нелегальний платіж.

Генеральний прокурор США в особі компетентних представників має повноваження давати роз'яснення та виражати офіційну позицію Міністерства на запити компаній щодо додержання вимог Акту під час ведення господарської діяльності. Такі акти адміністративного тлумачення, що за своєю формою схожі на офіційні роз'яснення інших органів вико-

навчої влади, покликані роз'яснювати запитуючим компаніям правову позицію прокуратури у тій чи іншій практичній ситуації, наведеній в запиті. Запити корпорацій на одержання роз'яснень можуть стосуватись різноманітних аспектів господарської діяльності, зокрема: проведення закордонної чи місцевої бізнес-зустрічі з повним або частковим покриттям витрат на участь для іноземних держслужбовців; прийняття на роботу іноземних агентів для представлення інтересів американської корпорації на місцевому ринку; надання благодійної допомоги навчальним, науковим, медичним, культурно-оздоровчим та іншим закладам у країні ведення бізнесу; укладання угод із місцевими юридичними, аудиторськими та консалтинговими компаніями, що були рекомендовані державними службовцями, тощо. У результаті прокурорського роз'яснення керівництво компанії буде заздалегідь обізнане про протиправний чи, навпаки, правомірний характер іноземної грошової трансакції у межах регулювання нормами Акту. Роз'яснення прокуратури підлягають обов'язковому оприлюдненню.

Покарання за порушення вимог Акту корпорацією встановлюється відповідно до положень Федеральних правил покарань (Federal Sentencing Guidelines). Конкретний розмір матеріального стягнення у вигляді кримінального штрафу встановлюється шляхом застосування базового штрафу та подальшим додаванням чи відніманням балів відповідно до наявності обставин, що обтяжують або, навпаки, пом'якшують кримінальну відповідальність. Наприклад, ступінь тяжкості корпоративного злочину знижується у разі запровадження ефективної програми контролю за додержанням законності і підвищується у разі участі керівних співробітників корпорації в злочинній діяльності. Відповідно, кожне матеріальне стягнення, застосоване до корпорації, буде індивідуальним і повністю охоплюватиме обставини, що знижують або підвищують суспільну небезпеку скоєного. Найбільший розмір кримінального штрафу за порушення вимог Акту про належне ве-

дення бухгалтерського обліку складає 2,5 млн. дол., а за корупційні порушення – 2 млн. дол. Нещодавно після серії агресивних розслідувань Міністерства юстиції та Комісії з цінних паперів США чимало відомих американських корпорацій були зобов'язані сплатити кримінальні штрафи на суму понад 2 млн. дол. за порушення вимог Акту.

Окрім кримінального штрафу, до засудженої корпорації можуть застосовуватись цивільно-правові та адміністративно-правові санкції. Корпорація може бути позбавлена можливості брати участь у виконанні державних контрактів, одержувати спеціальні ліцензії та дозволи, а також здійснювати окремі види зовнішньоекономічної діяльності.

Теоретичне дослідження особливостей кримінальної відповідальності американських корпорацій за корупційні зловживання буде неповним без звернення до практики судового розгляду цієї категорії кримінальних справ. Наступний приклад покликаний усунути цю прогалину.

У 2007 р. федеральний суд південного округу штату Техас визнав американську нафтовидобувну компанію "Бейкер Х'югс Інкорпорейтід" (Baker Hughes Incorporated) винною в порушенні антикорупційних вимог Акту. Слідством було встановлено, що дочірня компанія цієї корпорації в Казахстані сплатила з травня 2001 р. по листопад 2003 р. близько 4,1 млн. дол. на користь офшорної консалтингової фірми, підконтрольної службовцям державної нафтовидобувної компанії "Казахойл". Призначенням нелегального платежу було отримання контракту на видобування нафти і природного газу в родовищі "Карачаганак" на суму близько 205 млн. дол. Після укладання угоди із державним обвинуваченням про припинення кримінального переслідування корпорація "Бейкер Х'югс" сплатила кримінальний штраф у розмірі 11 млн. дол., була піддана примусовому 3-річному нагляду з боку державних контролюючих органів, а також буда зобов'язана розробити і запровадити ефективну антикорупційну програму із незалеж-

ним зовнішнім аудитом. У разі успішного виконання вимог процесуальної угоди протягом 2 років обвинувачення проти корпорації знімаються [6].

Вивчення окремих положень антикорупційного законодавства США у контексті попередження протиправної діяльності корпорацій дозволяє зробити низку висновків.

По-перше, корпорації нарівні з фізичними особами визнаються суб'єктами кримінальної відповідальності у США. Американська кримінально-правова доктрина протягом останніх 100 років вдосконалила нормативно-правове та процесуальне підґрунтя для застосування механізмів кримінально-правової репресії до юридичних осіб – суб'єктів господарської діяльності. При цьому процеси нормативного і правозастосовного розвитку цього інституту федерального кримінального права тривають і понині.

По-друге, положення прийнятого понад 30 років тому Акту "Про запобігання корупційним практикам за кордоном" продемонстрували свою "працездатність", а також значні резерви для подальшого вдосконалення. Кримінально-правові приписи Акту про відповідальність за корупційні діяння за кордоном регулярно застосовуються державою в жорсткій боротьбі за втілення чесних і прозорих правил гри на міжнародній економічній арені.

По-третє, виявляється, що підхід американських прокурорів до кримінального переслідування корпорацій полягає не у засудженні юридичної особи, що у багатьох випадках фактично означає примусову ліквідацію компанії, а в укладанні процесуальних угод про припинення або відмову від обвинувачення. Відповідно, корпорація має можливість і надалі здійснювати прибуткову діяльність, акціонери продовжують одержувати дивіденди, працівники зберігають свої робочі місця, а держава в особі правоохоронних органів повертає корпоративного правопорушника в межі правового поля, одержує сплачені корпорацією штрафи, а також отримує надійні гара-

нтії недопущення протиправної поведінки в майбутньому. Вважаємо, що такий підхід є виправданим, прагматичним і спрямованим швидше на адміністративну допомогу, ніж на ліквідацію корпоративного правопорушника.

По-четверте, окремі елементи антикорупційного законодавства США в сфері зовнішньоекономічних відносин можуть бути предметом наукового дослідження та подальшого запровадження у систему національного кримінального законодавства України. Усвідомлюючи дещо спірний характер корпоративної кримінальної відповідальності, практичну складність забезпечення вимог антикорупційного законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності, а також ряд інших невластивих Україні правових підходів до протидії корупції, водночас зауважу, що окремі раціональні і життєздатні елементи федерального антикорупційного законодавства США доцільно і корисно досліджувати.

Розуміючи, що розгляд окремих питань кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення з боку корпорацій США на сторінках цієї роботи не може претендувати на комплексне та завершене дослідження, вважаю, що науковий аналіз цих актуальних питань юридичної теорії і практики повинен і надалі відбуватись у порівняльно-правовій площині.

Використана література:

1. N. Y. Cent. & Hudson River R.R. Co. v. United States, 212 U.S. 481, 491-95 (1909).

2. Каменський Д. В. Кримінальна відповідальність корпорацій за вчинення федеральних злочинів у США: вихідні засади // Університетські наукові записки. - 2006. - № 1. - С. 238 - 244.

3. Bialos J., Husisian G. The Foreign Corrupt Practices Act: Coping With Corruption In Transitional Economies. - Dobbs Ferry, New York: Oceana Publications Inc., 1997. - P. 1 - 7.

4. 15 U.S.C.A. § 78dd-1(b).

5. Zarin D. Doing Business Under the Foreign Corrupt Practices Act. - New York: Practising Law Institute, 1995. - P. 3-1 - 3-12.

6. United States v. Baker Hughes Services International, Inc. (№ H-07-129)(S.D. Tex., April 2007).

К.М. Ковальов

заступник начальника лабораторії
криміналістичної експертизи
(ДНДЕКЦ МВС України)

ТЕХНІЧНІ ЗОБРАЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ЯК ОБ'ЄКТИ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ (ЮРИДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ)

Практична діяльність експертних підрозділів МВС України та Міністерства юстиції України свідчить про те, що все частіше у якості об'єктів почеркознавчих та техніко-криміналістичних експертиз документів виступають різноманітні документи, які відображають рух матеріальних цінностей, операції з отримання та виплати готівкових грошей, свідчать про здійснення фінансово-господарської діяльності юридичних і фізичних осіб, значна частина з яких, виготовляється за допомогою цифрових друкуючих пристроїв. У цілому ці об'єкти можна поділити на наступні види: оригінал документа, дублікат документа, копія документа, у тому числі електрофотографічна чи інша в залежності від способу їх виготовлення та технічне зображення документа.

Із зазначеного переліку видів об'єктів експертного дослідження, найбільш проблемними з точки зору можливості їх дослідження та віднесення до об'єктів почеркознавчої та техніко-криміналістичної експертизи документів, є копії документів, що виготовлені за допомогою цифрових друкуючих пристроїв та технічні зображення документів.

Діючим законодавством України чітко визначені юридичне значення, поняття, порядок складання, отримання та вве-

дення в офіційних обіг оригінала документа, його дубліката та копії.

Відповідно до визначених понять оригіналом документу є перший примірник документа або примірник документа, що є вихідним матеріалом для копіювання, виготовлений на матеріальному носії та оформлений у відповідності до чинних нормативно-правових актів, у якому реквізити (рукописні записи, відбитки печаток чи штампів) нанесені у результаті безпосередньої взаємодії знярядь письма та друкуючої поверхні печатки чи штампу з бланком документа.

Дублікатом документа визнається другий примірник документа, який позначений написом "Дублікат", та виготовлений у відповідності до вимог нормативно-правових актів, і має автентичну юридичну силу, як і оригінал.

Під копією документа розуміється повне відтворення на матеріальному носії оригіналу документа, яке при належному порядку засвідчення має автентичну юридичну силу, що і оригінал [2, с. 347]. При цьому до копії пред'являються загальні та спеціальні вимоги щодо правильності та правомірності їх виготовлення й порядку засвідчення, які регламентуються Законом України "Про нотаріат", процесуальним законодавством України, Постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.1997 № 1153, із внесеними змінами, іншими законодавчими та нормативно-правовими актами.

При цьому, у разі недотримання встановлених законодавством і правилами діловодства вимог, щодо способу виготовлення та порядку засвідчення копії чи дублікату документа, вони втрачають юридичний статус копії чи дублікату, и можуть розглядатися, лише як технічне зображення документа, яке немає соціальної чи правової функції документа.

Зазначене надає підстави для визначення поняття технічне зображення документу, під яким слід розуміти відтворення на матеріальному носії зовнішнього вигляду документа та його реквізитів за допомогою технічних засобів, без належного

засвідчення. Тобто електрофотографічні чи інші види копій документів, які за способом виготовлення та порядком засвідчення не відповідають встановленим вимогам, набувають поняття технічного зображення документа.

Однак, у зв'язку з тим, що було відсутнє належне трактування поняття технічного зображення документа, в слідчій, судовій та експертній практиці поняття "копія документа" неправомірно застосовується відносно технічних зображень документів, які в процесуальному значенні не придатні для дослідження як різновид документа (ст. 83 КПК України). Тим самим створюється юридична колізія – безпідставно присвоюється певний юридичний статус об'єкту, якого він не може набувати.

Виходячи з того, що технічне зображення документа немає соціальної чи правової функції документа, непридатне для дослідження, як різновид документа, то виникають певні питання щодо можливості їх залучення у якості доказів у цивільних і кримінальних справах, та доцільності проведення по технічним зображенням документів експертних досліджень.

Згідно норм процесуального законодавства, однією з основних вимог до доказів є їх достовірність, у наслідок чого, технічне зображення документа може бути визнане доказом тільки після проведення перевірки його достовірності [1, с. 258]. При цьому виникає закономірне питання: Чи відповідають технічні зображення документів цій вимозі?

Природа створення технічних зображень документів, свідчить про неможливість повного виключення фактору суб'єктивного впливу на достовірність створеної інформації. Унаслідок чого, технічні зображення документів, які створені за допомогою технічних засобів потребують встановлення вірогідності її підробки або зміни. Однак, без наявності оригіналу документа, з якого зроблено технічне зображення, вирішити у достовірній формі питання про відсутність ознак підробки або змін у створеному технічному зображенні документа, особли-

во при використанні сучасних технічних засобів відтворення зображення (копіювальні та множильні апарати, комп'ютерна техніка, прикладні програмні продукти тощо), практично неможливо. Тобто, неможливість вирішити питання про достовірність технічного зображення документа експертним шляхом, дає підстави для неприйняття та відведення судом технічного зображення документа, як доказу у справі.

Однією з основних підстав щодо недоцільності проведення почеркознавчих експертиз в цілому, та окремих видів техніко-криміналістичних експертиз документів за копіями документів або технічними зображеннями документів є те, що в криміналістичному розумінні, будь-яка копія документа або технічне зображення документа в точності ніколи не може відповідати властивостям оригіналу документа (за матеріалами письма, способом виготовлення, правилами оформлення та засвідчення), і в цьому відношенні, навіть при належному засвідченні копії, як об'єкт почеркознавчої та техніко-криміналістичної експертизи документів, не автентичний оригіналу. Унаслідок чого, експертові не можливо вирішувати дві першочергові задачі при проведенні почеркознавчих експертиз та техніко-криміналістичних експертиз документів, а саме: встановлювати факт технічної підробки підпису чи рукописного тексту та факт монтажу документа в цілому або окремих його частин.

Зазначене, та аналіз практики проведення судово-почеркознавчих експертиз та техніко-криміналістичних експертиз документів свідчить про достатні наукові та процесуально-криміналістичні підстави для висновку про те, що технічні зображення документів без представлення оригіналів документів, являються непридатними об'єктами експертного дослідження та втрачають своє доказове значення як документів.

Також, об'єктами експертного дослідження без їх співставлення з оригіналом, не можуть бути і копії документів, які виготовлені та засвідчені відповідним чином, так-як особа, яка їх

засвідчила не має спеціальних знань в галузі технічної експертизи документів та почеркознавства, в її обов'язки не входить визначення дійсності документа, який наданий для засвідчення, тому вона не може гарантувати, що засвідчила дійсний документ, а не його підробку.

Використана література:

1. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Т. 1. – К., 2006.
2. Юридична енциклопедія. – Т. 3. – К., 2001.

В.А. Колодяжний

преподаватель кафедры уголовного права
(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко)

ЛЕГАЛИЗАЦИЯ ДОХОДОВ, ПОЛУЧЕННЫХ ПРЕСТУПНЫМ ПУТЕМ, КАК СПОСОБ ФИНАНСИРОВАНИЯ СОВЕРШЕНИЯ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОГО АКТА

Проблема борьбы с совершением террористических актов, других преступлений террористической направленности, их финансированием является одной из наиболее приоритетной как в теории уголовного права, так и в практике правоохранительных органов. В последнее время в научной литературе этим вопросам стали уделять больше внимания современные ученые, которые в той или иной мере исследовали специфику данных преступлений. Из их числа можно отметить В.Ф. Антипенко, В.А. Глушкова, В.П. Емельянова, В.В. Крутова, В.А. Липкана, С.М. Мохончука, М.В. Семикина и других. Вместе с тем, их научные исследования в основном затрагивают общие вопросы борьбы с преступлениями террористической направленности. Хотя как основополагающей проблемой противодействия этим общественно опасным деяниям является

борьба с финансированием совершения террористических актов. Поэтому целью данной статьи является исследование вопроса соотношения составов преступлений, предусмотренных ст. ст. 209 и 258⁴ УК Украины.

Финансирование деятельности террористической группы или террористической организации, совершения террористического акта понимается как обеспечение террористов материальными средствами. По источнику происхождения данные средства могут быть приобретенные как законно, так и преступным путем. Не исключено, что их могут использовать с целью финансирования террористических актов.

Ассамблея ООН, при обсуждении и принятии Международной конвенции о борьбе с финансированием терроризма, призвала все государства предпринять необходимые меры, с тем чтобы "воспрепятствовать и противодействовать посредством соответствующих внутренних мер финансированию террористов и террористических организаций, независимо от того, осуществляется такое финансирование прямо или косвенно через организации, которые также преследуют или утверждают, что преследуют, благотворительные, общественные или культурные цели, или также вовлечены в запрещенные виды деятельности, такие, как незаконные поставки оружия, незаконный оборот наркотиков и вымогательство, включая использование лиц в целях финансирования террористической деятельности, и, в частности, где это уместно, рассмотреть вопрос о принятии мер регулирования, для того чтобы воспрепятствовать и противодействовать движению средств, в отношении которых есть подозрения, что они предназначаются для террористических целей, ни в коей мере не ущемляя при этом свободу движения законного капитала, и активизировать обмен информацией о международном движении таких средств"¹.

---

¹ См.: Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (Конвенцію ратифіковано із заявою Законом № 149-IV від 12.09.2002). Преамбула. // "Ліга Закон": копіюв.-прав. система / ІАЦ "Ліга" – Електрон. данні. – К., 2009. – електрон. опт. диск. (CD - Rom).

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

В качестве предмета преступления выступают доходы, добытые преступным путем и используемые для "отмывания", т.е. придания им статуса "де-юре" - законного источника происхождения. Научную концепцию признания предмета преступления поддерживают не только ученые-правоведы, но и упомянутый закон. В нем указано, что "средства" означают активы любого рода, осязаемые или неосязаемые, движимые или недвижимые, независимо от способа их приобретения, а также юридические документы или акты в любой форме, в том числе в электронной или цифровой, удостоверяющие право на такие активы или участие в них, включая банковские кредиты, дорожные чеки, банковские чеки, почтовые переводы, акции, ценные бумаги, облигации, векселя, аккредитивы, и не ограничиваясь ими"¹.

Таким образом, совершенно очевидно, что источник происхождения материальных ценностей и документов, подтверждающих их наличие, при финансировании преступлений террористической направленности на квалификацию не влияет.

1. Международная группа по борьбе с финансовыми злоупотреблениями, так называемая FATF (ФАТФ) 9 декабря 1999 года приняла девять специальных рекомендаций по борьбе с финансированием терроризма. Эти рекомендации устанавливают основные направления для выявления, предотвращения и подавления терроризма и недопущения совершения террористических актов. Одним из этих направлений является выявление источников финансирования террористов и закрытие каналов поступления материальных средств для реализации преступных замыслов.

---

¹ См.: Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (Конвенцію ратифіковано із заявою Законом № 149-IV від 12.09.2002). Преамбула. // "Ліга Закон": копіют.-прав. система / ІАЦ "Ліга" – Електрон. данні. – К., 2009. – електрон. опт. диск. (CD - Rom).

В подтверждении дееспособности данных рекомендаций в ст. 25 Закона Украины "О борьбе с терроризмом" от 20 марта 2003 года указано, что уголовную ответственность несут в соответствии с законом руководители и должностные лица предприятий, учреждений и организаций, а также граждане, которые совершили или содействовали террористической деятельности в следующих формах:

1) финансировали террористов, террористические группы или террористические организации;

2) предоставляли или собирали средства прямо либо косвенно с целью использования их для совершения террористических актов или других преступлений террористической направленности;

3) проводили операции с ценностями или иными финансовыми активами:

- физических лиц, которые совершали или пытались совершить террористические акты или преступления террористической направленности либо брали участие в их совершении или содействовали их совершению;

- юридических лиц, имущество которых прямо или косвенно находится в собственности либо под контролем террористов или лиц, которые содействуют совершению терроризма;

- юридических и физических лиц, которые действуют от имени или по указанию террористов, либо лиц, содействующих терроризму, включая средства, полученные или приобретенные с использованием объектов собственности, которые прямо или косвенно пребывают в собственности или под контролем лиц, которые содействуют терроризму либо связанных с ними юридических или физических лиц;

- предоставляли средства, иные финансовые активы или экономические ресурсы, соответствующие услуги прямо или косвенно для использования в интересах физических лиц, которые совершают террористические акты либо содействовали или берут участие в их совершении в интересах юридических

лиц, имущество которых прямо или косвенно находится в собственности или под контролем террористов либо лиц, содействующих терроризму, в также юридических и физических лиц, действующие от имени или по указанию указанных лиц;

- предоставляли помощь лицам, которые брали участие в совершении террористических актов;

- вербовали физических лиц для занятия террористической деятельностью, содействовали установлению каналов поставки оружия террористам и перемещению террористов через государственную границу Украины;

- укрывали лиц, которые финансировали, планировали, поддерживали или совершали террористические акты либо преступления террористической направленности;

- использовали территорию Украины с целью подготовки или совершения террористических актов против иных государств или иностранцев¹.

Из изложенного следует, что в ст. 25 Закона Украины "О борьбе с терроризмом" в большей части пунктов перечислены формы финансирования террористической деятельности террористических групп или террористических организаций. Имеется ряд оснований предположить, что данные деяния можно отнести к видам объективной стороны состава преступления, предусмотренного ст. 258⁴ УК "Содействие совершению террористического акта", в частности как в форме финансирования.

2. При легализации (отмывании) доходов, полученных преступным путем, виновное лицо заведомо должно знать на какие цели будут направлены в дальнейшем данные средства. Во-первых, они могут быть направлены непосредственно на финансирование террористов или их террористической деятельности. Во-вторых, первоначальная цель может быть иная,

---

¹ Закон України "Про боротьбу з тероризмом" від 20.03.2003 р., № 638-IV // ВВР України. - 2003. - № 25. - Ст. 180.

но в последующем она может трансформироваться в обеспечение террористов денежными или другими материальными ценностями.

3. Финансировать деятельность террористической группы или террористической организации возможно как доходами, приобретенными законными способами, так и денежными средствами или другим имуществом, полученными вследствие совершения общественно опасного противоправного деяния. В первом случае в деянии виновного лица, финансировавшего террористическую деятельность денежными средствами, добытыми законным путем, отсутствует состав преступления, предусмотренного ст. 209 УК, т.к. эти средства не были предметом легализации.

В другом варианте финансированию террористов предшествовал факт легализации денежных средств или другого имущества, полученных преступным путем. В этом случае для правильной квалификации содеянного важное значение имеет установление направленности цели как квалифицирующего признака субъективной стороны состава преступления. Необходимо определить – какова истинная цель легализации денежных средств или иного имущества, добытого преступным путем. Если таковой целью является финансирование террористического акта, то со всей очевидностью можно утверждать, что налицо идеальная совокупность двух преступлений, предусмотренных соответствующими частями ст.ст. 209 и 258⁴ УК, т.е. легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем, и содействие совершению террористического акта в форме финансирования этой деятельности.

Можно согласиться с мнением А.С. Беницкого, который утверждает, что "деятельность, направленная на финансирование терроризма является понятием более широким, чем по сравнению с отмыванием преступных доходов. Для обоснования своего мнения он отмечает, что "такие действия, как использование денежных средств, добытых преступным путем,

для содействия деятельности террористической группы или для совершения террористического акта, охватывается понятием "финансирование терроризма". Признаки отмыwania в данном случае отсутствуют, поскольку средства были добыты законным путем. Также под признаки финансирования терроризма подпадает деятельность лица, который передает деньги, полученные преступным путем, непосредственно террористу для использования в преступной деятельности без составления гражданско-правового соглашения. В указанных действиях будут отсутствовать признаки отмыwania. Имущество, которое передается для совершения террористического акта, не попало в законный оборот. Поскольку оно осталось в теневом секторе экономики, то легализация отсутствует. Вышеуказанные действия субъекта следует квалифицировать по ст. 258⁴ УК¹.

Таким образом, основным условием квалификации деяния, по правовой норме, предусматривающей уголовную ответственность за легализацию (отмыwanie) доходов, полученных преступным путем, следует признать совершение финансовой операции или заключение соглашения с денежными средствами либо иным имуществом, полученным от преступной деятельности, а также совершение действий, направленных на сокрытие или маскировку незаконного происхождения таких ценностей, а равно их приобретение, владение или использование, которое предшествовало легализации (отмыwанию) доходов. Если в деянии виновного лица усматривается хотя бы один из перечисленных способов отмыwania, имеются основания для квалификации по ст. 209 УК. Совершенно очевидно, что если легализованные преступные доходы были направлены для финансирования терроризма, то образуется совокупность преступлений, предусмотренных соответствующими частями статей 209 и 258⁴ УК.

---

¹ Див.: Беницкий А.С. Деякі питання протидії відмиванню злочинних доходів і фінансуванню терористичної діяльності за законодавством України // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2005. – № 1. – С. 127.

Подводя итоги, констатируем, что рассмотренные нами два преступления являются взаимосвязанными между собой и, несмотря на разные объекты преступного посягательства, они являются уголовно-правовым дополнением друг друга.

Я.В. Корженівський

головний спеціаліст сектору з питань
забезпечення національної безпеки та протидії корупції
Управління з питань діяльності
органів юстиції та правоохоронних органів
(Секретаріат Кабінету Міністрів України)

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БОРОТЬБИ З ВІДМИВАННЯМ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ТА ФІНАНСУВАННЯМ ТЕРОРИЗМУ

Для більш глибокого розуміння проблеми слід пригадати історію створення української системи протидії відмиванню "брудних" коштів та фінансуванню тероризму.

Так, у вересні 2001 року Україну внесено до так званого чорного списку FATF (Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів), тобто списку країн та територій, що не співпрацюють у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Підставою для такого кроку стала відсутність в Україні системи протидії відмиванню "брудних" коштів, національного підрозділу фінансової розвідки (ПФР) та спеціального закону.

З 10 січня 2002 року починає своє літочислення національний ПФР - у складі Міністерства фінансів України утворюється Державний департамент фінансового моніторингу. Проте, незважаючи на його створення, у грудні 2002 року до України застосовуються економічні санкції зі сторони FATF.

28 листопада 2002 року Верховна Рада України приймає Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" (далі – Закон), який набуває чинності на початку червня 2003 року.

Протягом першого півріччя 2003 року приймається ряд нормативно-правових актів, направлених на реалізацію норм Закону.

Таким чином, створюється підґрунтя для майбутньої української системи протидії відмиванню "брудних" коштів та фінансуванню тероризму.

Зважаючи на викладене, у лютому 2003 року FATF скасовує економічні санкції стосовно України, у лютому 2004 року – Україну виключено із "чорного списку" FATF, а у лютому 2006 року припинено активний моніторинг.

Водночас, незважаючи на певні позитивні зрушення, які визнані представниками FATF, Спеціального комітету експертів Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів (MONEYVAL), на сьогоднішній день назріла нагальна необхідність у реформуванні національної системи протидії відмиванню "брудних" коштів та фінансуванню тероризму.

Першочерговим завданням є прийняття Верховною Радою України ініційованого Урядом законопроекту "Про внесення змін до Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" (реєстраційний номер 3062).

Так, зазначеним законопроектом, серед іншого, передбачається:

- встановити обов'язок суб'єктів первинного фінансового моніторингу (фінансових посередників) вживати посилені застережні заходи стосовно клієнтів, діяльність яких свідчить про підвищений ризик проведення ними операцій з легалізації (відмивання) доходів та фінансування тероризму. Зокрема, такі заходи мають вживатись у разі встановлення і

здійснення ділових відносин із іноземними політичними діячами та іноземних фінансових установ;

- розширити перелік суб'єктів первинного фінансового моніторингу за рахунок нотаріусів, адвокатів, суб'єктів підприємницької діяльності, що надають юридичні послуги, торговців нерухомістю (ріелтерів), операторів поштового зв'язку (в частині здійснення ними переказу грошей), торговців дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням, аудиторів, аудиторських фірм, юридичних осіб, які проводять будь-які лотереї, суб'єктів підприємницької діяльності, що надають послуги з бухгалтерського обліку, та деяких інших представників не фінансових професій;

- у зв'язку з розширенням переліку суб'єктів первинного фінансового моніторингу законопроектом розширюється відповідно перелік суб'єктів державного фінансового моніторингу, які здійснюють функції регулювання і нагляду. Перелік державних регуляторів передбачається доповнити Міністерством економіки України, Міністерством юстиції України, Міністерством фінансів України, Міністерством транспорту та зв'язку України та Державним комітетом фінансового моніторингу України;

- запровадити механізм зупинення фінансових операцій, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів. Зокрема, запроваджується механізм зупинення фінансових операцій, пов'язаних не тільки з фінансуванням тероризму, але й з відмиванням коштів. Так, за новим проектом Державний комітет фінансового моніторингу України має право зупинити підозрілу фінансову операцію на 19 робочих днів (максимальний термін).

З метою реалізації 9-ої Спеціальної рекомендації FATF по боротьбі з фінансуванням тероризму на Державну митну службу України покладається обов'язок повідомляти про випадки перевезення через державний кордон готівки, обігових грошово-кредитних документів, дорогоцінних металів, доро-

гоцінного каміння та виробів з них, а також культурних цінностей.

Визначено новий підхід щодо управління ризиками за результатами фінансових операцій, оцінювання цих ризиків та вжиття відповідних заходів, і як результат поглиблена ідентифікація суб'єктів.

Державний комітет фінансового моніторингу України за погодженням з відповідними державними регуляторами наділено повноваженнями приймати участь у підготовці або проведенні перевірок діяльності фінансових посередників у сфері протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму.

Таким чином, прийняття законопроекту, зокрема, дозволить:

- у повному обсязі виконати взяті Україною на себе зобов'язання перед світовою спільнотою;
- наблизити національну фінансову систему до міжнародних правових стандартів прозорості;
- стимулювати надходження інвестицій у національну економіку з боку економічно розвинених країн.

Заслужує на окрему увагу необхідність удосконалення процедури конфіскації майна, яке використовувалося з метою вчинення злочину або під час вчинення злочину, а також майна, отриманого внаслідок вчинення злочину, шляхом запровадження процедури спеціальної конфіскації.

Враховуючи, що в 2010 році спливає строк реалізації Концепції розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму на 2005–2010 роки (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів від 3 серпня 2005 року № 315-р), необхідно здійснити аналіз її виконання та з його урахуванням розробити новий стратегічний план на наступний період.

Потребують вдосконалення норми Кримінального кодексу України, зокрема статті 209 (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом) та 306 (використання кош-

тів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів). Так, громіздкість конструкції диспозиції статті 209 не виключає помилок при кваліфікації дій обвинувачених, а також неоднозначного тлумачення її норм. Такі недоліки ускладнюють практичне застосування вказаних статей під час досудового слідства та розгляду справ у суді.

Потребує прискіпливої уваги визначення юридичного статусу узагальнених матеріалів, що відповідно до статті 13 Закону передаються Державним комітетом фінансового моніторингу України до правоохоронних органів (податкової міліції Державної податкової адміністрації України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України).

Зважаючи існуючу на даний час практику щодо необхідності реєстрації узагальнених матеріалів у відповідних книгах обліку заяв та повідомлень про злочини, у правоохоронних органів виникає проблема недостатності 10-ти денного строку на перевірку узагальнених матеріалів і, як наслідок, - всім відома частина 2 статті 6 Кримінально-процесуального кодексу України.

Для вирішення цієї проблеми необхідно здійснити такі кроки:

- опрацювати питання щодо внесення змін, зокрема, до Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про державну податкову службу в Україні" з метою надання правоохоронним органам необхідного інструментарію для перевірки узагальнених (додаткових) матеріалів;

- спільними зусиллями Державного комітету фінансового моніторингу України та правоохоронних органів розробити та впровадити єдину методику підготовки і опрацювання узагальнених (додаткових) матеріалів.

Крім того, у зв'язку з наявністю під час досудового слідства та судового розгляду неоднозначних тлумачень та застосувань судовими органами норм чинного кримінального за-

конодавства, існує нагальна необхідність в оновленні деяких положень Постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 року № 5 "Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом" з урахуванням набутого судами досвіду розгляду кримінальних справ цієї категорії.

Потребують також вдосконалення статистичні звіти про розгляд загальними місцевими та апеляційними судами кримінальних справ за статтями 209, 209¹ та 306 Кримінального кодексу України (форма № 1-Л) і про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом (форма № 1-Лв), оскільки на даний час їх зміст не дозволяє оцінити реальні результати функціонування національної системи протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Актуальним є питання впровадження єдиної узгодженої статистичної звітності про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, яка б об'єднувала інформацію Державного комітету фінансового моніторингу України, правоохоронних органів, судів, Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України.

В той же час, удосконалення національної системи протидії відмиванню "брудних" коштів та фінансуванню тероризму необхідно здійснювати з урахуванням результатів третього раунду оцінки України експертами Спеціального комітету експертів Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів.

З М І С Т

Анапольська А.І. Розвиток систем електронних розрахунків як чинник, що сприяє відмиванню доходів, здобутих злочинним шляхом	3
Андрушко П.П. Деякі проблемні питання кваліфікації легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом	12
Беніцький А.С. Форми злочинної організації.....	26
Берзін П.С. Проблеми врахування упушеної (втраченої) вигоди у змісті матеріальної шкоди при кваліфікації злочинів.....	36
Болдарь Г.Є. Проблеми вдосконалення законодавства про протидію порушенню порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку).....	47
Бурбело Р.Ю. Вплив корупції на зміну формального статусу професійного злочинця	57
Вейберт С.И. Соотношение понятий государственного и муниципального служащего и должностного лица в уголовном праве России	63
Віскунов В.В. Підроблений ідентифікаційний номер як предмет легалізації кримінального транспортного засобу.....	81
Возьянов Д.К. Медиация как метод предупреждения коррупции.....	93
Виговська А.В. Порівняльно-правовий аспект боротьби з корупцією за вітчизняним та зарубіжним кримінальним законодавством	97
Галкін П.Р., Боброва Ю.В. Щодо можливості визнання незаконного видобування корисних копалин у якості предикатного злочину ст. 209 КК України	103

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)

Гончарова О.С. Проблеми кримінально-правового регулювання незаконного усиновлення (удочеріння).....	115
Горбаньов І.М., Горбаньова В.О. Шляхи удосконалення антилегалізаційного законодавства в Україні	123
Горбатенко К.Г. Чинники, що сприяють відмиванню злочинних доходів і корупції в Україні	131
Гусейніков Ю.В. Роль офшорних зон у відмиванні злочинних доходів.....	137
Денисюк С.Ф. Міжнародно-правове регулювання боротьби з легалізацією тіншових доходів, отриманих злочинним шляхом.....	145
Дзюба Ю.П. Щодо розмежування понять офіційного документа як предмета злочинів, передбачених статтями 357 та 366 КК України.....	156
Дудоров О.О. Проблемні питання кримінальної відповідальності за хабарництво	161
Євган А.В. Імплементация норм міжнародного права щодо запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, до законодавства України.....	197
Євтеєва Ю.Е. Деякі аспекти об'єктивної сторони сприяння вчиненню терористичного акту	202
Егорова И.В. Проблемы определения субъекта преступлений в сфере служебной деятельности.....	211
Забелкина Е.С. Сравнительный анализ объективных признаков составов преступлений, предусмотренных статьями 209 и 306 Уголовного кодекса Украины.....	219
Заєць О.М. Офшорні страхові (перестрахові) компанії – один із каналів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.....	228
Звіряка В.А. Про проблеми відповідальності за одержання хабара-винагороди.....	234
Зеленов Г.М. Окремі питання розмежування корупційних діянь та отримання хабара	240

Зарубенко О.В. Особливості огляду тварин при розслідуванні кримінальних справ.....	246
Іваницький С.О., Горенко С.С., Прокопенко Ю.І. Розкриття банківської таємниці: досудове і судове провадження.....	252
Іванченко Р.Б. О некоторых проблемах определения размера легализации преступных доходов.....	259
Каменський Д.В. Особливості кримінальної відповідальності корпорацій за корупційні злочини у США	265
Ковальов К.М. Технічні зображення документів, як об'єкти експертного дослідження документів (юридичні та практичні аспекти).....	276
Колодяжний В.А. Легализация доходов, полученных преступным путем, как способ финансирования совершения террористического акта	280
Корженівський Я.В. Шляхи підвищення ефективності національної системи боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму.....	287

Науково-теоретичне видання

ВІСНИК

Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

**ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРОТИДІЮ ВІДМИВАННЮ
ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ І КОРУПЦІЇ
(Донбаські правові читання)**

Спеціальний випуск № 8

У трьох частинах

Частина 1

Друкуються мовами оригіналу

Відповідальні за випуск *А.С. Беніцький, А.П. Головін*
Технічні редактори *М.О. Михайлюк, О.В. Буцко*
Комп'ютерна верстка *О.В. Васильєві*

Підписано до друку 28.11.2010.
Папір офсетний. Формат 60х84 1/16. Друк RISO.
Гарнітура Book Antiqua. Ум. друк. арк. 18,5.
Ум. фарбо-відб. 18,5. Обл.-вид. арк. 17,205.
Тираж 300 прим. Зам. № 58

Редакційно-видавничий відділ Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
Друкарня РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка
91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4